

► EDITORIAL

Alexandru Radu

► PARTIDE

Silviu-Dan Mateescu

Bogdan Ficeac

Silvia Bocancea

► MEDIA ȘI ALEGERI

Antonio Momoc

Ionela Carmen Boșoteanu

► ALEGERI

Vasile Pleșca

Alexandru Iulian Bodnariu

Silviu-Petru Grecu

Corina Turșie

Antonio Glodeanu

► ESEU

Alexandru Ștefănescu

► INTERVIU

Interviu cu
Stéphane Courtois

► ARHIVA

Stelian Tănase

► RECENZII

Ioana Cristea Drăgulin

Daniel Șandru

Cristian Bocancea

Sabin Drăgulin

► SEMNALE

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE

EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

APARIȚIE LUNARĂ

Honoré Daumier

VOLUM XVIII
NUMĂRUL 8 (162)
AUGUST 2011

Partide și alegeri

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmatelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

INDEXĂRI INTERNAȚIONALE:

- Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- International Political Science Abstract / Association internationale de science politique (IPSA/AISP)

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Clasificare CNCIS: "B+"
Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu

Consilier Principal al Președintelui Societății Române de Radiodifuziune, București, România

Daniel Chirot

University of Washington, Seattle, Washington, USA

Dennis John Deletant

Professor, University College, London, United Kingdom

Anneli Ute Gabanyi

Cercetător asociat al Institutului German pentru Probleme Internaționale și de Securitate (Stiftung Wissenschaft und Politik), Berlin, Germania

Dinu C. Giurescu

membru al Academiei Române

Gail Kligman

Professor, University of California, Berkeley, USA

Steven Sampson

Professor, Lund University, Lund, Sweden

Gisèle Sapiro

Directrice de recherche au CNRS, Directrice du Centre européen de sociologie et de science politique (CESSP), Université Paris-Panthéon-Sorbonne/CNRS/EHESSa

Michael Shafir

Profesor, Facultatea de Studii Europene, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România

Lavinia Stan

Professor, Department of Political Science, St. Francis Xavier University, Canada

Vladimir Tismăneanu

Professor, Department of Government and Politics, University of Maryland (College Park), USA

G. M. Tamas

Budapest, Hungary

Katherine Verdery

Professor, City University of New York Graduate Center, USA

DIRECTOR

Stelian Tănase

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea din București

REDACTOR ȘEF

Alexandru Radu

Profesor, Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Nicolae Drăgușin

Aurora Martin

Ioana Paverman

Camelia Runceanu

Daniel Șandru

Cecilia Tohăneanu

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

Sfera Politicii

VOLUMUL XIX, NUMĂRUL 8 (162), august 2011

Editorial

Alegerile RP și multipartidismul din România. O confirmare a teoriei duvergeriene... 3
Alexandru Radu

Partide

Impactul cartelizării sistemului de partide din România asupra consolidării
sistemului democratic..... 12
Silviu-Dan Mateescu

Partidele românești, între politicianism și politică 23
Bogdan Ficeac

Tribulațiile unui partid de cadre. Partidul Conservator (1880) 30
Silvia Bocancea

Media și alegeri

Candidații populiști și noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile
prezidențiale din 2009 39
Antonio Momoc

New media în alegerile prezidențiale din 2009..... 47
Ionela Carmen Boșoteanu

Alegeri

Democrația dincolo de alegeri..... 57
Vasile Pleșca

Despre fundamentarea afectivă a preferințelor utilizate în luarea deciziilor de vot .. 63
Alexandru Iulian Bodnariu

Echilibru partinic și reprezentare electorală în democrațiile estice 73
Silviu-Petru Grecu

Reforma alegerilor europene pentru 2014. Provocarea listelor transnaționale 82
Corina Turșie

Referendumul în România – între utilitate și utilizare..... 94
Antonio Glodeanu

Eseu

Descartes și politica..... 102
Alexandru Ștefănescu

Interviu

Stéphane Courtois: Oamenii politici să nu confunde istoriile..... 109

Arhiva

Gheorghiu Dej – Să-l păstrăm cum era în viață! 113
Stelian Tănase

Recenzii

O confesiune de credință 119
Ioana Cristea Drăgulin
*Vasile Ionescu, Istoria care trece, cuvântul rămâne... Mărturiile ultimului director al SOCIETĂȚII
ROMÂNE DE RADIODIFUZIUNE DIN PERIOADA PRECOMUNISTĂ*

O teorie eco-sistemică a organizațiilor internaționale.....	121
<i>Daniel Șandru</i>	
Anton Carpinski, Diana Mărgărit, <i>Organizații internaționale</i>	
Abordarea internațională a parlamentarismului	122
<i>Cristian Bocancea</i>	
Gabriel Liviu Ispas, <i>Parlamentarismul în societatea internațională</i>	
Partizanii români din Franța	124
<i>Sabin Drăgulin</i>	
Gavin Bowd, <i>La France et la Roumanie communiste</i>	
Semnale	126
Index de autori	127

Alegerile RP și multipartidismul din România.

O confirmare a teoriei duvergeriene

■ ALEXANDRU RADU

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Abstract

This article aims to investigate the relationship between the type of the practiced electoral system and the format of the party system, using the theories voiced by M. Duverger, in order to negate the exceptional character of the postcommunist period in Romania. The analysis leads to the conclusion that, given this perspective, Romania is actually an exemplary case in confirming Duverger's thesis on the relationship between the proportional electoral system and the multipartyism.

Keywords

proportional electoral system; multipartyism; effective number of parties; coalition government

De cele mai multe ori, analizele asupra dinamicii sistemului politic românesc au pus în evidență, programatic sau nu, specificitățile acestuia în raport cu sistemele democratice consolidate, dar, uneori, chiar și cu democrațiile emergente. Mai mult, specificul politic românesc părea a fi depășit zona empiricului, tinzând a se constitui într-un caz aparte, distinct de modelele date de teoriile politologice. Un argument puternic în această direcție a excepționalismului românesc îl reprezintă spațiul de analiză al dinamicii sistemului de partide, unde, probabil, pot fi identificate cele mai multe elemente particulare ale practicii politice românești. Putem adăuga aici și argumentul noului mecanism electoral parlamentar, bazat pe votul uninominal.

Analiza corelației dintre tipul sistemului electoral practicat și formatul sistemului de partide, în baza liniei teoretice fundamentate de M. Duverger, ne va permite să infirmăm existența unui caz special românesc. Este ceea ce ne propunem să facem în continuare.

În România postcomunistă, emergența pluripartidismului, probabil cel mai spectaculos fenomen politic, a debutat ca un proces exploziv, care a concentrat energiile creatoare ale românilor grăbiți parcă să se implice într-un soi de revanșă împotriva „partidului unic”. A contribuit la *boom*-ul partidist și larghețea exigențelor formale pentru

înființarea unui partid politic, stabilite de puterea revoluțională¹, caracterizat adesea drept „mecanism adecvat exploziei pluripartidismului”². Totuși, chiar și în aceste condiții, excesul cantitativist inițial, până la urmă o consecință directă a sfârșitului perioadei prelungite de suprimare forțată a partidelor³, a tins, treptat, să se diminueze. După ce a crescut abrupt în primele luni ale anului 1990 și moderat în anii următori, începând de pe la mijlocul anilor 90 numărul partidelor politice a început să scadă, ajungând la nivelul relativ redus din prezent.

O imagine asupra acestei dinamici ne-o putem face urmărind evoluția cifrelor care consemnează partidele politice înregistrate oficial. Astfel, la sfârșitul primei luni a anului 1990 erau deja înregistrate 23 de partide politice, pentru ca numărul lor să crească la 107 în ianuarie 1991, respectiv la 157 doi ani mai târziu, apogeul fiind atins la începutul lui 1996, când erau înregistrate circa 200 de formațiuni politice⁴. Înlocuirea Decretului-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 cu Legea partidelor politice nr. 27 din 1996 a avut, cel puțin formal, un efect reducător puternic asupra partidelor politice existente: până la data specificată de lege, respectiv 15 septembrie 1996, la Tribunalul Municipiului București au fost depuse 51 de cereri de reînmatriculare, din care 8 au fost respinse, astfel că numai 43 de partide politice au primit recunoașterea oficială; totuși, un număr de partide politice a continuat să ființeze *alegal*, adică fără să fie înregistrate oficial, dar și fără să fie radiate din registrul TMB. În fine, noua lege a partidelor din 2003, care a ridicat numărul minim al membrilor fondatori la 25.000, a realizat un nou recensământ oficial al partidelor politic, al căror număr era de circa 30 la începutul anului 2004. La 1.01.2010, după douăzeci de ani de pluripartidism postcomunist, erau înregistrate la Tribunalul București 37 de partide politice și două alianțe politice. În prezent, numărul lor oficial a ajuns la 48 de unități⁵.

Prag electoral și numărul forțelor politice parlamentare

	Prag electoral legal (%)	Nr. actori electorali	
		Camera Deputaților	Senat
1990	0	18	9
1992	3	7	8
1996	3	6	6
2000	5	5	5
2004	5	4	4
2008	5	4	4

Nota: Nu au fost luate în calcul formațiunile minorităților naționale, reprezentate în Camera Deputaților de câte un parlamentar, întrucât numărul lor nu depinde de valoarea pragului electoral. În 1990, la Senat, din cei nouă actori electorali, 8 au fost formațiuni politice, iar cel de al nouălea un independent.

1 Este vorba de Decretul-lege nr. 8 edictat de CFSN pe 27 decembrie 1989.

2 Cristian Bocancea, *Meandrele democrației. Tranziția politică la români* (Iași: Polirom, 2002), 163.

3 Vezi Samuel P. Huntington, *Ordinea politică a societăților în schimbare*, trad. de H. Stamatin (Iași: Polirom), 349 și urm.

4 O statistică similară este disponibilă în Cristian Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004* (București: Nemira, 2005), 113.

5 www.tmb.ro

Sugestivă este și evoluția numărului formațiunilor politice – incluzând atât partidele politice, cât și alianțele acestora, ca și organizațiile minorităților naționale – care au participat la alegerile parlamentare, conform statisticilor BEC. Astfel, pentru ocuparea mandatelor de deputați, la scrutinul din 1990 au participat 71 de formațiuni politice; doi ani mai târziu numărul lor a ajuns la 79, iar în 1996 a scăzut la 64. După o ușoară creștere consemnată la alegerile parlamentare din 2000, când 68 de competitori electorali au depus candidaturi, numărul acestora a scăzut puternic ajungând la numai 29 în 2008, după ce în 2004 au fost consemnate candidaturi din partea a 53 de formațiuni politice. Precizăm că, începând cu scrutinul din 2000, numărul minorităților recunoscute legal a fost fixat la 18, astfel că, în fapt, numărul partidelor care au depus liste electorale este mai mic.

În fine, semnificativă pentru dinamica fenomenului partidist este evoluția numărului formațiunilor politice parlamentare, redată în tabelul de mai jos în corelație cu nivelul pragului electoral, al cărui rol, se știe, este acela de a limita fragmentarea politică a corpului reprezentativ ales.

Remarcăm imediat că sporirea valorii pragului electoral legal a coincis, de fiecare dată, cu scăderea numărului formațiunilor politice parlamentare, reducerea fiind drastică în cazul Camerei Deputaților aleasă în 1992. Totodată, observăm că numărul partidelor parlamentare a continuat să scadă – așa cum o arată alegerile legislative din 1996 și 2004 – chiar și în situațiile în care valoarea pragului electoral nu a crescut, fiind astfel îndreptățiți să invocăm și alte cauze, cel puțin complementare, pentru explicarea acestui fenomen; avem în vedere, în mod deosebit strategia alianțelor politice, dominantă în spațiul politic începând cu alegerile generale din 1992¹, ca și practica fuziunilor partidiste².

Dar simplificarea cantitativă a spectrului partidist nu epuizează schimbările prin care a trecut sistemul de partide în perioada postcomunistă, în corelație cu sistemul electoral. În fapt, reducerea numărului de partide politice (parlamentare), un deziderat major al anilor '90, poate fi considerat astăzi efectul minor al acțiunii scrutinului de tip RP. Și, până la urmă, un efect netipic pentru un astfel de mod de scrutin, din moment ce, știm deja, toate formulele electorale tind să aibă un anume efect reducător asupra sistemului de partide³. Este însă limpede că legislația electorală românească a urmărit limitarea dispersiei reprezentării, dovadă fiind nu numai impunerea și, apoi, creșterea pragului electoral, ci și adoptarea altor condiționări, precum impunerea unui anumit număr de susținători sau, mai nou, a unui depozit în bani pentru a putea depune candidaturi.

Mult mai important însă, alegerile, în mod deosebit cele legislative, dar și alegerile prezidențiale, au contribuit direct la modelarea sistemului de partide, cazul românesc constituindu-se într-un argument empiric pentru validarea tezei duvergeriene a relației dintre scrutinul proporțional și sistemul multipartidist.⁴ Să vedem, așadar, care sunt coordonatele sistemului partidist românesc postcomunist .

1 A se vedea în acest sens Convenția Democratică, activă în perioada 1992-2000, care a avut în componența sa cel puțin trei partide parlamentare, și Alianța „Dreptate și Adevăr”, din 2004, care reunea PNL și PD, ambele plasate în zona drepteii politice, sau, de partea cealaltă a spectrului politic, Uniunea Social Democrată, constituită de PD și PSDR în vederea participării la alegerile din 1996, și alianța dintre PDSR, PSDR și PUR (PC), inițiată în 2000, toate patru fiind formațiuni cu activitate guvernamentală: CDR și USD între 1996 și 2000, PDSR între 2000 și 2004, AD.A. între 2004 și 2007.

2 Putem exemplifica prin fuziunile liberale din perioada 1998-2004, care au refăcut, practic, PNL, sau prin comasarea PSDR și PSDR în PSD.

3 Vezi Douglas W. Rae, *The Political Consequences of Electoral Laws* (New Haven, Yale University Press, 1967).

4 Reamintim ca la începutul anilor '50, Duverger sintetiza impactul sistemelor electorale asupra sistemelor partidiste sub forma unor „legi”, una dintre acestea stipulând că reprezentarea proporțională tinde un sistem de partide multiple – vezi M. Duverger, *Les partis politique* (Paris:

În general, sistemul multipartidist este descris ca acel sistem în care 4-6 forțe politice joacă roluri semnificative în viața politică, primele două deținând împreună între jumătate și două treimi dintre voturile exprimate, dar fără ca una dintre acestea să fie un partid majoritar, în sens duvergerian, sau un partid predominant, în sens sartorian, așa cum se întâmplă în cazul sistemelor bipartidiste; în fapt, apelând din nou la terminologia folosită de Duverger, vom spune că într-o organizare multipartidistă există numai partide mari, medii și minore, în anumite condiții unul dintre partidele mari putând juca rolul de partid dominant. În România, exceptând anul 1990, când, practic, FSN a fost în postura unui partid hegemonic (hiperdominant), sistemul de partide a avut întotdeauna în compunerea sa două forțe politice mari – FDSN(PDSR) și CDR în 1992 și 1996, PDSR și PRM în 2000, PSD și AD.A., în 2004, respectiv PSD și PD-L în 2008 – alături de altele medii – FSN(PD) în 1992, USD în 1996, PRM în 2004 și PNL în 2008 – și minore – PUNR, PRM, PSM și PDAR în 1992, PRM și PUNR în 1996, PD și PNL în 2000, PRM în 2004 și UDMR la fiecare alegere. Remarcăm că de fiecare dată cel puțin una din forțele politice mari a fost, în fapt, o coaliție politică sau electorală, cuprinzând cel puțin două partide politice, realitate care conduce la multiplicarea actorilor politici, însă a existat întotdeauna un partid care și-a asumat rolul dominant: PNȚCD, în 1992 și 1996, în cadrul CDR, PDSR(PSD) în 2000, 2004 și 2008, în raport cu partenerii săi minori, PSDR, respectiv PUR (PC), și PNL în 2004, în cadrul Alianței „Dreptate și Adevăr”. În fine, ponderea cumulată a voturilor primite de primele două forțe politice a oscilat între un minim de 48,10% în 1992 și un maxim de 68,27% în 2004, media pentru perioada 1992-2008 fiind de 58,42% din voturile exprimate, .

Deși toate aceste date sunt argumente suficiente pentru multipartidismul românesc, le vom completa cu analiza indicelui N, numărul efectiv al partidelor din sistem, calculat după formula propusă de Laakso și Taagepera, respectiv $N=1/\sum p_i^2$ (unde p este ponderea parlamentară a partidului i) ¹, indicator devenit standardul în analiza sistemelor de partide în special ca urmare a studiilor dezvoltate de A. Lijhpart. Dinamica acestui indicator este cea redată în tabelul următor, unde a treia coloană cuprinde cifrele rezultate din media indicelui N de la cele două camere parlamentare pentru fiecare scrutin, iar ultimul rând arată media sistemului multipartidist. Precizăm că la calcularea valorilor indicelui N am avut în vedere competiții electorale care au obținut locuri parlamentare (inclusiv formațiunile minorităților naționale din Camera Deputaților) în forma în care s-au prezentat la alegeri – fie ca partide independente, fie ca partide aliate².

Librairie Armand Colin, 1951).

1 Markku Laakso, Rein Taagepera, „Effective Number of Parties: A Measure With Application to West Europe”, *Comparative Political Studies*, 12, no.1/ april. (1979): 2-27.

2 Pentru perioada 1990-2000, rezultate foarte apropiate sunt obținute de Adrian Miroiu, fără însă a menționa modul de calcul folosit (deși deducem ca s-a bazat pe ponderile actorilor politici ca atare, fie coaliții, fie partide independente, și pe tratarea minorităților etnice ca un singur partid). Astfel, în 1990, numărul efectiv de partide pentru cele două camere este $NS=1,65$ și $NCD=1,88$; în 1992, $NS=4,78$ și $NCD=4,75$; în 1996, $NS=4,29$ și $NCD=3,91$; în 2000, $NS=3,5$ și $N=3,22$ (L. Vlăsceanu, A. Miroiu, *Democrația ca proces. Alegerile 2000* (București: Trei, 2001), 60, 81 și urm.). Calculând N numai pentru Senat, ca medie a ponderii coalițiilor de partide și partidelor independente, Cristian Preda obține următoarele valori: $N_{1990}=1,6297$; $N_{1992}=5,1809$; $N_{1996}=4,8293$; $N_{2000}=3,4532$; $N_{2004}=3,8602$. Media anilor 1990-2004 este 3,79 (C. Preda, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004* (București: Nemira, 2005), 125 (Anexe). În fine, un calcul pentru perioada 1990-2008, dar numai pentru Senat găsim la C. A. Artimof, „Particularitățile anului electoral 2008: „votul uninominal” și accentuarea absenteismului” în Ghe. Teodorescu (coord.), *Alegeri 2008*, vol. II (Iași: Polirom, 2009), 99; Valorile sunt $N_{1990}=2,15$; $N_{1992}=4,75$; $N_{1996}=4,27$; $N_{2000}=3,50$; $N_{2004}=4,87$ (!); $N_{2008}=3,91$.

Numărul efectiv de partide

	Camera Deputaților	Senat	Parlament
1990	2,20	1,66	1,93
1992	4,79	4,76	4,78
1996	4,32	3,90	4,11
2000	3,54	3,25	3,40
2004	3,37	3,03	3,20
2008	3,61	3,20	3,41
Media	-	-	3,47

Prin comparație cu situația partidismului din cele treizeci și șase de democrații studiate de Lijphart¹, România, cu o medie de aproape trei partide și jumătate efective, se plasează în proximitatea Belgiei (N=4,32), etalon al multipartidismului. Distanța față de această țară se reduce la numai jumătate de partid efectiv dacă din calculul mediei eliminăm anul 1990 când, în fapt, sistemul de partide era unul cvasinecompetitiv². În acest caz, care ne permite să remarcăm și faptul că valorile indicelui N variază în strict în limitele specifice sistemului multipartidist, indicele N mediu este de 3,78, similar cu valorile acestuia din Japonia (N=3,71) și Islanda (N=3,72), dar și din Cehia (N=3,66), Slovenia (4,65) sau Estonia (N=4,94)³, țări care utilizează, de asemenea, scrutine de tip RP la alegerea parlamentarilor.

Detaliind, vom spune că în evoluția sistemului pot fi distinse trei etape. Prima este cea a formatului atipic, configurat ca unul cu partid hegemonic⁴ (FSN) care controla puternic atât puterea legislativă, cât și puterea executivă. „Alegerile păreau să fi înlocuit sistemul politic al partidului unic cu sistemul politic al partidului hiperdominant, care, în logica lui J. Blondel, ar putea fi numit sistemul *un partid și jumătate*.”⁵ Un astfel de sistem caracterizat printr-un puternic dezechilibru politic, nu putea, cu toată aparența lui de stabilitate, să reziste în timp. În fapt, transformarea sa a început încă înaintea defășurării noilor alegeri⁶, cele care aveau să inaugureze etapa multipartidismului propriu-zis. Scrutinul din 1992 a generat existența a două formațiuni poli-

1 Arend Lijphart, *Modele ale democrației. Forme de guvernare în treizeci și șase de țări*, traducere de C. Constantinescu (Iași: Polirom, 2000), 74-97.

2 Deficitul de competitivitate al sistemului românesc în 1990 este mai bine pusă în evidență dacă utilizăm un indicator suplimentar – indicele N_{∞} –, propus de Rein Taagepera pentru situațiile în care unul dintre partidele sistemului este în situația de „dominație absolută”, adică deține peste 50% din mandate, și calculat după formula $N_{\infty}=1/p_1$ (vezi Rein Taagepera, „Supplementing the effective number of parties”, *Electoral Studies*, no.18 (1999): 497-504). Astfel, numărul efectiv de partide are valoarea de numai 1,41 unități ($NCD=1,51$; $NS=1,31$).

3 Pentru o comparație privind sisteme de partide din foste țări comuniste, vezi Al. Radu, *Partide și sisteme partidiste*, (București: ProUniversitaria, 2010), 169-192.

4 În sens sartorian – vezi Giovanni Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976) – *sistemul cu partid hegemonic*, care aparține clasei sistemelor partidice necompetitive, presupune tolerarea în sistem a altor partide, care obțin locuri în parlament, dar care nu au nici o șansă de a învinge în alegeri. Cazul cel mai des citat de sistem cu partid hegemonic este cel al Partidului Revoluționar Instituțional din Mexic. Desigur, experiența punctuală a României din 1990 este insuficientă pentru a susține orice comparație, dar formatul cu partid hegemonic pare a descrie cel mai bine situația rezultată din alegerile de la 20 mai 1990.

5 George Voicu, *Pluripartidismul, o teorie a democrației* (București: All, 1998), 215.

6 Avem în vedere, în principal, materializarea strategiei „opозиției unite” prin constituirea Convenției Democratice, în septembrie 1991, ce reunea partidele istorice alături de alte partide și asociații civice, dar și scindarea FSN, în martie 1992.

tice medii, situate în intervalul 20-30% din voturi; totodată, diferența dintre acestea s-a redus simțitor, de la 60% la numai 8% din voturi, în timp ce un al treilea partid s-a clasat în apropierea primelor două. Sunt acestea elementele principalele care susțin tendința de echilibrare a sistemului, de așezare a lui în tiparele unei configurații partidiste clasice, de tip occidental: cea a multipartidismului pur, după tipologia Blondel. Adăugăm aici și poziționarea simetrică, la stânga, respectiv la dreapta eșichierului politic a celor două formațiuni principale, ca și faptul că al doilea actor al sistemului nu mai este o formațiune etnică, ci una politică, chiar dacă constituită ca o alianță de mai multe partide, caracteristici care susțin o anume însănătoșire a scenei politice. După alegerile din 1996, sistemul de partide și-a îmbunătățit parametrii sistemici, astfel că în sistem „nu sunt numai două forțe politice care au sprijinul a câte cel puțin 20% din alegători, ci sunt chiar două partide în această situație”¹; este vorba, pe de-o parte, de PDSR, iar pe de alta, de PNȚCD, pe care, evaluându-i ponderea în cadrul CDR, îl putem considera ca atingând nivelul amintit. Dacă adăugăm și faptul că ponderea cumulată a principalilor doi actori electorali a crescut de la 48% din voturi și 58% din mandate în 1992, la 54%, respectiv 66% în 1996, putem aprecia că erau îndeplinite principalele condiții ale sistemului multipartidist pur. Anul 2000 a adus o ajustare a formatului sistemului de partide, dar nu și o schimbare a tipului acestuia. În principal, trebuie să avem în vedere dispunerea primelor două partide parlamentare, primul situat la circa 37% din sufragii (45% din mandate), iar cel de al doilea la un nivel de peste 20%, astfel că ponderea cumulată a primelor două partide se apropia de 60% din sufragiile exprimate, respectiv de 70% din totalul mandatelor. Din această nouă așezare a partidelor parlamentare putem trage concluzia că sistemul tinde a se ordona după regulile sistemice ale multipartidismului cu partid dominant. Faptul că PDSR este, în fond, tot o alianță de partide, ca și CDR în legislaturile trecute, nu poate reprezenta un argument suficient de puternic pentru a vorbi despre un „defect” al sistemului, căci reprezentarea parlamentară a Polului este unitară, în fiecare cameră constituindu-se câte un unic grup PDSR. În plus, Polul a evoluat în direcția consolidării coeziunii sale, în anul 2001 cele două partide social-democrate din componența sa fuzionând în cadrul noului PSD, condus de Adrian Năstase. Următoarele alegeri, cele din 2004, au conturat o formulă partidistă ce nu diferea tipologic de cea anterioară. Astfel, pe de-o parte, ca și în cazul precedentului scrutin parlamentar, prima formațiune politică se plasa foarte aproape de nivelul de 40% din voturile exprimate, cerință primă a sistemului multipartidist cu partid dominant²; totodată, ponderea cumulată a primilor doi actori electorali se apropia de 70% din totalul voturilor. Pe de alta, era perpetuat mai vechiul „defect de coaliție” al sistemului, cu consecința multiplicării actorilor parlamentari și, totodată, a măririi ecartului dintre primul (PSD) și al doilea partid (PNL) al sistemului. În fine, utimul scrutin parlamentar a asigurat continuitatea formatului partidist, chiar dacă s-a făcut simțită o anume depreciere a parametrilor multipartidismului cu partid dominant. Astfel, distanța dintre primele două partide ale sistemului s-a redus considerabil – diferenția medie dintre PSD și PD-L ajungând sub un punct procentual –, dar, pe de altă parte, acest echilibru a fost obținut ca urmare a diminuării puterii relative a primului partid – față de 2004, PSD a pierdut peste patru procente. Cel mai probabil, această nouă ordonare partidistă ne trimite cu gândul la o posibilă formulă de tipul bipartidismului imperfect, dar trebuie ca viitoarele alegeri parlamentare să o confirme³. Așadar, cu excepția celui determinat de alegerile din 1990, când, în fapt, a existat o ordine partidistă atipică, formatul partidist a evoluat în coordonatele sistemice ale multipartidismului, inițial pur și, apoi, cu partid dominant.

1 Voicu, *Pluripartidismul*, 231.

2 În fapt, trebuie remarcat că, exprimat în procente, scorul obținut de PSD a fost egal cu cel din 2000, după patru ani de guvernare (totuși, PSD a pierdut circa 200.000 de voturi).

3 O astfel de formulă este totuși improbabilă în condițiile menținerii scrutinului de tip RP, având în vedere și faptul că efectul reducionista al pragului electoral și-a atins deja limitele.

În același timp, multipartidismul postcomunist a fost însoțit de celălalt efect tipic al scrutinului de tip RP, anume practica coalițiilor guvernamentale. Să spunem, mai întâi, că în perioada iunie 1990-iunie 2011, România a avut 11 guverne legitime, după cum urmează: cabinetul Roman¹ și cabinetul Stolojan, pe perioada primei legislaturi postcomuniste, cabinetul Văcăroiu, între 1992 și 1996, cabinetele Ciorbea, Vasile și Isărescu, în legislatura 2006-2000, cabinetul Năstase, între 2000 și 2004, cabinetele Tăriceanu I și Tăriceanu II, în legislatura 2004-2008, cabinetul Boc I, între 2008 și 2009, și cabinetul Boc II, validat pe 12 decembrie 2009. Cu excepția primului, care a fost monocolor (monopartid) și (supra)majoritar, guvernele României postcomuniste au fost coaliții fabricate postelectoral. Două dintre ele, respectiv guvernul Văcăroiu și guvernul Năstase, nu s-au suprapus peste coalițiile parlamentare care le-au susținut, fiind, în formă, guverne minoritare, dar, în fapt, majoritare². Celelalte au fost coaliții guvernamentale cu suport majoritar parlamentar declarat, componența lor variind între 2 și 5 formațiuni politice³. Sintetic, situația guvernării este cea din tabelul de mai jos⁴.

Guvernele României postbelice și suportul lor parlamentar (1990-2010)

Legislatura	Premier	Partide componente	Partide susținătoare în parlament	Suport parlamentar (Senat)
1990-1992	P. Roman.	FSN	FSN	76,47%
	T. Stolojan	FSN, PNL, MER	FSN, PNL, MER	84,87%
1992-1996	N. Văcăroiu	FDSN	FDSN, PUNR, PRM, PSM, PDAR,	55,22%
1996-2000	V. Ciorbea	CDR, USD, UDMR	CDR, USD, UDMR	60,83%
	R. Vasile			
	M. Isărescu			
2000-2004	A. Năstase	PDSR (PDSR, PSDR, PUR)	PDSR (PDSR, PSDR, PUR), PNL, UDMR	64,29%
2004-2008	C.P. Tăriceanu I	A.DA. (PNL, PD), UDMR, PUR	A.DA. (PNL, PD), UDMR, PUR	51,10%
	C.P. Tăriceanu II	PNL, UDMR	PNL, UDMR, PSD+PUR	69,35%
2008-2012	E. Boc I	PD-L, PSD+PC	PD-L, PSD+PC	73%
	E. Boc II	PD-L, UDMR, Indep. (UNPR)	PD-L, UDMR, Indep. (UNPR)	

1 Un cabinet Roman, cu caracter provizoriu, a funcționat în perioada 22 decembrie 1989-28 iunie 1990.

2 Acestea au fost „guverne majoritare mascate” (cf. K. Strøm, „Democracy, Accountability and Coalition Bargaining, *European Journal of Political Research*, 31, no. 1-2/Febr. (1997): 56), adică guverne care „beneficiază de un angajament ferm de susținere din partea mai multor partide din legislativ, deși acestea au decis să nu ocupe portofolii în cabinet” (Lijphart, *Model/e*, 109); spre exemplu, cabinetul Năstase a fost susținut pe toată durata legislaturii de UDMR, deși Uniunea nu a avut reprezentanți în prima linie a administrației.

3 Numărul acestora trece de 5 dacă avem în vedere strict partidele politice care au deținut portofolii guvernamentale, cum este cazul guvernelor din perioada 1996-2000.

4 Precizăm că suportul parlamentar a fost calculat la momentul constituirii majorității respective; totuși, guvernul Stolojan a avut, în fapt, o susținere parlamentară mai mică, ca urmare a schismei din FSN, dificil însă de cunatificat cu exactitate, dar oricum majoritară; adăugăm că, în general, suportul parlamentar al guvernelor s-a diminuat pe parcursul legislaturii, în special ca urmare a fenomenului migrației;

În general, aceste guverne au îmbrăcat forma unor coaliții supradimensionate, adică formate dintr-un număr de partide mai mare decât necesarul minimal pentru a atinge majoritatea parlamentară. Deși, în teorie cel puțin, coalițiile supra-dimensionate ar trebui să cedeze locul coalițiilor de dimensiuni minime, căci, nu-și așa, „partidele politice sunt interesate de maximizarea puterii lor”¹, iar acest lucru înseamnă cât mai puțin participanți posibil la guvernare, existența lor are rațiuni practice puternice, precum garanția menținerii cabinetului în cazul abandonului din partea unuia dintre partenerii minoritari. Mai ales în cazurile în care „autorii coaliției nu cunosc greutatea aportului specific unui participant neangajat, atunci trebuie să-și propună mai mult decât o coaliție câștigătoare minimală”². Cazul guvernului Năstase este grăitor în acest sens. Investit, pe 28 decembrie 2000, cu voturile provenind atât de la proprii parlamentari (44,93% în Camera Deputaților și 46,43% în Senat), dar și de la reprezentanții UDMR (7,83% și 8,57%) și PNL (8,70% și 9,29%), cu care PDSR încheiase protocoale de colaborare parlamentară, guvernul condus de Adrian Năstase a rămas majoritar în parlament și după ce, în vara anului 2001, PNL a decis rezilierea protocolului semnat cu PDSR și, deci, trecerea în opoziție.

Totuși, trei cazuri sunt deosebite, deși nu în același sens. Mai întâi, guvernul Tăriceanu I este singura coaliție de dimensiuni minimale, fiecare din cei patru parteneri guvernamentali fiind absolut necesar pentru compunerea majorității parlamentare. Excepția își găsește explicația în specificul contextului postelectoral. Deși rezultatele alegerilor preconizau coabitarea politică dintre un guvern condus de PSD, partidul victorios în alegerile parlamentare, și un președinte susținut de principala grupare de opoziție, Alianța PNL-PD, victoria prezidențială a lui Traian Băsescu a determinat compunerea unei noi majorități parlamentare, formată cu aportul PNL, PD, UDMR și PUR, fost partener electoral al PSD. Oarecum surprinzător, cazul este o înfirmare a influenței alegerilor prezidențiale, desfășurate concomitent cu cele parlamentare, asupra configurației sistemului de partide și, implicit, a guvernării, în sensul reducerii multipartidismului (a numărului efectiv de partide), cum se întâmplă chiar și în Franța, deși aici cele două tipuri de alegeri nu coincid³. Astfel, calculând numărul efectiv de partide pentru situația în care PUR este considerat un partid parlamentar independent obținem următoarele valori: NCD=4,10, NS=3,63, iar media lor, NP=3,87, cu peste jumătate de partid efectiv față de datele din tabelul de mai sus. Valorile rămân însă în limitele multipartidismului.

Celelalte două cazuri speciale sunt reprezentate de guvernele Stolojan și Boc I, care au în comun faptul că sunt mai mult decât guverne de coaliție supradimensionată. Primul, compus din reprezentanți ai partidului majoritar, precum și ai principalelor două partide de opoziție, s-a apropiat de formula unui guvern de uniune națională. Al doilea, constituit prin asocierea principalelor două partide ale sistemului, a îmbrăcat forma guvernului de mare coaliție, specific Austriei postbelice⁴, dar întâlnit, e drept, în mod excepțional, și în alte țări, precum Germania⁵. În plus,

1 A. Lijphart, *Modele*, 100.

2 W. Riker, *The Theory of Political Coalitions* (New Haven, Yale University Press, 1962), 88, apud Lijphart, *Modele*, 106.

3 În acest sens, Lijphart (*Modele*, 152) îl citează pe Duverger care constata, în 1968, că sistemul de partide din Republica a III-a avea 10 unități, în timp ce în Republica a V-a numărul lor s-a redus la 4 (de fapt, câte două partide aliate).

4 Principalele două partide austriece, Partidul Poporului (ÖVP) și Partidul Social-Democrat (SPÖ) și-au împărțit guvernarea după al doilea război mondial până în 1966, apoi între 1987 și 2000, din 2007 guvernul de mare coaliție revenind la putere. Spre exemplu, în 2007, SPÖ a obținut 29,26% din voturi și 31,15% din mandate (57), iar ÖVP – 25,98%, respectiv 27,87% (51 mandate), împreună constituind o majoritate parlamentară în *Naționalrat*-ul austriac de circa 60%.

5 Alegerile indecise din 2005, când CDU/CSU a obținut 35,29% din voturi și 226 mandate (36,81%), iar SPD 34,20% și 222 mandate (36,16%), au dus la constituirea guvernului de mare coaliție CDU/CSU-SPD, o reeditare a celui constituit în 1966. Guvernul de mare coaliție a funcționat pe toată

ambele guverne au avut viață scurtă, însă guvernul de mare coaliție deține recordul negativ de longevitate, fiind în funcție nici 10 luni.

Rezumând, vom reitera legătura directă dintre practica alegerilor proporționale (în varianta scrutinului proporțional complex), întinsă pe durata a două decenii (interval în care au fost organizate șase ediții ale alegerilor parlamentare), și formatul multipartidist al sistemului de partide, ca și consecința directă a acestuia – guvernarea de coaliție, România fiind, din această perspectivă, un caz exemplar în sensul validării tezei duvergeriene a relației dintre scrutinul proporțional și sistemul multipartidist. Pentru a completa tabloul postcomunismului românesc, adaug că multipartidismul și guvernarea de coaliție, în corelație cu alegerile parlamentare proporționale, sunt elemente ale democrației consensualiste¹, a căror persistență face să putem vorbi despre o formulă democratică de tip centripet².

BIBLIOGRAFIE

- BOCANCEA, Cristian *Meandrele democrației. Tranziția politică la români*, Iași, Polirom, 2002.
- DUVERGER, Maurice, *Les partis politique*, Paris, Librairie Armand Colin, 1951.
- HUNTINGTON, P. Samuel *Ordinea politică a societăților în schimbare*, trad. de H. Stamatina, Iași, Polirom.
- LAAKSO, Maekku, TAAGEPERA, Rein, „Effectiv Number of Parties: A Measure With Application to West Europe”, *Comparative Political Studies*, 12, no.1/ april. (1979).
- LIJPHART, Arendt, *Modele ale democrației. Forme de guvernare în treizeci și șase de țări*, traducere de C. Constantinescu, Iași, Polirom, 2000.
- LIPJHART, Arendt, *Democrația în societățile plurale*, traducere de A. Bargan, Iași, Polirom, 2002.
- PREDĂ, Cristian, *Partide și alegeri în România postcomunistă: 1989-2004*, București, Nemira, 2005.
- RADU, Alexandru, *Partide și sisteme partidiste*, București, ProUniversitaria, 2010.
- RAE, W. Douglas, *The Political Consequences of Electoral Laws*, New Haven, Yale University Press, 1967.
- TAAGEPERA, Rein, „Supplementing the effective number of parties”, *Electoral Studies*, no.18 (1999).
- SARTORI, Giovanni, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press, 1976.
- STROM, K, „Democracy, Accountability and Coalition Bargaining”, *European Journal of Political Research*, 31, no. 1-2/Febr. (1997).
- TEODORESCU, Gheorghe, (coord.), *Alegeri 2008*, vol. I+II, Iași, Polirom, 2009.
- VLĂSCEANU, L. A. MIROIU, A, *Democrația ca proces. Alegerile 2000*, București, Trei, 2001.
- VOICU, George, *Pluripartidismul, o teorie a democrației*, București: All, 1998, 215.

durata legislaturii. În 2010, s-a revenit la formula guvernului „un partid și jumătate”, format din CDU/CSU, cu 249 de mandate (adică 40,03%), și FDP, 93 de mandate (14,79%), condus tot de cancelarul Angela Merkel.

1 Lijphart, *Modele*, 26-27.

2 Vezi Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale*, traducere de A. Bargan (Iași: Polirom, 2002).

Impactul cartelizării sistemului de partide din România asupra consolidării sistemului democratic¹

■ SILVIU-DAN MATEESCU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The aim of this article is to analyze the cartelization of the Romanian party system and its impact on citizen representation and on the consolidation of democracy. Consequently, I analyze the development of the Romanian party systems with emphasis on those electoral rules and regulations that limit open political competition as well as on the system of party finance. I show that electoral rules have gotten progressively harsher and that the system of party finance clearly handicaps new competitors. This holds true in regard to the rules for the formal registering of new political parties. Moreover the cartel has been extremely successful in keeping new competitors out of Parliament.

Keywords

cartelization; representation; electoral volatility; electoral legislation; party finance

Teoria partidului cartel

Majoritatea lucrărilor științifice având ca subiect formarea sistemelor de partide din țările postcomuniste au accentuat instabilitatea acestora, relevând incapacitatea partidelor politice de a se constitui în agenți eficace de agregare a preferințelor sociale. În cadrul acestui articol propun o analiză a evoluției sistemului de partide din România din perspectiva teoriei partidului cartel, elaborată de Richard Katz și Peter Mair². Aceasta introduce un nou model de înțelegere a comportamentului partidelor politice, axat pe relația acestora cu statul.

În mod particular, Katz și Mair susțin că se poate observa o apropiere crescândă între partidele politice și stat și că această apropiere favorizează emergența unui nou tip partid, identificat drept „partidul cartel”³. Acest proces are la bază evoluția particulară a societăților postindustriale. O caracte-

1 Beneficiar al proiectului „Burse doctorale în sprijinul cercetării: Competitivitate, calitate, cooperare în Spațiul European al Învățământului Superior”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

2 Richard S. Katz, Peter Mair. „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, *Party Politics*, 1 (1995): 1, 5-28.

3 Katz, Mair. „Changing Models”, 5-6.

ristică semnificativă a acestora este declinul participării și implicării cetățenilor în activitatea partidelor, indivizii preferând alte tipuri de organizații, în care pot juca un rol mai activ. Scăderea numărului membrilor de partid concomitent cu creșterea sumelor necesare desfășurării activității politice au determinat partidele să caute alte surse de finanțare. Principala strategie utilizată se referă la introducerea subvențiilor de stat pentru partidele politice, subvenții ce constituie în acest moment una dintre resursele financiare majore utilizate în desfășurarea activității partidelor atât în parlament cât și în afara lui. Creșterea permanentă a subvențiilor pentru activitatea partidelor reprezintă una dintre schimbările fundamentale survenite în mediul politic. În același timp, trebuie accentuat faptul că această schimbare a avut ca origine tocmai partidele politice, responsabile atât de votarea și implementarea legislației în cauză cât și de cuantumul sumelor repartizate. Cu toate acestea, caracteristica de maximă importanță a subvențiilor este că acordarea acestora este condiționată, în cele mai multe cazuri, de performanțele anterioare ale partidelor, fie că acestea sunt definite drept reprezentare parlamentară sau succes electoral. Astfel, subvențiile asigură menținerea partidelor existente, constituind în același timp o barieră în calea emergenței unor noi partide. În același mod, regulile privind accesul la mass-media electronică (în particular televiziune), supuse controlului statului, oferă un mijloc prin intermediul căruia partidele aflate la guvernare (sau în corpul legislativ) pot obține acces privilegiat, în timp ce partidele extra-parlamentare sunt neglijate. Regulile privind accesul la mass-media de stat variază de la țară la țară, în unele cazuri fiind mai puțin restrictive. Cu toate acestea, importanța televiziunii drept mijloc de comunicare politică corelată cu reglementarea acesteia de către stat, cu alte cuvinte de către partidele aflate în corpul legislativ, oferă acestora din urmă o resursă extrem de importantă. Resursele statului, ale căror reguli de atribuire sunt determinate de partidele politice, constituie un mijloc prin intermediul căruia partidele legislative își pot asigura supraviețuirea și întări capacitatea de a face față provocărilor venite din partea partidelor nou-create. Statul se transformă astfel într-o structură de susținere a partidelor aflate în corpul legislativ și de excludere a celorlalte. În ultimele două decade ale secolului 20, susțin Katz și Mair, partidele au devenit agenții semi-statale.

Această strategie implică și riscuri, în sensul că partidele politice din corpul legislativ pot deveni dependente de resurse ce se află, în principiu, în afara controlului lor direct. În special există pericolul ca un partid exclus de la guvernare să piardă în același timp accesul la resursele statului. În cazul modelelor anterioare de partid rezultatul alegerilor avea implicații semnificative asupra obiectivelor politice, supraviețuirea partidului nefiind însă pusă în discuție întrucât resursele necesare proveneau din partea membrilor. Prin contrast, odată cu apropierea partidelor de stat, rezultatul alegerilor electorale are o influență mai scăzută asupra obiectivelor politice ale acestora (întrucât marile probleme politice au fost rezolvate), având însă implicații majore asupra șanselor de supraviețuire ale unui partid ce pierde alegerile. Cu toate acestea, partidele nu sunt nevoite să concureze pentru supraviețuire în același mod în care concurează în aria politicilor, deoarece toate partidele parlamentare pot supraviețui, în ciuda faptului că numai un set de politici poate fi implementat la un moment dat. Astfel se creează condițiile pentru apariția cartelului de partide¹. Diferențele între pozițiile materiale ale câștigătorilor și învinșilor în alegeri, susțin autorii, s-au redus în mod substanțial. În primul rând, setul partidelor de guvernământ s-a lărgit considerabil, în sensul că aproape toate partidele semnificative pot fi considerate partide de guvernământ, întrucât toate au acces la funcții publice, mai ales dacă există forme de guvernare sub-națională sau regională. În plus, chiar dacă un partid este exclus de la guvernare, intrând în opoziție, acest fapt nu implică

¹ Katz, Mair. „Changing Models”, 16.

negarea accesului respectivului partid la resursele statului și la o parte din funcțiile publice. În cele mai multe cazuri nici accesul la mass-media de stat, nici cuantumul subvențiilor nu sunt afectate de părăsirea guvernării. Astfel asistăm la apariția cartelului de partide, caracterizat de întrepătrunderea dintre partide și stat și de cooperarea între toate, sau aproape toate, partidele semnificative. Cartelizarea, sugerează Katz și Mair, apare mai ales în țările unde susținerea oferită de către stat partidelor politice este mai pronunțată și în acele țări unde există o tradiție a cooperării și acomodării între actorii politici¹.

Cartelizarea sistemelor de partide și democrația

Fiecare model de partid a corespuns unei concepții particulare asupra democrației. În același sens modelul partidului cartel aduce cu sine o nouă concepție asupra democrației, fundamental diferită. În cazul viziunilor anterioare, una dintre ideile de baza era alternanța la guvernare, unele partide fiind clar la guvernare în timp ce altele erau în afara ei. Teama excluderii din funcțiile publice determina partidele politice să fie deosebit de atente la cerințele electoratului. Odată cu emergența partidului-cartel nici unul dintre partidele majore nu este în mod definitiv în afara guvernării. În timp ce programele politice devin din ce în ce mai asemănătoare iar campaniile electorale sunt orientate spre scopuri de comun acord, gradul în care rezultatele electorale pot determina acțiunea guvernului scade. În plus, deoarece separarea partidelor aflate la guvernare de cele aflate în opoziție devine neclară, măsura în care votanții sunt capabili să pedepsească partidele de guvernământ pentru performanțe obținute, scade. În acest sens, alegerile încetează a mai fi un mod prin care societatea civilă controlează și limitează statul, devenind un serviciu oferit de către stat populației. Conducerea statului trebuie reînnoită iar alegerile sunt mijlocul prin care acest scop este atins. De asemenea, partidele au nevoie de răspunsul populației în vederea asigurării unei guvernări acceptabile, iar alegerile asigură răspunsul electoratului față de politicile implementate și față de rezultate. Din acest motiv statul asigură alegeri concurențiale, iar întrucât alegerile democratice necesită partide politice, statul asigură existența partidelor. Cum partidele aflate la putere sunt cele ce constituie statul ele asigură alegerile concurențiale, asigurându-și în același timp propria supraviețuire. În plus, politicienii simt nevoia de a scădea costurile unei înfrângeri în alegeri, astfel încât strategia aleasă este de a oferi subvenții și susținere tuturor partidelor relevante și de construi coaliții la diferite niveluri. Rezultatul este scăderea competiției, stabilitatea devenind mai importantă decât victoria².

Cartelizarea sistemului de partide din România

Analiza emergenței cartelului de partide în România începe cu anul organizării primelor alegeri democratice (1990) și se încheie în anul 2008 (anul în care s-au organizat ultimele alegeri parlamentare). De asemenea, analiza vizează numai Camera Deputaților.

Principalii indicatori ce pot fi utilizați pentru analizarea procesului de cartelizare sunt: a) înăsprirea legislației electorale și b) regulile privind acordarea subvențiilor de stat care favorizează partidele majore.

Cele mai importante aspecte ale sistemului electoral utilizat în perioada 1990-2008 sunt formula electorală și pragul electoral. În România s-a utilizat scrutinul

¹ Katz, Mair. „Changing Models”, 17.

² Katz, Mair. „Changing Models”, 21-23

proporțional cu liste prestabilite (închise), ordinea candidaților pe listă fiind stabilită de partid, până în anul 2004. La alegerile din anul 2008 s-a utilizat un sistem electoral ce combină elemente majoritare și elemente proporționale¹. Pragul electoral a fost de 0% la alegerile din 1990, crescând la 3% pentru alegerile din 1992 și 1996, apoi la 5% în cazul alegerilor din anul 2000, pentru partide, respectiv 8-10%, în funcție de numărul partidelor asociate, pentru coaliții².

Vulnerabilitatea partidelor politice din România

Sistemul de partide din România a fost caracterizat de un grad ridicat de instabilitate, cu precădere în perioada 1990-2000. Lipsa legăturii partidelor politice cu anumite segmente sociale poate fi cel mai bine ilustrată cu ajutorul indicelui volatilității electorale. Astfel, volatilitatea electorală a fost de 30,2% în anul 1992, de 14,3% în anul 1996, de 29,1% în anul 2000, de 14,94% în anul 2004 și de 17,48% în anul 2008³.

Efectul volatilității asupra performanțelor electorale ale partidelor din România poate fi demonstrat cu ajutorul unor exemple. Dacă privim evoluția PNȚCD, din perspectiva numărului de mandate pentru Camera Deputaților obținut, vom observa că acesta a obținut 12 mandate la alegerile din 1990, 41 de mandate la alegerile din 1992, 82 de mandate la alegerile din 1996, o mandate la alegerile din 2000 și o mandate la alegerile din 2004. Astfel, după eșecul înregistrat la alegerile din anul 1990, câștigate în mod clar de FSN, partidul a reușit să obțină 41 de mandate în anul 1992, devenind principalul partid de guvernare în perioada 1996-2000, pentru ca ulterior să rateze intrarea în parlament la două alegeri consecutive. Prin contrast, UDMR, partid care beneficiază de suportul electoral constant al comunității maghiare, a obținut 29 de mandate în 1990, 27 de mandate în 1992, 25 în 1996, 27 în anul 2000, 22 în anul 2004 și 22 în anul 2008. În afara UDMR, niciunul dintre partide nu a beneficiat, în perioada 1990-2000, de o baza electorală constantă, clar definită, fapt ce poate explica volatilitatea electorală ridicată a sistemului de partide din România, cât și numărul mare de scindări, fuziuni sau alinațe. Poate că cel mai important aspect al evoluției volatilității electorale în România îl reprezintă faptul că cea mai mare parte a acestuia este compusă din volatilitate clasică, rezultată în urma transferurilor de voturi între partidele majore, cu câteva excepții, când o porție importantă a volatilității electorale rezultă din ieșirea unor partide din corpul legislativ. Volatilitate electorală cauzată de apariția unor noi partide este infimă (3,89%, procentul obținut de PRM la alegerile din 1992).

În ceea ce privește procentul membrilor de partid acesta era de 3,3% din cetățenii cu drept de vot în anul 1993⁴.

În concluzie, pot afirma că la începutul perioadei de tranziție partidele politice se confruntau cu un grad ridicat de incertitudine în ceea ce privește rezultatele

1 Pentru o descriere completă a sistemului electoral utilizat la alegerile din anul 2008 cititorii interesați pot consulta Albescu, Mateescu, Roescu. 2008. *Alegerile pentru Parlamentul României*, București: SNSPA, <http://mjm.snsa.ro/uploads/mjm/Cercetare/Raport%20noiembrie%202008.pdf>, 4-9

2 Cristian Preda, „Sistemul de partide și familiile politice din România postcomunistă” în Jean-Michel de Waele (coordinator), *Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est*, (București: Humanitas, 2003), 274

3 Sikk, Allan. „How Unstable? Volatility and Genuinely New Parties in Eastern Europe”, *European Journal of Political Research*, 44 (2005): 1, 391-412 pentru anii 1992, 1996, 2000 și calcule proprii pentru anii 2004 și 2008.

4 Natalia Letki. „Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East-Central Europe”, *Political Research Quarterly*, 57 (2004): 4, 676

alegerilor, fiind de asemenea incapabile să-și finanțeze activitatea prin intermediul cotizațiilor, având în vedere procentul scăzut al membrilor de partid.

Finanțarea partidelor politice din România

În cadrul acestei secțiuni mă voi concentra asupra actelor normative ce au reglementat, în perioada 1990-2010 (anul adoptării ultimei legi care modifică în mod substanțial sistemul de finanțare a partidelor politice este 2006 însă legea a fost republicată în anul 2010 cu modificările ulterioare), acordarea subvențiilor de stat pentru campania electorală și pentru desfășurarea activității partidelor politice întrucât dependența de fondurile publice este una dintre caracteristicile esențiale ale partidului cartel. În plus, am încercat să evidențiez importanța subvențiilor de stat pentru partidele politice din România comparându-le cu sumele obținute din donații.

În cadrul acestui articol mă voi opri asupra Legii 43/2003¹ și asupra Legii 334/2006 (cu toate acestea, tabelul 1 oferă informații despre toate legile care au reglementat finanțarea partidelor politice) privind finanțarea activității partidelor politice și a campaniilor electorale, în mod specific asupra prevederilor referitoare la donații și la subvențiile acordate de la bugetul de stat.

Donațiile primite de un partid politic într-un an fiscal nu pot depăși 0,025% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv, plafonul fiind de 0,050% în anul în care au loc alegeri.

Partidele politice primesc anual subvenții de la bugetul de stat. Suma alocată nu poate fi mai mare de 0,04% din veniturile prevăzute în bugetul de stat. Partidele politice care la începutul legislaturii au reprezentanți în grupuri parlamentare, cel puțin într-o Cameră, primesc o subvenție de bază. Totalul subvențiilor de bază reprezintă o treime din subvențiile bugetare alocate partidelor politice. În plus, partidele politice reprezentate în Parlament primesc și o subvenție proporțională cu numărul de mandate obținute. Suma convenită pentru un mandat se stabilește prin împărțirea restului de două treimi din subvențiile de la bugetul de stat pentru partidele politice la numărul total al parlamentarilor. Subvenția totală acordată de la bugetul de stat unui partid politic, după aceste operațiuni, nu poate depăși de 5 ori subvenția de bază.

Partidele politice care nu au mandate parlamentare, dar au obținut cu cel mult 1% sub pragul electoral, primesc subvenții egale, care se stabilesc prin împărțirea sumei neutilizate, conform procedurilor prezentate mai sus, la numărul partidelor politice respective. Suma totală acordată partidelor politice neparlamentare nu poate fi mai mare decât o subvenție de bază. Sumele neutilizate după redistribuire, se împart partidelor politice parlamentare proporțional cu numărul mandatelor (L. 43/2003, Art. 9, alin 1-7). Acestor subvenții li se adaugă facilități în obținerea sediilor centrale și locale.

Subvenția de la bugetul de stat pentru campania electorală se acordă tuturor partidelor care participă la campania electorală. Partidele care nu au reușit să treacă pragul electoral pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului ori, la alegerile locale, nu au reușit să treacă pragul electoral vor restitui subvenția primită în termen de două luni de la data publicării rezultatelor finale ale alegerilor în Monitorul Oficial al României (L. 43/2003, Art. 13, alin. 1 și 2).

Legea 43/2003 a fost abrogată prin Legea 334/2006 (această lege a fost republicată în anul 2010). Articolul 1 al legii 334/2006 prevede că legea are drept scop asigurarea egalității de șanse în competiția politică și a transparenței în finanțarea

¹ http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/43_2003.php

Tabelul 1. Legislația privind finanțarea partidelor politice din România

	L. 68/1992	L. 27/1996	L. 43/2003	L. 334/2006
Plafon subvenții	-	0,04% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,04% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,04% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv
% voturi necesar acordării subvenției	5% ^a	2%	4%	5% / 50 de mandate de consilier județean sau consilier în București
Plafon cotizații	-	-	-	-
Plafon donații/an	0 ^a	0,005% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,025% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,025% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv
Plafon donații într-un an electoral	0	0,01% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,050% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv	0,050% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv
Suma maximă cotizație persoană/an	0	50 salarii minime	100 salarii minime	48 salarii minime
Suma maximă donație persoană fizică/an	0	100 salarii minime	200 salarii minime	200 salarii minime/ 400 salarii minime
Suma maximă donație persoană juridică/an	0	500 salarii minime	500 salarii minime	500 salarii minime/ 1000 salarii minime

a: subvenții și donații acordate partidelor politice pentru finanțarea campaniei electorale

activității partidelor politice și a campaniilor electorale. Același articol precizează că finanțarea publică sau privată nu poate urmări limitarea independenței partidelor politice. Principalele modificări survenite în urma adoptării acestei legi se referă la cotizații, la modul de acordare a subvențiilor și la donații. Astfel, noua lege a finanțării partidelor politice stipulează că suma cotizațiilor plătite într-un an de un membru de partid nu poate depăși 48 de salarii minime brute pe țară. Legea păstrează plafonul de 0,025% pentru donațiile primite de un partid politic într-un an fiscal. În anul fiscal în care au loc alegeri generale locale, parlamentare, pentru Parlamentul European sau alegerea Președintelui României, plafonul este de 0,050% din veniturile prevăzute în bugetul de stat pe anul respectiv. Este important de remarcat că de la data intrării în vigoare a acestei legi, partidele politice au putut beneficia de plafonul de 0,050% în trei ani consecutivi (în anul 2007 au avut loc alegeri pentru Parlamentul European, în anul 2008 au avut loc alegeri parlamentare și locale iar în anul 2009 au avut loc alegeri pentru Parlamentul European și pentru alegerea Președintelui României). Având în vedere faptul că mandatul Președintelui României și al membrilor Parlamentului European este de 5 ani în timp ce alegerile legislative se desfășoară la fiecare patru ani, rezultă că, în condiții normale, partidele beneficiază de plafonul de 0,050% în doi ani consecutivi. Sumele maxime ce pot fi primite ca donație de la o persoană fizică sau juridică într-un an obișnuit nu s-au modificat. În schimb, pentru anii în care au loc mai multe scrutine, donațiile primite de la o persoană fizică pot fi de până la 400 de salarii minime, pentru fiecare

Tabelul 2. Sursele majore de finanțare ale partidelor politice, subvențiile de la bugetul de stat și donațiile, în perioada 2002-2005 (RON)

Partidul	Anul	Venituri	
		Subvenție	Donații
PSD	2002	2.121.120,6	186.477,5
	2003	2.266.310,2	969.500,6
	2004	2.266.310,2	7.503.086,6
	2005	1.984.529	710.769
PNL	2002	892.890,8	66.259,7
	2003	1.125.094,6	667.896,4
	2004	1.125.094,6	4.962.014,6
	2005	1.375.557	1.645.356
PD	2002	913.091,9	701.873,2
	2003	812.026,5	1.113.792,0
	2004	812.026,5	3.180.240,3
	2005	1.110.780	2.323.885
PUR/PC	2002	569.672,4	9.000 ^a
	2003	443.231,1	159.681,9
	2004	443.231,2	1.198.492,0
	2005	708.298	960.392
PRM	2002	1.680.735,6	0 ^a
	2003	1.636.392,6	84.295,7
	2004	1.636.392,6	2.380.868,8
	2005	1.121.363	194.627
UDMR	2002	852.488,5	222.050
	2003	746.945,0	633.402,8
	2004	746.945,0	3.019.315,6
	2005	729.481	662.844

a: PUR și PRM nu au declarat donațiile pentru anul 2002; PUR și-a schimbat numele în mai 2001 în PUR-SL. PUR-SL a declarat în 2002 donații în valoare de 9.000 RON.

campanie electorală sau campanie pentru referendum, cu respectarea plafonului de 0,050%. În mod similar, donațiile primite de la o persoană juridică pot fi de până la 1.000 de salarii minime pentru fiecare campanie electorală, cu respectarea plafonului de 0,050%. Legea 334/2006 păstrează interdicțiile privind donațiile prevăzute în legile anterioare și introduce un nou sistem de acordare a subvențiilor publice. Astfel, subvenția de la bugetul de stat se acordă în funcție de numărul de voturi primite la alegerile parlamentare și de numărul de voturi primite la alegerile locale, după cum urmează:

- 75% din bugetul anual acordat partidelor politice vor fi împărțite partidelor politice, proporțional cu numărul de voturi primite la alegerile parlamentare, respectiv media voturilor valabil exprimate pentru Camera Deputaților și Senat, dacă au realizat pragul electoral.
- 25% din bugetul anual acordat partidelor politice vor fi împărțite partidelor politice, proporțional cu numărul de voturi valabil exprimate, primite la alegerile locale pentru alegerea consilierilor județeni și consilierilor din cadrul Municipiului București, dacă au obținut cel puțin 50 de mandate de consilier județean și de consilier din cadrul Municipiului București.

De asemenea legea 334/2006 elimina acordarea subvențiilor pentru campania electorală.

Conform legilor 27/1996 și 43/2003 Curtea de Conturi era instituția abilitată să verifice legalitatea finanțării partidelor politice. Asociația Pro Democrația, constata în anul 2000, că, la acel moment, nu exista un raport referitor la subvențiile bugetare primite de către partide sau la utilizarea lor, cu toate că subvențiile sunt fonduri bugetare și gestionarea lor constituie subiectul atribuțiilor Curții. Parlamentul nu a solicitat cercetări în acest domeniu, iar instituția în cauză nu a avut nici o inițiativă în acest sens. Mai mult, Asociația Pro Democrația constata că prevederile legii Partidelor Politice 27/1996 prin articolele 44 și 45 privind controlul finanțării partidelor politice nu puteau fi aplicate întrucât nu fuseseră instituite Normele Metodologice de aplicare a legii¹. Legea 334/2006 stabilește că Autoritatea Electorală Permanentă este autoritatea publică abilitată să controleze respectarea prevederilor legale privind finanțarea partidelor politice. Din păcate, Autoritatea Electorală Permanentă a ales să verifice legalitatea finanțării partidelor politice prin sondaj astfel încât nu există date complete privind donațiile primite de partidele politice. Rezultă că nu putem compara sumele obținute de partide din subvenții (cuantumul total) cu sumele obținute de partide din donații (întrucât nu există decât date parțiale).

Din datele prezentate în tabelul 2 putem observa că subvențiile acordate de stat reprezentau principala sursă de finanțare a partidelor politice în anii 2002 și 2003 (cu excepția Partidului Democrat, în cazul acestuia fondurile obținute din donații în anul 2003 depășindu-le pe cele acordate de stat). Cu toate acestea, cuantumul donațiilor îl depășește pe cel al subvențiilor, în cazul tuturor partidelor, în anul 2004. În ceea ce privește anul 2005, PNL, PD și PC au obținut mai mulți bani din donații decât din fondurile acordate de stat, în timp ce PSD, PRM și UDMR se aflau în situația opusă.

Faptul că, în anul 2004, toate partidele au obținut mai multe fonduri din donații decât din subvenții are două explicații. În primul rând, conform legii Partidelor Politice adoptată în anul 2003, donațiile pe care le poate primi un partid politic într-un *an electoral* nu pot depăși 0,050 din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv, față de 0,025 în ceilalți ani (în comparație cu plafonul de 0,005% existent până în anul 2002). Astfel, în anii în care au loc alegeri, plafonul este dublu. De asemenea, partidele politice atrag, ca regulă, mai multe donații în anii electorali, datorită mobilizării superioare a organizațiilor locale în vederea obținerii fondurilor necesare finanțării campaniei electorale. Din perspectiva anilor 2004 și 2005, cât și datorită faptului că datele referitoare la sursele de finanțare (în special cele referitoare la donații), ale partidelor politice în perioada 1990-2000 nu sunt disponibile, nu pot trage o concluzie definitivă privind dependența partidelor politice de fondurile publice. Cu toate acestea, dacă luăm în considerare faptul că legea 27/1996 prevedea că donațiile primite de un partid politic într-un an nu pot depăși 0,005% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv și că numărul membrilor de partid era de 3,3% în anul 1993 putem presupune în mod rezonabil că subvențiile au reprezentat principala sursă legală de venit a partidelor politice până la adoptarea legii 43/2003. În plus, se poate remarca că partidele parlamentare se bucură de un avantaj semnificativ în fața celor neparlamentare, mai ales dacă avem în vedere prevederea din legile 27/1996 și 43/2003 conform căreia subvențiile acordate *tuturor* partidelor neparlamentare nu pot depăși cuantumul unei subvenții de bază. În plus, chiar și acordarea acestor sume este supusă unor condiții restrictive, anume obținerea a 4% (2% conform legii 27/1996) din voturile valabil exprimate la nivel național. De asemenea, un punct ce trebuie menționat este că, în cazul în care nu există partide neparlamentare care să fie obținut 4%, sumele nedistribuite se împart partidelor parlamentare, proporțional cu numărul de mandate. Asociația Pro Democrația observa că legea nu prevede ca în cazul acestei operațiuni să se respecte restricția conform căreia un par-

¹ http://www.apd.ro/map/legislatie_2000.php

tid parlamentar nu poate primi mai mult decât echivalentul a 5 subvenții de bază¹. De asemenea, faptul că legile din 1996 și 2003 favorizează partidele politice poate fi susținut și de faptul că nu există sume fixe alocate partidelor neparlamentare, acestea putând beneficia (ipotetic) numai de sumele rămase după alocarea subvențiilor pentru partidele parlamentare. Odată cu adoptarea legii 334/2006, condițiile pentru acordarea subvențiilor devin și mai dure, partidele neparlamentare fiind practic excluse din sistemul de finanțare publică. Pe lângă faptul că 75% din fondurile acordate de către stat sunt destinate partidelor parlamentare, pragul de 50 de mandate de consilier județean necesar obținerii unui procent din restul de 25% este deosebit de restrictiv. În acest sens, chiar și partide parlamentare precum Partidul Conservator sau Partidul România Mare (partid parlamentar la data alegerilor locale din iunie 2008) nu au reușit să obțină decât 16 și respectiv 15 mandate (în consecință cele două partide au fost excluse de la împărțirea celor 25% din suma destinată partidelor politice). Observația că regulile privind subvențiile acordate partidelor politice dezavantajează în mod evident partidele neparlamentare este susținută și de faptul că în urma alegerilor din anii 1996, 2000, 2004 și 2008 niciun astfel de partid nu a îndeplinit condițiile ce i-ar fi permis accesul la fondurile publice.

Legislația din România privind înființarea partidelor politice

Legislația privind înființarea unui partid politic a evoluat, în perioada post-comunistă, de la un set de prevederi minimale vizând înregistrarea partidelor la o serie de norme restrictive, menite a diminua numărul actorilor politici aflați în competiție. Astfel, numărul de membrii necesar pentru înființarea unui partid a crescut de la 251 în 1989 la 10.000 în 1996 și la 25.000 în anul 2003².

Având în vedere aceste prevederi consider că este important să urmărim evoluția numărului de candidaturi pentru Camera Deputaților.

Tabelul 8.

Anul alegerilor	Numărul de candidaturi
1990	54
1992	62
1996	33
2000	33
2004	25
2008	11

Din datele prezentate în tabelul 8 se poate observa scăderea numărului de candidaturi de la un număr maxim de 62 la alegerile din 1992 la 11 în anul 2008. Această scădere poate fi asociată creșterii numărului de membrii fondatori de la 251 la 25.000, a creșterii pragului electoral de la 0% la 5%, a introducerii obligativității constituirii depozitului de 5 salarii minime pentru fiecare candidat și a schimbării sistemului electoral.

¹ Asociația Pro Democrația. 2004. *Finanțarea Partidelor Politice: Ghid de aplicare și monitorizare a Legii nr. 43/2003*. București: Speed Promotion, 13

² Cristian Preda, *Partide și Alegeri în România Postcomunistă 1989-2004*, (București: Nemira, 2005), 13

Indicele ieșirilor din corpul legislativ și gradul de succes al partidelor noi în România

În cadrul acestei secțiuni îmi propun să evaluez una dintre caracteristicile esențiale ale cartelului de partide, faptul că se formează numai între actorii politici dominanți, cât și eficacitatea acestuia. În urma rezultatei alegerilor din anul 1992 zece partide politice au părăsit corpul legislativ, în urma alegerilor din 1996 patru partide au fost excluse iar în urma alegerilor din 2000, șase. Niciun partid politic nu a fost exclus din corpul legislativ în urma alegerilor din anul 2004. În urma alegerilor din anul 2008 partidul România Mare a fost exclus din corpul legislative. Indicele ieșirilor ne oferă o viziune clară asupra acțiunii unor factori caracteristici existenței unui cartel la nivelul sistemului de partide românesc: înăsprirea succesivă a legislației electorale (stabilirea pragului electoral la 3% pentru alegerile din anii 1992 și 1996 apoi la 5% din anul 2000), acordarea fondurilor publice cu precădere partidelor parlamentare ((Legea 27/1996, Legea 43/2003, Legea 334/2006) cât și condițiile restrictive privind înființarea partidelor politice.

În ceea ce privește gradul de succes al partidelor noi în România, un singur astfel de partid, PRM, a reușit să intre în Parlament în anul 1992.

Concluzii

În final, rezultatele adunate conduc spre ideea emergenței unui cartel la nivel sistemului de partide din România. Vulnerabilitatea partidelor politice la începutul anilor 1990, atestată atât de gradul ridicat al volatilității electorale cât și de lipsa unor conexiuni bine structurate între partidele politice și anumite segmente ale societății, a determinat actorii politici să-și utilizeze controlul asupra legislativului cu scopul de a diminua incertitudinea cu privire la rezultatele alegerilor cât și pentru a-și asigura supraviețuirea organizațională. În acest sens, modificarea legislației electorale cât și a celei privind finanțarea partidelor politice constituie argumente puternice. În plus, atât indicele ieșirilor, cât și cel privind gradul de succes al noilor partide indică emergența cartelului. De asemenea, emergența cartelului de partide în România poate fi privită ca un argument că, deși partidele politice din aceste țări asigura funcționarea democrației, ele nu contribuie la consolidarea acesteia. Cartelizarea sistemelor de partide permite actorilor politici importanți să-și mențină pozițiile în corpul legislativ blocând simultan articularea unor noi alternative politice. Principalul efect constă în reducerea capacității cetățenilor de a sancționa partidele politice la momentul alegerilor și de a influența, prin intermediul votului, politicile publice ce urmează a fi implementate, principala consecință fiind scăderea interesului populației față de procesul politic, ilustrată de scăderea prezenței la urne. Astfel, în România gradul de participare la alegerile generale a scăzut de la 86,19% în cazul alegerilor din anul 1990 la aproximativ 76% în 1992 și 1996, apoi la 65,31% în 2000, 58,51% în 2004¹ și 39,20% în 2008. Un al doilea efect se referă la succesul partidelor anti-sistem, România încadrându-se în tendința observată în celelalte state din regiune. Succesul partidelor anti-sistem (PRM în România; Jobbik și LMP în Ungaria; SPR-RSC și VV în Republica Cehă; SRP și LPR în Polonia) poate fi considerat drept o confirmare a teoriei partidului cartel, întrucât Katz și Mair consideră că emergența cartelului de partide a contribuit la apariția partidelor populiste, anti-sistem care fac apel la percepțiile populației conform cărora partidele majore

1 Cristian Preda, *Partide și Alegeri în România Postcomunistă 1989-2004*, (București: Nemira, 2005), 121

ignora dorințele și nevoile cetățenilor¹. Jonathan Hopkin argumentează că, mai ales în cazul țărilor din Europa Centrală și de Est, apelul la resursele statului slăbește în mod semnificativ cartelul de partide². Principalul motiv se referă la faptul că apelul la resursele statului include forme ale clientelismului și corupției politice. Stabilitatea cartelului de partide este mult mai dificil de menținut dacă în cadrul electoratului există percepția conform căreia partidele majore sunt corupte. Cu toate acestea, majoritatea partidelor anti-sistem au fost ulterior excluse din corpul legislativ (PRM în România; SPR-RSC în Republica Cehă; SRP și LPR în Polonia) ceea ce conduce la ideea că incapacitatea acestora de a forma coaliții le erodează, în timp, baza electorală. Mesajul anti-sistem împiedică aceste partide să se integreze în cartel fapt ce contribuie la eșecul lor pe termen lung. Nu mi-am propus să evaluez cartelizarea sistemului de partide din perspectivă normativă însă pot afirma că acest proces se înscrie în cadrul temei mai largi referitoare la stabilitatea guvernelor versus reprezentarea cât mai fidelă a preferințelor electoratului.

Procesul cartelizării s-a constituit într-o încercare a partidelor de a reduce incertitudinea inerentă perioadei de tranziție, contribuind în mod substanțial la consolidarea pozițiilor partidelor parlamentare. În același timp, izolarea crescândă a partidelor politice de consecințele alegerilor și implicit de preferințele electoratului a condus la generalizarea insatisfacției și neîncrederii vis-a-vis de partidele politice ce poate avea drept consecință scăderea încrederii în instituțiile democratice.

BIBLIOGRAFIE

- ALBESCU, Andrada-Maria; MATEESCU, Silviu-Dan; ROESCU, Andra, *Alegerile pentru Parlamentul României*, București, MJM, SNSPA, 2008. <http://mjm.snsa.ro/uploads/mjm/Cercetare/Raport%20noiembrie%202008.pdf>
- ASOCIAȚIA Pro Democrația, *Finanțarea Partidelor Politice: Ghid de aplicare și monitorizare a Legii nr. 43/2003*, București, Speed Promotion, 2004
- HOPKIN, Jonathan. 2003. „The Emergence and Convergence of the Cartel Party: Parties, State and Economy in Southern Europe”, personal.lse.ac.uk/HOPKIN/hopkin%20lse%20paper%202.pdf
- KATZ, Richard S., Peter Mair, „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party”, *Party Politics*, Vol. 1, No.1, 5-28, 1995.
- KATZ, Richard S., Peter Mair, „The Cartel Party Thesis: A Restatement”, *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 4, 753-766, 2009.
- LETKI, Natalia, „Socialization for Participation? Trust, Membership and Democratization in East-Central Europe”, *Political Research Quarterly*, Vol. 57, Nr.4, 665-679, 2004.
- PREDA, Cristian, „Sistemul de partide și familiile politice din România postcomunistă” în *Partide politice și democrație în Europa Centrală și de Est*, Jean-Michel de Waele, București, Humanitas, 2003.
- PREDA, Cristian, *Partide și Alegeri în România Postcomunistă 1989-2004*. București: Nemira, 2005.
- SIKK, Allan, „How Unstable? Volatility and Genuinely New Parties in Eastern Europe”, *European Journal of Political Research*, Vol. 44, Nr. 1, 391-412, 2005.

1 Katz, Richard S., Peter Mair. 2009. „The Cartel Party Thesis: A Restatement”, *Perspectives on Politics*, Vol. 7, No. 4, 753-766, 759

2 Hopkin, Jonathan. 2003. „The Emergence and Convergence of the Cartel Party: Parties, State and Economy in Southern Europe”, personal.lse.ac.uk/HOPKIN/hopkin%20lse%20paper%202.pdf, 3

Partidele românești, între politicianism și politică

■ BOGDAN FICEAC

[Romanian Diplomatic Institute]

Abstract

The „originality” of the Romanian transition from totalitarianism to democracy represents, in fact, the failure of this process. The power was not transferred from the hands of a leader or of a small group of discretionary leaders to the legal-rational-bureaucratic institutions, but to the large structures of new rich, which control the entire economic and political life of the country, including the political parties. The only way to cure the Romanian political life is to professionalize the politics, to provoke the politicians to live for politics not off politics. This vital goal could be reach by strictly bringing into force the EU rules and practice, especially the EU model of spending the public money.

Keywords

political parties; elections; fraud;
vocation; community acquis

Democrația „originală”, un eșec al tranziției

Democrația „originală”, implementată în România după revoluția din decembrie 1989, consemnează, în fapt, un eșec al procesului de tranziție de la sistemul totalitar la cel democratic, a cărui esență ar fi trebuit să se traducă în transferul puterii din mâinile unui lider discreționar sau ale unui grup restrâns de lideri în sarcina unor instituții legal-rațional-birocratice, care să funcționeze în afara controlului și intervențiilor arbitrare din partea partidelor aflate într-un anumit moment istoric la guvernare. Drept dovadă, după două decenii de tranziție cețoasă, problema politizării excesive a instituțiilor publice rămâne un subiect la fel de fierbinte și de actual, tocmai pentru că principiile democratice au fost introduse formal, dar, în fond, sunt ignorate sau încălcate sistematic. Însăși Constituția actuală a României, la art. 71, alin. (2)¹, încalcă principiul separației puterilor în stat, prin faptul că funcția de membru al Legislativului nu este incompatibilă cu cea de membru al Executivului, permițând astfel unor politicieni ce fac parte și din Legislativ și din Executiv să voteze ca parlamentari în favoarea guvernului din care ei înșiși fac parte.

¹ Constituția României, <https://www.senat.ro/Start.aspx>.

În ceea ce privește principiul fundamental al funcționării oricărei democrații, anume organizarea de alegeri libere și corecte, acesta devine subiect de controverse aprinse la fiecare campanie electorală, însoțită inevitabil de scandaluri privind fraudarea alegerilor. Asociația Pro Democrația a identificat cel puțin șapte modalități de fraudare a scrutinelor, practicate cu consecvență în ultimele două decenii: *suveica*, *ștafeta*, *cămașa albastră* și *înlocuirea*, toate implicând completarea sau substituirea frauduloasă a buletinelor de vot, la care se adaugă „*infiltrarea* (prezentarea unor persoane la o altă secție de vot decât cea la care sunt arondați, unde, cu complicitatea reprezentatului partidului, ar vota în numele unui alegător absent în mod sistematic), *excursionistii* (formulă inspirată de existența listelor speciale ce permitea votarea alegătorilor arondați unei alte secții sau dintr-o altă localitate) sau *netransportabilii* (utilizarea urnei mobile pentru a forța votul unor persoane în vârstă care altfel nu ar fi participat la scrutin).”

Dacă asemenea metode de fraudare viciază grav condiția alegerilor de a fi corecte, condiția de a fi libere – adică posibilitatea cetățeanului de a vota în deplină cunoștință de cauză – este sever afectată pe alte două principale căi: *mita electorală*, monstruos extinsă și exploatată pe fondul unei sărăcii endemice, prin care largi categorii de cetățeni acceptă să amaneze viitorul țării în schimbul unui kilogram de zahăr sau al unui litru de ulei, și *manipularea grosolană* a opiniei publice prin lansarea unor valuri de diversiuni menite să escamoteze gravele probleme ale societății românești, să-i compromită pe rivalii politici ai celor ce le lansează, dar să și abată atenția de la capacitatea lor de a acționa cu sinceritate, competență și devotament în beneficiul țării.

Vicierea funciară a procesului electoral se conjugă cu existența pe scena politică românească a unor partide cu o identitate doctrinară precară sau chiar inexistentă. Preocupările doctrinare par să fie ultima grijă chiar și a partidelor importante (Partidul Social Democrat, Partidul Democrat Liberal și Partidul Național Liberal), dovadă că institutele și fundațiile proprii, ce ar trebui să clarifice fundamentele doctrinare, să elaboreze strategiile de acțiune politică și să pregătească noile generații de politicieni, funcționează doar formal ori și-au încetat cu totul activitatea. Această criză identitară se reflectă și în procesul greoi al recunoașterii principalelor partide românești pe plan european și internațional (PSD a devenit membru oficial al Internaționalei Socialiste abia în 2005, după un deceniu și jumătate în care a fost suspectat de „criptocomunism”, iar PNL a fost admis în Internaționala Liberală în 1999, după un deceniu în care mișcarea liberală a trecut prin convulsii extreme), în trecerea bruste de la o identitate doctrinară la cea diametral opusă (PD, primit în Internaționala Socialistă în 1996, se retrage din respectiva organizație în 2005, pentru ca un an mai târziu să devină membru al Partidului Popular European), în spargerea unor partide și apariția unor hibrizi cu identitate amorfă (în PDL, înființat oficial în martie 2008 prin absorbția de către PD a unei facțiuni desprinse din PNL, coexistă „curente” liberal și creștin-democrat, partidul fiind afiliat oficial la Partidul Popular European), dar și în existența unor partide care nu își asumă explicit afilierea la vreunul dintre marile curente europene (precum Partidul Conservator), ori a unor formațiuni politice alcătuite din facțiuni „reformatoare” desprinse din partide mari sau chiar alcătuite exclusiv din „traseiști” politici (cazul defunctei Alianțe pentru România sau al actualei Uniuni Naționale pentru Progresul României), care oscilează de la stânga la dreapta în funcție de aliații politici conjuncturali ce le pot

¹ Asociația Pro Democrația, „Istoria unui dezacord: uninominalul” (broșură publicată în cadrul proiectului „Către un proces electoral performant în România” derulat de Asociația Pro Democrația și susținut financiar de Agenția pentru Strategii Guvernamentale, București, decembrie 2008), 11, http://www.apd.ro/files/publicatii/brosura_uninominal.pdf.

asigura accesul la guvernare și care au beneficiat sau beneficiază de reprezentare parlamentară fără să fi participat vreodată la alegeri ca formațiuni politice.

Gravele vicii ale procesului electoral și calitatea precară a clasei politice post-decembriste au împiedicat consolidarea sistemului democratic în România și, în ultimă instanță, au avut ca efect menținerea țării pe ultimele poziții în Uniunea Europeană la indicatorii privind calitatea vieții. România se află pe ultimele locuri în ceea ce privește speranța de viață la naștere, iar în cazul femeilor are cea mai scăzută speranță de viață la naștere (76,2 ani)¹ din tot spațiul Uniunii Europene. România înregistrează și cea mai înaltă rată a mortalității infantile din U.E, de peste două ori mai mare decât media europeană. Proasta guvernare are efecte dramatice asupra stării de spirit a populației, după cum relevă datele furnizate de Institutul de cercetare a calității vieții pe 2010: „Aprecierea schimbărilor care s-au produs în societatea românească după 1989 se înscrie într-o gamă extrem de pesimistă: în anul 2010, peste jumătate dintre subiecți (54%) consideră că transformările au fost negative, față de numai 13% care le consideră a fi fost pozitive. (...) Societatea românească este percepută a fi mai degrabă una de tip conflictual, cu precădere în zona politicului dar și în cea a conflictelor sociale verticale (săraci-bogați; salariați-conducere). (...) În anul 2010 se înregistrează cel mai scăzut nivel al optimismului din 1990 până în prezent. Ca tendință, prăbușiri asemănătoare ale optimismului s-au mai produs în perioada 1996-1999, însă *nivelurile joase înregistrate în prezent nu au mai fost niciodată atinse* (- s.n.).”²

Între interesul personal și interesul public

Acuta criză politică în care se află România în 2011 – reflectată în blocarea activității Camerei Deputaților ca urmare a lipsei de apetență pentru stabilirea vinovățiilor în cazul fraudei grosolane prin care a Puterea a trecut legea sistemului unitar de pensii în septembrie 2010, în indiferența pentru aflarea autorilor în cazul halucinant al ascultărilor ilegale, efectuate în august 2009 în chiar incinta Parlamentului, în adoptarea unor legi foarte importante prin procedura excepțională a asumării răspunderii Guvernului, devenită deja uzuală și repetând la un nivel superior vechea practică de eludare a dezbaterilor parlamentare printr-o avalanșă de ordonanțe de urgență – este rezultatul inevitabil al unei vieți politice minate de corupție și incompetență. De fapt, este o reeditare la dimensiuni grotești a veciului politicianism ce măcina viața politică românească de dinainte de perioada comunistă. În 1904, Constantin Rădulescu-Motru definea politicianismul ca fiind „un gen de activitate politică – sau, mai bine zis, o practicare meșteșugită a drepturilor politice – prin care câțiva dintre cetățenii unui Stat tind și uneori reușesc să transforme instituțiile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea binelui public, cum ele ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale.”³ Sintetizând ideile lui Rădulescu-Motru, apare diferența clară între *politicieni*, care ocupă funcțiile publice pentru a acționa în interes public și *politicianiști*, care ocupă funcțiile publice pentru a acționa în interes personal sau de grup. Dezbaterile privind asanarea politicii de politicianiști nu era nouă nici pentru acea vreme, nici pentru spațiul românesc. Cu aproape un secol în urmă, Max Weber în celebra sa prelegere *Politik als Beruf*⁴,

1 OECD, „Sănătatea pe scurt: Europa 2010”, 3, <http://www.oecd.org/dataoecd/13/50/46804093.pdf>.

2 . Institutul de cercetare a calității vieții, „Calitatea vieții în România 2010”, 7-8, <http://www.iccv.ro/sites/default/files/Calitatea%20Vietii%202010.pdf>.

3 Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română și politicianismul*, în volumul *Scrieri politice*, (București: Nemira, 1998), 65.

4 Gerth și Wright Mills, *From Max Weber*,

ținută studenților de la universitățile din Leipzig și Berlin în iarna anilor 1818-1819, face aceeași diferență esențială între cei ce trăiesc *pentru* politică și cei ce trăiesc *din* politică: „cel ce se luptă să facă din politică o permanentă *sursă de venit* trăiește « în afara » politicii ca vocație, în timp ce acela care nu face așa ceva trăiește « pentru » politică”. Weber susține că doar cei înstăriți, cu surse suficiente de venit pentru a le asigura independența și siguranța financiară pot face din politică o vocație, pot servi interesul public. Chestiune discutabilă, având în vedere că, în cele aproape două secole de experiență democratică, ulterioare momentului în care Weber își ținea prelegerea, chiar și în democrațiile consolidate, exponenții unor puternice grupuri de afaceri n-au servit și nu servesc întotdeauna interesul public, ci acționează adesea chiar împotriva acestuia, pentru a da câștig de cauză intereselor personale sau de grup. Apare astfel excesul de oligarhie, care, alături de demagogia excesivă reprezintă cele două grave boli ale democrației, cum le definea Raymond Aron, în analiza sa privind prăbușirea Republicii de la Weimar¹. Cele două decenii postcomuniste din România demonstrează de asemenea că soluția lui Max Weber nu este validă; performanța în politică în sensul servirii interesului public nefiind mai evidentă la politicienii înstăriți decât la cei cu venituri modice. Factorul decisiv pare a fi calitatea umană a politicianului și mai puțin starea sa materială. Cei cu o personalitate empatică și cu pregătire profesională solidă sunt mult mai capabili să facă o vocație din politică, să se pună în serviciul binelui public, decât cei cu personalitate psihotică², lipsiți de empatie și, pe cale de consecință, lipsiți de sentimentul vinovăției și de remușcări, dar și lipsiți de scrupule. Din nefericire, în perioadele tulburi, în democrațiile fragile, dar nu numai, lipsa de scrupule devine un atu decisiv în ascensiunea pe scena politică. În capitolul „De ce ajung în frunte cei mai răi”, din cartea sa *Drumul către servitute*³, Friedrich Hayek explică succesul în politică de care se bucură asemenea indivizi, care altminteri susțin că acționează în numele unor idealuri nobile, morale, specifice, la modul formal-declarativ, sistemelor colectiviste: „în scurt timp de la instalare, [ei –n.n.] au de ales între nesocotirea moralei curente și eșec. Cei fără scrupule și cei care nu se dau înapoi de la nimic vor avea probabil, din acest motiv, mai mult succes(...)”⁴. Cum accesul în politică nu poate fi condiționat de întocmirea unor diagrame ale personalității pentru fiecare aspirant în parte, iar soluția propusă de Max Weber, de a lăsa politica în sarcina celor înstăriți, nu a fost validată de istorie, chestiunea asanării scenei politice de politicieniști pare fără ieșire. Dar nu este. Soluția constă în revenirea la pragmatism și ea a fost avansată tot de Constantin Rădulescu-Motru, într-o perioadă în care încă nu se stinseseră ecurile celebre controverse pe seama teoriei „formelor fără fond” avansate de Titu Maiorescu în 1868⁵. Dacă tot dorim să imităm, să introducem în România modelul instituțional apusean, atunci, spunea Rădulescu-Motru, „ceea ce ne rămâne de făcut este să aplicăm principiile lor politice și economice, în mod sincer, înlăturând, pedepsind chiar cu brutalitate toate apucăturile care ne depărtează”⁶. Îndemn mai actual ca oricând, astăzi,

1 Raymond Aron, *Democrație și totalitarism* (București: ALL Educational, 2001), 124.

2 Celebrul psiholog german Hans Eysenck a identificat două dimensiuni fundamentale ale personalității umane: *extravertirea și nevrotismul/emotivitatea*. În 1976, a adăugat o a treia dimensiune, *psihotismul* (caracterizat în principal prin lipsa empatiei și a remușcărilor, precum și prin lipsa de sensibilitate, de conștiință, prin nerespectarea convențiilor sociale), tocmai pentru că aceasta nu poate fi justificată prin combinații ale celorlalte două. În: Hans J. Eysenck, și Sybil B.G. Eysenck, *Psychoticism as a Dimension*

of Personality (London: Hodder and Stoughton, 1976) .

3 Friedrich Hayek, *Drumul către servitute* (București: Humanitas, 1993).

4 Hayek, *Drumul*, 155.

5 Titu Maiorescu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, în *Opere*, I, (București: editura Minerva 1978).

6 Constantin Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român și alte studii de psihologie socială* (București: Paideea, 1999), 32.

când România face oficial parte din marea familie a democrațiilor europene și s-a angajat să implementeze și să respecte *aquis*-ul comunitar.

Politica, atractivă doar pentru cei cu vocație

În cele două decenii de tranziție „originală”, marile afaceri s-au făcut cu statul, mai exact prin devalizarea masivă, cu acoperire legală, a bugetului și a proprietății de stat. Banii publici reprezintă o atracție irezistibilă pentru structurile transpartinice ce acționează după modelul crimei organizate și care și-au subordonat mediul politic tocmai pentru a-l determina să amâne la nesfârșit legiferarea și aplicarea procedurilor de cheltuire a banilor publici după modelul comunitar. În paralel, există o totală lipsă de apetență pentru absorbția fondurilor europene, a căror fraudare implică dificultăți și riscuri mult mai mari, guvernul României preferând, spre exemplu, pe fondul crizei economice mondiale din 2009-2011, să crească masiv datoria externă a țării prin împrumuturi totalizând circa 20 de miliarde de euro, decât să intensifice absorbția celor 20 de miliarde de euro nerambursabili ce i se cuvin de la Uniunea Europeană, a preferat să taie masiv pensiile și salariile bugetarilor (cu excepția salariaților din companiile de stat, unde funcționează uriașe „găuri negre” prin care sume imense sunt risipite sau drenate către conturi private), să mărească TVA, decât să impună măsuri drastice de stopare a risipei și a fraudelor. Este adevărat, au fost promovate și legi în esență absolut necesare, menite să reformeze sistemul sanitar și de asigurări de sănătate, să pună ordine în sistemul salarial, să diminueze rapid munca la negru, să optimizeze colectarea taxelor și impozitelor, dar toate aceste legi și măsuri menite a îmbunătăți colectarea de fonduri nu au fost însoțite de măsuri la fel de drastice vizând modul de cheltuire a banilor publici. Dimpotrivă, spre exemplu contractele cu așa numiții „băieți deștepți” din Energie, luați acid în vizor chiar de către președintele României, au fost prelungite, în plină criză, până în 2018. România începutului de mileniu al III-lea traversează o situație asemănătoare celei din epoca fanariotă, când unii despoți luminați precum Alexandru Ipsilanti sau Constantin Mavrocordat au avut inițiative reformatoare: desființarea șerbiei, desființarea unor biruri aberante precum *văcăritul* sau *pogonitul* și alte măsuri de reformă fiscală, însă tot pentru o mai bună colectare a fondurilor de la o populație adusă la sărăcie lucie și la disperare, scopul lor rămânând aceeași eternă dorință îmbogățire rapidă.

Revenind la anul 2011, evitarea cu obstinație a reglementărilor stricte în ceea ce privește cheltuirea banilor publici se reflectă și în diverse inițiative aparent „salvatoare”, precum intenția de a numi specialiști străini la conducerea companiilor de stat pentru a stopa risipa și fraudele – măsură convenită în mai 2011 de către guvernul României cu reprezentanții Fondului Monetar Internațional. Numai că persoanele, oricât de bine pregătite ar fi, nu pot schimba un sistem, mai ales când puterea lor de decizie este limitată; vor sfârși inevitabil fie adaptându-se practicilor împământenite, fie retrăgându-se¹. Necesitatea introducerii standardelor de cost și de calitate în cheltuirea banilor publici după model european este cunoscută și înțeleasă de întreaga clasă politică românească, însă doar la nivel declarativ; nimeni nu dorește să preia inițiativa. Chiar președintele României, referindu-se la uriașele fraude din sistemul de sănătate, spunea, în 20 decembrie 2010²: „poate [-s.n.] ar trebui să

1 Efectul mediului specific românesc asupra străinilor bine instruiți este reflectat sugestiv în vorbele generalului Mackensen, citat de ziarista americană Rose de Waldeck în cartea sa *Athenae Palace Bucharest*: „Am venit la București cu o trupă de eroi cuceritori și plec de aici cu o șleahță de gigolo și bețivani”. În Rose G. Waldeck, *Athenae Palace Bucharest* (London: Constable, 1942), 187, http://www.uniset.ca/misc/Athene_Palace_Bucharest.pdf.

2 La conferința de presă prilejuită de inaugurarea Sistemului Informatic Unic Integrat la Casa Națională de Asigurări de Sănătate.

introducem și aici standardele de cost". De ce „poate” și nu „din secunda doi”, așa cum obișnuiește premierul Emil Boc să spună ori de câte ori este vorba de aplicarea unor măsuri vizând tăierile salariale sau de pensii, rămâne neclar.

Măsurile de implementare a modelului european de cheltuire a banilor publici, și nu numai, vor trebui luate, și vor fi luate în cele din urmă, având în vedere că Uniunea Europeană și-a intensificat presiunile asupra României pentru a o determina să respecte *aquis*-ul comunitar, nu doar formal, ci și practic, cu sinceritate, rigoare și consecvență. Curtea Europeană a Drepturilor Omului, exasperată de avalanșa de procese privind restituirea/despăgubirea proprietăților confiscate de regimul comunist a adoptat, în 12 octombrie 2010, o hotărâre-pilot împotriva statului român, obligând România să găsească o soluție viabilă, unitară, pentru rezolvarea acestei spinoase probleme ce agită societatea românească de două decenii, aderarea în termen a României la spațiul Shengen a fost pusă sub semnul întrebării pe motive de corupție, deși autoritățile de la București susțin că au îndeplinit criteriile „tehnice”, Comisia Europeană a suspendat temporar, în iunie 2011, plata a circa 800 de milioane de euro în cadrul Programului Operațional Regional din pricina neregulilor la procesele de achiziție depistate în trei județe și chiar se gândește să scurtcircuiteze autoritățile române pentru a coordona mult mai eficient, de la Bruxelles, finanțările nerambursabile destinate României.

Aplicarea modelului european de cheltuire a banilor publici va produce inevitabil un șoc puternic în economie. Este foarte posibil ca, pe termen scurt, volumul contractelor cu statul să scadă drastic, către derizoriul procent al absorbției fondurilor europene, pentru că mulți dintre potenții oameni de afaceri postrevoluționari nu au nici un fel de competențe economice sau manageriale pentru a activa într-o economie liberală, ci sunt abili doar în cultivarea unor relații profitabile, reciproc avantajoase, cu diverși decidenți din clasa politică. Cu siguranță, însă, efectele pe termen mediu și lung asupra mediului politico-economic vor fi benefice. Economia va putea fi relansată pe principiile concurenței și competenței, pentru că vor fi destui antreprenori capabili și dispuși să respecte modelul european și, cel mai important, *politica va deveni neatractivă* pentru cei interesați să facă din ea doar o sursă de îmbogățire rapidă și facilă, adică pentru politicieniști. Riscurile mari la care s-ar expune aceștia, comparativ cu câștigurile reduse pe care le-ar obține i-ar determina pe mulți dintre ei să se orienteze către alte zone de activitate, *în afara* politicii, fapt benefic atât pentru ei, cât mai ales pentru societate. România va avea astfel șansa intrării în normalitatea specifică oricărei democrații consolidate, iar partidele politice vor putea, vor fi nevoite să se reîntoarcă spre izvoarele doctrinare pe baza cărora să-și consolideze identitatea, să-și contruiască programele și strategiile de acțiune politică în vederea accesului la putere, nu pentru satisfacerea unor interese personale sau de grup, ci pentru a servi interesul public conform principiilor bunei guvernări, vor fi nevoite să-și îmborsăzeze masiv garnitura politicienilor de primă linie cu personalități competente și responsabile, personalități care să aibă într-adevăr *vocația* politicii.

BIBLIOGRAFIE

ARON, Raymond, *Democrație și totalitarism*, București: ALL Educațional, 2001

EYSENCK, Hans J., EYSENCK, Sybil B.G., *Psychoticism as a Dimension of Personality*, London: Hodder and Stoughton, 1976.

GERTH, H.H. și WRIGHT MILLS, C., *From Max Weber: Essays in Sociology*, New York: Oxford University Press, 1946, <http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/ethos/Weber-vocation.pdf>.

HAYEK, Friedrich, *Drumul către servitute*, București: Humanitas, 1993.

MAIORESCU, Titu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, în *Opere*, I, București: editura Minerva, 1978.

RĂDULESCU-MOTRU, Constantin, „Cultura română și politicianismul”, în volumul *Scrieri politice*, București: Nemira, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, Constantin, *Psihologia poporului român și alte studii de psihologie socială*, București: Paideea, 1999.

WALDECK, Rose G., *Athenae Palace Bucharest*, London: Constable, 1942.

Asociația Pro Democrația, „Istoria unui dezacord: uninominalul” (broșură publicată în cadrul proiectului „Către un proces electoral performant în România”), București, decembrie 2008, http://www.apd.ro/files/publicatii/brosura_uninominal.pdf.

Constituția României, <https://www.senat.ro/Start.aspx>.

Institutul de Cercetare a Calității Vieții, „Calitatea vieții în România 2010”, <http://www.iccv.ro/sites/default/files/Calitatea%20Vietii%202010.pdf>.

OECD, „Sănătatea pe scurt: Europa 2010”, <http://www.oecd.org/dataoecd/13/50/46804093.pdf> .

Tribulațiile unui partid de cadre. Partidul Conservator (1880)¹

■ SILVIA BOCANCEA

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

The Conservative Party (1880) became known, in what regards its organization, for its lack of articulation and for the power struggles led by its numerous factions. The relative lack of organization within the CP and its turbulent evolution were deemed to be caused by internal or external factors. If we employ the structural perspective set forth by Maurice Duverger, the CP seems to be a cadre party characterized by poor organisation, uninterested in engaging the “street” in the political game, particularly attentive to the recruitment of elites. Thus, the poor organisation of the Romanian conservatives was not specific to the nation as such but it was explained by their way of structuring. The party’s specificity was given by the political Manichaeism a fact that had a negative impact on the solidarity of the political organisation.

Keywords

The Conservative Party; structural perspective; cadre party; political Manichaeism; Petre P. Carp

Introducere

În secolul al XIX-lea, partidele politice europene aveau o fizionomie și o structură diferită de aceea a formațiunilor politice de astăzi prezentându-se ca grupuri, cluburi sau cercuri mondene¹. În spațiul românesc, formațiunile politice s-au conturat pe baza aceluiași principii organizatorice și ideologice ca și modelele lor occidentale. Până a-și forma propriile partide, liberalii și conservatorii au evoluat ca și curente politice, ca grupări sau ca fracțiuni. Prima jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când asumarea acestor principii ideologice și organizatorice se afla într-un stadiu incipient, a fost dominată de existența curentelor politice liberal și conservator. Către mijlocul veacului, cerințele naționale (realizarea unirii) au făcut posibilă apariția „organizației” politice numită „partidă națională”, creație specifică realităților românești, rezultat al cooperării liberalilor cu conservatorii. Aducerea prințului străin, Carol I, pe tronul românesc rămas vacant după îndepărtarea lui Al. I. Cuza (1866) și intrarea în normalitatea politică potrivit coordonatelor regimului parlamentar s-au repercutat pozitiv și asupra evoluției forțelor politice existente, care s-au cristalizat în grupări mai mult

1 Ion Bulei, „Despre apariția și rolul partidelor politice” în Ioan Scurtu, Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Stan Stoica, *Enciclopedia partidelor politice din România 1859-2003*, (București: Meronia, 2003), 9-15.

pe temeiul preferințelor pentru o anumită personalitate decât pentru o anumită ideologie. Cerințele vieții parlamentare, imperativele guvernării au impulsionat acțiunea forțelor centripete în vederea creării unor organisme puternice care să răspundă cu bine acestor exigențe. Primii care au depășit stadiul divizării au fost liberalii care și-au constituit, în 1875, Partidul Liberal (PL). La o distanță de cinci ani, în 1880, conservatorii au pus și ei fundamentele propriei organizații, Partidul Conservator (PC).

Formațiune a timpului modern, cel de-al doilea partid al sistemului politic al României mici de la sfârșitul secolului al XIX-lea s-a prezentat ca un grup de cluburi care au devenit mai puternice sau mai slabe în funcție de gradul de apropiere față de puterea politică. Privit din perspectiva ordinii sale interne, PC a oferit imaginea unei formațiuni nedisciplinate, cu numeroase fracțiuni care s-au înfruntat pentru impunerea propriului lider în fruntea organizației, fapt care a împins-o în destul de multe rânduri în pragul disoluției. Această evoluție, care a apărut și mai tumultuoasă în urma comparării cu aceea a PL, a fost pusă, de către cercetătorii istoricului organizației (I. Bulei¹, Z. Ornea², A. Stan³, A. Iordache⁴ ș.a), pe seama unor factori interni (compoziția socială a membrilor, idiosincraziile existente între diferitele personalități politice conservatoare) și externi (amestecul regal sau al liberalilor).

Asumându-mi explicații de mai sus, cred că identificarea unui nou factor causal mă poate ajuta să disting între slăbiciunile proprii organizației politice românești și cele ce decurg de pe urma unui anumit mod de structurare a acesteia. Aplicând perspectiva structurală enunțată de Maurice Duverger⁵ la formațiunea politică numită PC, acesta îmi apare ca un partid de cadre. Astfel că, „păcate” precum slaba lui organizare, dezinteresul pentru racolarea aderenților din rândul maselor, preferința pentru elită (financiară, administrativă, intelectuală), inexistența unui sistem de înregistrare a membrilor sau a percepției regulate a cotizației au decurs din felul în care acesta a fost structurat și nu din indiferența conservatorilor români pentru mai buna lor organizare. Potrivit aceleiași interpretări structurale, oponentul ideologic al conservatorilor (PL) îmi apare ca un partid de mase, caracterizat printr-o mai bună articulare, mai disciplinat, interesat de antrenarea maselor în jocul politic (nu întâmplător propunerile de largire a cadrului electoral au venit numai din partea acestuia), de o mai atentă contabilizare a aderenților și a cotizațiilor. Deci, evaluarea comportamentului organizațional al conservatorilor prin comparație cu cel al liberalilor nu mi se pare relevantă deoarece fiecare dintre cele două organisme politice răspundea unor exigențe structurale diferite. Cred că specific formațiunii politice românești a fost maniheismul politic, prezent așa cum l-a identificat A.-P. Iliescu în întreaga viață politică românească, manifestat de liderii diferitelor grupări conservatoare (catargiști, junimiști, maniști, takiști, filipescani) care s-au raportat la confratele ideologic, ce aparținea unei fracțiuni concurente, ca la un dușman ce trebuia distrus sau boicotat cu orice chip și nu ca la un competitor. Maniheismul politic a făcut posibilă răsturnarea unor guverne conservatoare de manevrele puse la cale chiar de confrății săi ideologici.

Contribuind în mod decisiv la orientarea către modernitatea capitalistă a societății românești, în aceeași măsură ca și PL, PC a fost o organizație politică a cărei evoluție istorică a fost influențată de modul său de structurare (fiind un partid de cadre), de maniheismul politic manifestat de diferitele personalități politice conser-

1 Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, (București: Politică, 1987).

2 Zigu Ornea, *Junimea și junimeismul*, vol. I, II, (București: Minerva, 1998).

3 Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, (București: Științifică și Enciclopedică, 1979).

4 Anastase Iordache, *Originile și constituirea Partidului Conservator din România*, (București: Paideia, 1999).

5 Maurice Duverger, *Le partis politiques*, (Paris: Librairie Armand Colin, 1976), 120-126.

vatoare, precum și de amestecul unor forțe externe lui (regele, care s-a manifestat ca jucător și nu ca arbitru politic, și liberalii, din motive de concurență politică).

Creionarea câtorva aspecte ale evoluției prepartinice a conservatorilor, a câtorva momente din istoria lor de formațiune politică, precum și prezentarea cauzelor care i-au influențat comportamentul cred că pot facilita o mai bună înțelegere a evoluției acestei importante formațiuni politice a României moderne.

1. Istoria prepartinică a conservatorilor

Conservatorii, la fel ca și preopinenții lor liberali, au parcurs un traseu asemănător în coagularea lor într-o organizație politică modernă trecând prin realitățile numite curent politic, grupare sau fracțiune, „partidă națională” (formațiune specifică contextului românesc din preajma formării statului național) și atingând maturitatea odată cu constituirea partidului.

Istoria prepartinică a conservatorilor, între unire și independență, a stat sub semnul divizării lor în grupări în funcție de regiunea de apartenență (moldoveni și munteni) și de idiosincraziile existente între diferitele personalități ce împărtășeau această ideologie. Printre aceste grupări le amintesc pe cele coagulate în jurul lui Gr. M. Sturdza (în Moldova, la 1866, cu ziarul „Constituțiunea”), D. Ghica și V. Boerescu cu „partidul ordinei” (1866-1876, în Muntenia, având ca periodice „Ordinea”, mai întâi, și, apoi, „Presa”), „Juna dreaptă” (la București, 1867, cu ziarul „Terra”), L. Catargiu (1871-1875). Acești lideri au căutat să învingă divizarea în care se afla lumea politică românească încercând să-i coalezeze, mai întâi, pe conservatorii aflați în propria lor regiune istorică într-o formațiune omogenă. Mărturie în acest sens stau acțiunile unui Gr. M. Sturdza în Moldova și cele ale lui D. Ghica și V. Boerescu în Muntenia. Și tot atunci, aceștia au încercat să depășească regionalismul prin inițierea unor întâlniri între confrății ideologici de pe cele două maluri ale Milcovului pentru a se stabili un punct de vedere și o atitudine comune în scopul unei apropieri viitoare. Dar demersurile lor au fost lipsite de succes, fracționalismul dovedindu-se mai puternic decât cerința unității. În această fază, comportamentul politic al conservatorilor a constat în organizarea de reuniuni politice, urmate de banchete, reuniuni electorale (limitate la propriul corp de votanți) sau încheierea unor platforme electorale cu prilejul alegerilor¹.

Intrarea în opoziție a conservatorilor (1876) și perspectiva disoluției ireversibile a curentului, exemplul oferit de liberali, care și-au depășit fragmentarismul odată cu apariția PL, au contribuit la mobilizarea acestora în direcția coalizării lor într-o forță capabilă să concureze cu cea a adversarilor lor pentru câștigarea puterii politice. Teama de pulverizarea iremediabilă a determinat, în 1878, o serie de personalități conservatoare să se alieze în vederea susținerii materiale a ziarului conservator *Timpul*, înființat când încă se aflau la guvernare, în martie 1876. Această necesitate a dus, în fapt, la apariția unei prime „organizații” politice conservatoare, premergătoare constituirii partidului. Potrivit *Statutelor* adoptate, membrii fondatori (L. Catargiu, gen. I. Em. Florescu, P. Mavrogheni, Al. Lahovari, T. Maiorescu, Th. Rosetti, V. Pogor, Al. Știrbei ș.a.) își asumau întreținerea ziarului cu „bilete de cotizație” dar nu pentru a obține vreun câștig material, ci doar unul politic². Obiectivul politic al nucleului organizatoric era acela ca, printr-o intensă propagandă, să fie adunați toți conservatorii din țară într-o singură formațiune politică. Însă, lipsa de claritate a principiilor stabilite în *Statute* a făcut ca organizația să cunoască o serie de tensiuni interne. De exemplu, susținătorilor materiali ai ziarului le era permisă nu doar

¹ Stan, *Grupări și curente*, 208-217.

² *Conservatorul*, nr. 126, 12 iunie 1913, p. 1, apud Iordache, *Originile*, 256.

verificarea gestiunii, ci chiar și fixarea direcției oficiosului. În felul acesta, *Timpul*, ziar conservator, care, în principiu, trebuia să fie portavocea menținerii ordinii și a ierarhiei, ajunsese să adopte o linie antidinastică. Acest derapaj, care ar fi fost de înțeles dacă ar fi venit dinspre radicali, precum și colaborarea cu o serie de personalități politice compromise (precum M. K. Iepureanu, prin „dezertarea” lui la liberali) a provocat nemulțumire printre diferite personalități conservatoare. De pildă, deși nu era membru al organizației, P. P. Carp a trimis periodicului o scrisoare cu pasaje „foarte violente” la adresa acestei stări de lucruri neclare¹.

Cu toate tensiunile existente, necesitatea creării unui organism politic care să concureze cu cel al adversarilor liberali i-a determinat pe conservatori, impulsionați de acțiunile „compromisului” M. K. Iepureanu, să se reunească. La 3 februarie 1880, 88 de politicieni conservatori s-au pus de acord să semneze un program și un statut, înființând astfel PC². Printre aceștia se numărau: L. Catargiu, M. K. Iepureanu, Al. Lahovari, gen. I. Em Florescu, P. Mavrogheni, Gr. Păucescu, T. Maiorescu, V. Pogor, Th. Rosetti, Al. Știrbei, etc. Președinția a fost atribuită lui M. K. Iepureanu, cel care a oferit și programul organizației. Din punct de vedere organizatoric, noua formațiune avea structuri asemănătoare PL: un club central cu sediul la București (alcătuit din cei 88 de fondatori, precum și din membrii permanenți admiși ulterior conform regulamentului), un comitet central și comitete județene în întreaga țară. Ziarul central al PC era *Timpul*, aflat sub redacția lui M. Eminescu.

Așa cum am văzut, în stadiul prepartinic conservatoriei, ca și preopinienții lor liberali, s-au manifestat ca grupări sau curent politic. Coagulați mai întâi pe criterii ce țineau de afinități personale sau regionale, ei au întreprins demersuri în vederea omogenizării punctelor de vedere la nivelul întregului teritoriu național cu scopul de a contura un partid politic puternic capabil să ducă într-un mod eficient competiția politică. Depășind faza divizării, conservatorii s-au coagulat într-un organism politic organizat precum cel al liberalilor, fără ca aceasta să însemne că ei ar fi fost tributari adversarilor ideologici ci că aveau un partid modern asemănător celor din Europa occidentală.

2. Fragmente din istoria organizației politice conservatoare

Odată constituit din punct de vedere formal, PC nu a reușit să-i reunească în cadrele sale pe toți conservatorii și astfel să atingă unitatea dorită. În afara lui au rămas, din motive diferite, personalități importante precum P. P. Carp și Gh. Gr. Cantacuzino. Unul dintre motivele exprimate de către Carp și junimiștii săi politici viza persoana liderului PC, considerat ca exponent al unei generații trecute. Maiorescu, deși era membru al Comitetului Central, nu a frecventat Clubul Conservator din București pe toată durata mandatului acestuia. Gh. Gr. Cantacuzino a acceptat inițial șefia lui Iepureanu, dar ulterior s-a dezis de gestul său. L. Catargiu, cel care-i reunise pe conservatori în timpul „marii guvernări” din 1871-1876, a votat pentru Iepureanu dar, mai apoi, s-a retras ofuscat la moșia sa considerând că i s-a făcut o nedreptate³. O altă nemulțumire, formulată tot de grupul lui Carp, se referea la calitatea programului organizației politice, pe care-l descria în următorii termeni: „frazе anodine, lipsite de orice previziune și pe care puteau să le subscrie și membrii partidului opus”, după cum nota Maiorescu în *Istoria sa politică*⁴. Mai târziu, în 1889,

1 Stan, *Grupări și curente*, 429-430.

2 Din perspectiva lui V. Russu, PC s-a constituit, formal, în împrejurările agitate ale anilor 1870-1871. A se vedea V. Russu, *Considerații privind constituirea Partidului Conservator din România*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza” din Iași* (serie nouă), tomul XVIII, anul 1972, 141.

3 Bulei, *Sistemul politic*, 22.

4 Titu Maiorescu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediția Stelian Neagoe, (București: Humanitas, 1994), 264.

atunci când tensiunile dintre junimiștii politici („noi conservatori”) și conservatorii lui Catargiu („vechii conservatori”) erau destul de puternice, P. P. Carp prezenta situația neclară, din punctul de vedere al principiilor asumate, de la începuturile PC astfel: „Se vedea că partidul conservator nu este conservator pentru că are o sumă de idei conservatoare, dar pentru că o sumă de oameni, chiar cu idei opuse [...] s-au adunat și s-a zis sunt conservator”¹.

Moartea lui Iepureanu (în septembrie 1880) și alegerea lui L. Catargiu (în decembrie 1880) ca șef al organizației nu au contribuit la sporirea unității conservatoare, conservatorul Carp menținându-și și chiar cultivându-și poziția de outsider față de aceasta. Tensiunile dintre PC și junimiști au cunoscut o evoluție ascendentă pe tot parcursul anului 1881, provocate fiind de evenimente precum: publicarea de către Maiorescu în *Deutsche Revue*, la 1 ianuarie 1881, a unui articol privitor la reorientarea politicii externe românești către Puterile Centrale (fără consultarea prealabilă a conducerii PC), încercarea eșuată a junimiștilor de impunere a unui nou președinte (în persoana lui Al. Știrbei) în fruntea formațiunii politice (în aprilie 1881) și refuzul conducerii de a participa alături de liberali la proclamarea regatului (14 martie 1881). După cum remarcă A. Iordache², de la început PC a avut disidența sa politică la fel cum și PL va avea nu una, ci chiar mai multe.

Spuneam că PC, asemenea partidelor moderne europene, a fost o organizație de grupări, mai mari sau mai mici. Dar, particularitatea lui românească a constatat în faptul că fiecare dintre ele s-a legitimat ca fiind „adevăratul” partid conservator iar ceilalți doar fracțiuni. Dintre toate, fracțiunea cea mai longevivă și cu solidaritatea cea mai mare a fost aceea a junimiștilor, iar cea mai populară a fost a takiștilor (susținătorii lui Take Ionescu). Cu toate că nu aveau un segment electoral puternic pe care să se sprijine, junimiști, după cum arăta I. Bulei³, și-au compensat slăbiciunea prin oferta ideologică, programatică, inteligent susținută de autoritatea intelectuală a unor personalități precum P. P. Carp sau T. Maiorescu. De fapt, ei nu s-au desprins niciodată total de PC condus de L. Catargiu⁴. În 1881, cu toate că legăturile junimisto-carpiste erau rupte, aceștia au acționat de comun acord în Cameră și în Senat pentru a-i combate pe liberali. În anul următor, la solicitarea lui Catargiu, Maiorescu a redactat și a semnat împreună cu aceasta un manifest electoral adresat propriilor alegători. La plecarea lui Carp în misiunea de la Viena (1882-1884), junimiștii au căzut de acord ca să rămână practic în organizarea PC, nu însă și în aceea a comitetului de conducere. Doar perioada 1884-1888 a fost marcată de o răcire mai accentuată a legăturile dintre ei ca urmare a apropierii conservatorilor catargiști de gruparea disidentă a liberalului Gh. Vernescu, finalizată cu înființarea organizației politice „struțo-cămilă” numită Partidul Liberal Conservator (1884). La rândul lor, junimiștii au colaborat cu liberalii brătienişti aflați la putere și s-au manifestat ca singura opoziție din Parlament (în condițiile părăsirii acestei instituții de către ceilalți conservatori și a aderării lor la ceea ce s-a numit „Opoziția Unită”), cauză pentru care au fost taxați chiar de către confrății ideologici (precum Alex. Lahovari) cu apelativul de „opoziție miluită”.

Aducerea din anumite considerente (de politică externă și internă) a junimiștilor la guvernare, în 1888, a stârnit furia „vechilor” conservatori care se considerau cei mai îndreptățiți să primească misiunea formării cabinetului. „Manoperele” adversarilor politici, înșiși „vechii” conservatori au dus la căderea junimiștilor de la putere și au adâncit criza în care se afla familia ideologică. Ca urmare, la 1891, a apărut cel deal treilea partid al sistemului politic al României moderne: Partidul Constituțional,

1 P. P. Carp, *Discursuri parlamentare*, ediția Marcel Duță, (București: „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 2000), 307.

2 Iordache, *Originile și constituirea*, 267.

3 Bulei, *Sistemul*, 35.

4 Bulei, *Sistemul politic*, 40.

formațiune politică ce a gravitat mereu în jurul PC. Disensiunile au fost estompate în timpul „concentrării conservatoare” care, prin reunirea tuturor fracțiunilor în jurul lui Catargiu (1891-1896), a dat unul dintre cele mai eficiente guverne ale țării.

Spre deosebire de „conservatorii puri” și junimiști, gruparea takistilor s-a bucurat de cea mai mare popularitate în rândul electoratului. Pendularea lui T. Ionescu dinspre formațiunea liberalilor spre aceea a conservatorilor a fost privită cu suspiciune de clasa politică, dar nu a ridicat semne de întrebare în rândul electoratului fascinat de prestația sa discursivă. Dispariția lui L. Catargiu (1899), precedată de cea a succesorului său Alex. Lahovari (1897), a sporit competiția din rândul fracțiunilor conservatoare. Mașinațiunile regalo-conservatoare (takiste) au deturnat evoluția previzibilă a evenimentelor, potrivit căreia Carp, văzut ca urmaș firesc al defunctului Lahovari, urma să fie ales președinte al PC. Noul lider a devenit Gr. Gh. Cantacuzino (Nababul), om politic conservator care impunea doar prin mărimea averii. Cea mai adâncă criză cunoscută de organizația conservatoare s-a petrecut în 1908 când, pe fondul conflictului dintre „Take și Petrache” – adică Take Ionescu (nerăbdătorul aspirant la președinție) și Petre P. Carp (din 1907 noul lider al conservatorilor) –, s-a ajuns, în 1908, la desprinderea celui dintâi și a simpatizanților săi de PC și înființarea unui nou organism politic, Partidul Conservator-Democrat (PC-D). Programul partidului și popularitatea liderului ei au avut drept consecință creșterea numărului aderenților și câștigarea unui număr important de mandate în Parlament. Și cu toate acestea, PC-D și liderul său nu s-au bucurat de susținerea regelui, care nu i-a încredințat misiunea formării cabinetului preferând să păstreze sistemul de alternare a celor două partide ca garanție a stabilității politice¹.

Începând cu 1914, PC va intra în faza finală a dezmembrării sale în ciuda eforturilor depuse de noul său lider, Al. Marghiloman, de a spori coeziunea formațiunii. Marile probleme supuse spre dezbatere societății românești (precum reforma agrară, cea electorală) și neutralitatea în contextul „Marelui Război” izbucnit în 1914 i-au făcut pe conservatori să-și strângă rândurile, dar noul context instaurat odată cu formarea României Mari nu le-a mai fost favorabil, astfel că la alegerile din 1922 nu au reușit să obțină niciun loc în Parlament, fapt care a marcat dispariția lor de pe eșichierul politic românesc.

Slaba organizare a PC, dezinteresul pentru antrenarea maselor în jocul politic și preocuparea îndreptată în direcția racolării elitelor sunt caracteristici ce țin de un anumit mod de structurare a partidelor politice. „Defectele” specifice partidului de cadre s-au împletit cu cele particulare ale organizației politice conservatoare (precum maniheismul politic al liderilor fracțiunilor) și au influențat negativ evoluția organizației. Amestecul interesat al factorilor externi partidului (regele și liberalii) nu a făcut altceva decât să-i sporească entropia.

3. Explicațiile unei evoluții tumultuoase

Istoria agitată a conservatorilor a ridicat semne de întrebare conservatorilor înșiși precum și celor care i-au cercetat traiectul. Potrivit acestora, cauzele care au influențat o asemenea evoluție a organizației au fost atât de natură internă (compoziția socială, idiosincrazii personale), cât și externă.

Independența materială a membrilor partidului a fost văzută (în epocă, dar și ulterior) drept una dintre cauzele importante ale indiscipliniei existente în organizație. Potrivit lui M. Eminescu, conservatorii lipsiți de grija zilei de mâine, căci nu cunoșteau „elementul zilei, al constrângerii prin nevoi și sărăcie”, aveau puterea să refuze „dis-

¹ Keith Hitchins, *România 1866-1947*, (București: Humanitas, 1994), 136.

ciplina slugarnică". După părerea lui I. Bulei¹, deținerea de proprietăți imobiliare (pământuri), aflate la adăpost de sancțiunile politice, constituia plasa de siguranță a conservatorilor asigurându-le independența de mișcare. Consecința directă a acestei bunăstări a fost, susținea autorul, afirmarea până la anarhie a individualismului și a libertății. De pildă, atunci când se supăra, L. Catargiu își prezenta demisia și se retrăgea la Golășei (la moșia sa), iar P. P. Carp pleca și el, la rândul-i, la proprietatea lui de la Țibănești (deși potrivit lui L. Papuc², aceste retrageri păreau mai curând a fi consecințele unui calcul și nu ale unor supărări). Dar tot ei, atunci când nu erau de acord cu regele, aveau curajul să-l înfrunte direct: „Aiasta nu se poate” (L. Catargiu) sau după cum i-a spus Carp: „C'est le tort que votre Majesté a eu”, iar apoi pentru a îndulci situația: „Mais du reste Votre Majesté peut céder parce qu'Elle est permanent et élu à un lendemain, tandis que nous autres ministress, nous n'avons qu'aujourd'hui”³.

Lupta pentru șefia partidului dusă de către diferitele personalități conservatoare s-a repercutat negativ asupra unității formațiunii. După cum sublinia încă de la 1869 periodicul conservator *Pressa*, familia conservatoare deținea numeroși „oameni plini de merit și de capacitate”, dar fiecare își dorea a fi „cap al Partidului”⁴. De-a lungul întregii sale istorii, PC a fost bulversat de manifestarea idiosincraziilor dintre Carp și Catargiu, gen. Manu (care s-a opus unei eventuale fuziuni junimisto-conservatoare ce ar fi semnat, după propria-i exprimare, cu „junimistificarea” organizației politice conservatoare)⁵ și Carp, Take Ionescu și Carp („Take” și „Petrache”), N. Filipescu și Alex. Marghiloman.

Răul politic identificat de A.-P. Iliescu în viața politică românească modernă și contemporană și care îmbracă forma maniheismului politic a fost prezent, cred, și în interiorul acestei formațiuni politice. Perceperea concurentului politic (confrate ideologic de data aceasta) ca pe un rău absolut care trebuia izolat, boicotat, distrus cu orice chip a transformat de multe ori competiția politică dintr-un joc într-o confruntare de sumă zero. Căderea de la putere a unor guverne conservatoare (ca de pildă cel junimist din 1888-1889 și a celui condus de Carp, în 1900-1901) și manevrele în acțiunea de alegere a președintelui partidului din 1899 au fost provocate de maniheismul politic manifestat de către „vechii” conservatori (catargiști) față de cei „noi” (junimiști). Așa cum atitudinea „noilor” conservatori (de pe lângă Carp) față de takiști a fost tot una maniheistă – cu o anumită ocazie, Carp a declarat că nu-și va sfârși cariera politică până când nu va demonstra că Take nu era un om politic. Neputința catargiștilor de a-i asimila și flanca în interiorul organizației pe junimiști a dus la retragerea acestora din formațiune și la crearea unui partid atipic precum Partidul Liberal Conservator (1884) și mai târziu la apariția firavului Partid Constituțional (1891). Aceste atitudini maniheiste, specifice organizației politice a conservatorilor, au zdruncinat, cred, cel mai puternic soliditatea construcției, au îndepărtat electoratul prin impresia de partid aflat în derivă și au contribuit cel mai mult la dispariția formațiunii (în 1922).

Fragilitatea partidului provocată de maniheismul politic manifestat de diferitele personalități conservatoare a fost amplificată, cred, de încă o cauză ce ținea de natura lui structurală. Potrivit perspectivei structurale enunțată de către M. Duverger⁶, partidele de cadre, întâlnite mai ales în regimurile electorale cenzitare, prezintă următoarele caracteristici: atenția acordată racolării elitei financiare, administrative, intelectuale (posesoare de capital de imagine și finanțe pentru susținerea campaniilor electorale) și dezinteresul pentru mase (care nu aveau influență politică); inexisten-

1 Bulei, *Sistemul politic*, 19,20.

2 Liviu Papuc, *Marginalii junimiste*, (Iași: Timpul, 2003), 192.

3 Bulei, *Sistemul politic*, 224.

4 „Pressa”, nr. 71/1869, apud Stan, *Grupări și curente*, 209.

5 Bulei, *Sistemul politic*, 219.

6 Duverger, *Le partis*, 120-129.

tența unui sistem de înregistrare a membrilor aderenți sau a unei percepți regulate a cotizației; slabă centralizare și articulare. Din acest unghi, consider că PC a fost un partid de cadre: slabă sa organizare (deficitul de filiale din localitățile României mici), dezinteresul pentru antrenarea maselor („uliței”) în jocul politic (reținere explicată și prin ideologia sa) și atragerea personalităților în cadrul său au constituit trăsături specifice unui anumit mod de structurare și nu defecte ce au aparținut strict PC.

Vulnerabilitatea PC provocată de factorii interni (tipologia partidului, maneiheismul politic) a fost amplificată și de o serie de factori externi, precum regele și liberalii. Depășindu-și rolul de arbitru al competiției politice și devenind jucător, regele s-a implicat în anumite momente cheie ale istoriei organizației politice conservatoare, fapt cu consecințe destabilizatoare pentru soliditatea partidului. De pildă, în 1898, cu prilejul unei audiențe pe care Carp o avea la rege, acesta i-a solicitat să-l „debaraseze” de G. Panu, ce se bucura de sprijinul lui Catargiu și Filipescu, pentru noul guvern. Cererea regală a fost satisfăcută, dar preconizata apropiere dintre cartagiști și constituționali (junimiști) a eșuat. Apoi, alegerea lui Gh. Gr. Cantacuzino (1899) în fruntea PC în detrimentul lui Carp se pare că a fost făcută cu încuviințarea regelui, idee întâlnită la Maiorescu și prezentată ca certă de către liberalul Vasile Lascăr¹. Relațiile dintre regele Carol I și P. P. Carp nu au fost prea cordiale, probabil din pricina stilului direct al junimistului de a spune lucrurilor pe nume indiferent de auditoriu. Despre el, Carol I afirma că „dă oamenilor peste nas”² sau, după cum i-a mărturisit lui N. Filipescu, l-a incomodat atât de tare că „niciodată nu s-a simțit mai puțin rege decât în timpul guvernării lui Carp”³ (1910-1912).

Liberalii au contribuit și ei la sporirea gradului de entropie al organizației conservatorilor. Din calcule de competiție politică, I. C. Brătianu atrăgea de partea sa toate personalitățile promițătoare din tabăra conservatoare. Potrivit lui Eminescu⁴, efectul demersului liberal era acela „de a izola o seamă de oameni eminenți, a steriliza activitatea lor în viața publică, deși mulți dintre ei aveau tocmai calitățile necesare pentru a o determina în folosul țării”. Astfel s-au petrecut lucrurile în privința lui D. Ghica și V. Boerescu (1878), a junimiștilor (în 1881) și a propunerii (se pare că intenționat formulată pentru a fi refuzată) de participare la proclamarea regatului (1881) adresată nu conducerii conservatoare, ci junimistului Carp (care refuzase intrarea în PC).

Toate aceste elemente au influențat în mod negativ soliditatea formațiunii politice și comportamentul ei pe scena politică românească. Cu toate că a participat activ la efortul de modernizare a societății românești, oferind soluții coerente cu propria ideologie la problemele ivite, din cauza avansatei sale slăbiciuni organizatorice PC nu a mai reușit să capteze încrederea electoratului, dispărând pentru totdeauna de pe eșichierul politic (actualul Partid Conservator nu poate fi considerat urmaș al PC-ului din modernitatea politică românească). Efectele dureroase ale acestei dispariții au fost resimțite curând în epoca interbelică prin ocuparea locului rămas gol de către forțele de extremă dreapta.

Concluzii

Partidul Conservator, cel de-al doilea partid al sistemului politic al României moderne, a fost organizat potrivit aceluiași principii ca și formațiunile politice ocidentale, prezentându-se ca o reuniune de cluburi, mai puternice sau mai slabe în funcție de apropierea de guvernare. Istoria destul de agitată a formațiunii politice

1 Bulei, *Sistemul politic*, 202.

2 S. Cristescu, *Correspondența personală a lui Carol I*, (București: Tritonic, 2005), 396.

3 Constantin Gane, *P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării*, vol. II, (București: Editura Ziarului „Universul”, 1936), 469.

4 M. Eminescu, „Pita lui Vodă” apud Bulei, *Sistemul politic*, 20.

a fost influențată de factori interni (statutul de partid de cadre, maniheismul politic al elementelor cu vizibilitate din lumea conservatoare ș. a.) și externi (regele și liberalii). Tipul de partid politic în care s-a încadrat s-a făcut „responsabil” de o anumită săbiciune a acestuia, precum slaba articulare organizatorică, dezinteresul pentru antrenarea „uliței” în jocul politic sau racolarea elitelor. Dar, fragilitatea sa a fost sporită îndeosebi de trăsătura specific românească a partidului și anume concurența maniheistă a celor mai importante personalități conservatoare pentru șefia formațiunii. Amestecul interesat al forțelor externe formațiunii politice nu a făcut altceva decât să sporească entropia în care acesta se afla.

BIBLIOGRAFIE

- BULEI, Ion, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator*, București: Politică, 1987.
- CARP, Petre P., *Discursuri parlamentare*, ediția Marcel Duță, București: „Grai Și Suflet – Cultura Națională”, 2000.
- Conservatorul*, nr. 126, 12 iunie 1913
- CRISTESCU, Sorin, *Corespondența personală a lui Carol I*, București: Tritonic, 2005.
- DUVERGER, Maurice, *Le partis politiques*, Paris: Librairie Armand Colin, 1976.
- GANE, Constantin, P. P. Carp și locul său în istoria politică a țării, vol. II, București: Editura Ziarului „Universul”, 1936.
- HITCHINS, Keith, *România 1866-1947*, București: Humanitas, 1994.
- IORDACHE, Anastasie, *Originile și constituirea Partidului Conservator din România*, București: Paideia, 1999.
- MAIORESCU, Titu, *Istoria politică a României sub domnia lui Carol I*, ediția Stelian Neagoe, București: Humanitas, 1994.
- ORNEA, Zigu, *Junimea și junimismul*, vol. I, II, (București: Minerva, 1998).
- PAPUC, Liviu, *Marginalii junimiste*, Iași: Timpul, 2003.
- Pressa*, nr. 71/1869.
- SCURTU, Ioan, ALEXANDRESCU, Ion, BULEI, Ion, MAMINA, Ion, STOICA, Stan, *Enciclopedia partidelor politice din România 1859-2003*, București: Meronia, 2003.
- STAN, Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București: Științifică și Enciclopedică, 1979.
- RUSSU, Vasile, *Considerații privind constituirea Partidului Conservator din România*, Iași: Analele Universității „Al. I. Cuza”, 1972.

Candidații populiști și noile tehnologii (Blog, Facebook, YouTube) în alegerile prezidențiale din 2009¹

■ ANTONIO MOMOC

[The University of Bucharest]

Abstract

The main hypothesis of the study The populist candidates and the new technologies (Blog, Facebook, YouTube) in the 2009 presidential elections is that populist candidates display a bigger interest for the new technologies than the other candidates. The online campaign of the 12 presidential candidates has been monitored on social networks (Facebook), blogs and on content-oriented networks (Youtube). The research method was content analysis. The result of the analysis answered the question on whether the online environment was used by the candidates at the 2009 presidential elections for political debate or just for promoting themselves.

Keywords

populist; presidential elections; blog; social-media

Alegerile din 2009 reprezintă prima campanie prezidențială din România în care candidații au folosit Facebook, după ce rețeaua de socializare fusese utilizată la locale în 2008. La prezidențialele din 2009 competitorii au recurs la site-uri de campanie și bloguri, dar și la social-media: site-uri de videosharing (YouTube) și rețelele de socializare (Facebook, Twitter).

În martie 2011 Internet Word Stats² număra 7.786.700 utilizatori de internet în România. În decembrie 2009 erau 7.430.000 utilizatori. Sorin Tudor observa că a existat o creștere spectaculoasă în 2007: în august erau puțin peste 5 milioane de utilizatori, iar în noiembrie au fost contorizați 7 milioane³. Un bazin electoral virtual pe care politicienii nu aveau cum să-1 rateze în 2009. Însă un electorat mai puțin interesat de politică: în iulie 2008 cele peste 350 de site-uri politice monitorizate de Trafic.ro au

1 Articolul face parte din cercetarea *Comunicarea electorală în România după 1989. Vechi și noi tehnologii în campanii prezidențiale* parte din programul POSDRU/89/1.5/S/62259, *Științe socio-umane și politice aplicative. Program de pregătire postdoctorală și burse postdoctorale de cercetare în domeniul științelor socio-umane și politice*.

2 „Internet Usage in the European Union – EU27” (2011), <http://www.internetworldstats.com/stats9.htm>.

3 Tudor, Sorin, *Politica 2.0.08: politica marketingului politic*, (București: Tritonic, 2008), 152.

strâns la un loc doar 587.658 vizitatori unici, în vreme ce în aceeași perioadă site-ul Evenimentul Zilei a strâns, de unul singur, 666.258 vizitatori unici¹.

Prin monitorizarea campaniei din 2009 s-a urmărit identificarea candidaților care au folosit noile tendințe în comunicarea politică: de ce își construiește un candidat la alegerile prezidențiale blog, de ce deschide cont de Facebook, de ce uploadează clipurile de campanie pe un site de video-sharing? Ce imagine au construit politicienii despre ei pe internet? Ce candidați au interacționat online cu alegătorii? Au comunicat între ei candidații prin blogroll? Care dintre ei a denigrat competiția? A fost campania online pozitivă sau negativă?

Eșantionul îl reprezintă arhiva activă online a postărilor pe blog, pe FB și pe Youtube a celor 12 candidați intrați în cursa din 2009. Perioada supusă investigației a fost octombrie-noiembrie 2009.

Cercetările efectuate asupra campaniei din 2004 au arătat că site-urile user generated content (conținut generat de utilizator) și gherila digitală² au fost folosite pentru a ataca competiția printr-o campanie negativă. Ipoteza a fost că în 2009 candidații s-au folosit de mediul online pentru a-și denigra adversarii. Investigația trebuia să răspundă la întrebările dacă blogurile, postările de pe FB și clipurile de pe YouTube au fost utilizate pentru a insulta concurenții și dacă noile tehnologii au fost folosite ca instrumente de comunicare interactivă specifice erei web 2.0³. Presupunerea de la care s-a pornit a fost că mai degrabă candidații populiști au folosit new-media pentru comunicarea electorală.

Definițiile cu care operăm când analizăm noile tehnologii sunt destul de vagi, asupra lor încă nu există un consens larg în științele comunicării. Noțiunea de social-media include atât rețelele sociale ca Facebook, Twitter, LinkedIn, cât și rețele content-oriented ca YouTube, Flickr. YouTube nu e o rețea socială, dar e una dintre cele mai populare surse de conținut generat de utilizator printre cei care folosesc rețele sociale. Blogul nu e o rețea socială, dar spre deosebire de un site din era web 1.0, această platformă online comportă elemente de interactivitate și socializare.⁴

Populismul e la rândul său un concept echivoc, fiind una din dilemele științei politice actuale.⁵ Diversitatea manifestărilor populiste a făcut din elaborarea unei teorii generale o misiune aproape imposibilă⁶.

Populismul apare atunci când „poporul” devine o țintă a discursului politic, un instrument de obținere și menținere a puterii.⁷ Populiștii se exprimă în numele suferinței populare. Apelul la popor este constanta discursului populist. Liderul populist o utilizează fie ca pe o cerere de delegitimare a puterii cu scopul de a propune o putere nouă, fie ca mijloc de legitimare a unei părți a eșcherului politic pentru a propulsa o alternativă guvernamentală.⁸

În discursul populist criza este consecința corupției elitelor aflate la putere. Contestând sistemul politic în ansamblu, mișcarea populistă se prezintă ca alternati-

1 Tudor, 152.

2 Momoc, Antonio, „Online Negative Campaign in the 2004 Romanian Presidential Elections”, *Styles of Communication*, Vol. 2. No 1, (Galați: Danubius University Press, 2010): 89-99.

3 Momoc, Antonio, „De la World Wide Web la World Live Web”, în Coman, Mihai (coordonaor), *Manual de Jurnalism*, ediția a III-a, (Iași: Polirom, 2009), 673-675.

4 Drulă, Georgeta, *Weblog, platform de comunicare online*, (București: Editura Universității București, 2007), 11-15.

5 Dorna, Alexandre, „Charismă, populism și discurs: un trio inevitabil în politică”, în Betea, Lavinia, Dorna, Alexandre (coordonatori), *Psihologia politică, o disciplină societală*, traducere de Marius Chitoșcă (București: Curtea Veche, 2008), 257.

6 Dorna, „Charismă”, 259.

7 Jiglău, George, „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”, în Gherghina, Sergiu, Mișcoiu, Sergiu, *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, (Iași: Institutul European, 2010), 60.

8 Dorna, „Charismă”, 260.

vă, ideologia sa depășind clivajele vechi dintre clasele sociale și înrădăcinându-se în tradițiile populare ale națiunii. De-aici și utilizarea afectivă a simbolurilor naționale. Țintele discursului populist sunt segmentele cele mai afectate de criză, decepționații și nostalgia tradiției.

Populismul e o strategie politică cu un lider populist care se adresează celor care se simt excluși și pot fi mobilizați, care menține un contact direct cu alegătorii nemediat de organizații sociale sau politice, iar dacă conduce un nou partid îl folosește doar ca pe vehicul electoral, cu un grad scăzut de instituționalizare.¹ De altfel în era new-media partidele nu mai joacă un rol promordial în campania electorală, deoarece campania se poate realiza fără efortul de organizare al partidului. În era web 2.0 mobilizarea la vot se face online, pe orizontală².

Regimul prezidențialist în care Președintele e ales direct și sistemul electoral majoritarist favorizează la rândul lor apariția liderilor populiști și personalizează competiția. Prezidențializarea regimului democratic, polarizarea politică prin sistemul majoritar într-un singur tur, excluderea partidelor mici accentuează dezvoltarea populismului.

Partidele sunt la rândul lor acuzate de practici clientelare. Nu doar partidele sunt decredibilizate de populiști, ci instituțiile formate din partide, în special Parlamentul³.

Liderul populist e bun orator, e showman, întrucât o mare pondere a impactului discursului său vine din spectacol⁴. Din cei 12 candidați înscriși în cursa prezidențială din 2009, 3 politicieni au fost clasificați de diferiți autori ca fiind lideri populiști.

Referirile la „popor” sunt constante ale discursului lui Traian Băsescu. În campania din 2004, Băsescu s-a remarcat prin discursul anti-corupție și anti-sistem⁵. Președintele se așază în fruntea poporului și mizează pe un parteneriat cu poporul pentru a supune politicienii.⁶ Băsescu invocă „întoarcerea la popor” și acuză Guvernul liberal de incompetență. În discursul prezidențial „oligarhii”, „mogulii” – patroni de trusturi de presă, sunt plasați în antiteză cu poporul.

Suspendarea și referendumul din 2007 au constituit un nou prilej de mobilizare a electoratului printr-un discurs cu accente populiste⁷. Ținta campaniei negative au fost „cei 322”, numărul parlamentarilor care au votat în favoarea suspendării, prezentați ca o masă controlată de „moguli”.

Băsescu insistă pe teme ca decredibilizarea Parlamentului, criza care se datorează persoanelor influente care controlează media, responsabilitatea pentru falimentul economiei pusă pe seama partidelor, bugetarilor sau sindicatelor care nu demonstrează competență. Băsescu s-a prezentat drept vocea poporului, aflat mai presus de interesele politicienilor și ale marilor oameni de afaceri care au făcut

1 Jiglău, „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”, 64.

2 Momoc, Antonio, „Fabbrini despre *Political leadership in a time of technological change*: Jurnalismul și politicienii gândesc la fel” (2011), <http://www.antoniomomoc.ro/fabbrini-despre-political-leadership-in-a-time-of-technological-change/>.

3 Jiglău, „Știm despre ce vorbim?”, 65.

4 Dăncu, Adriana, „Mitul votului rațional: detonatori emoționali în comportamentul electoral din România contemporană”, în Dăncu, Vasile, Sebastian (coordonator), *Mediere. Comunicare. Tranziție, Anuarul secțiunii Sociologia Comunicării, Cunoașterii și Tehnologiei Informației*, anul I, nr. 1, Societatea Sociologilor din România, (Cluj-Napoca: Eikon, 2010), 138.

5 Curciu-Sultănescu, Dana, Sultănescu, Dan, Ștefureac, Teodorescu, Bogdan, „Anul 2004 – alegeri în România” în Teodorescu, Bogdan, Sultănescu, Dan (coordonatori), *12/XII: Revoluția portocalie în România*, (București: Fundația PRO, 2006), 37-38

6 Teodorescu, Bogdan, „Republica Prezidențială România”, în Teodorescu, Bogdan, Sultănescu, Dan (coordonatori), *12/XII: Revoluția portocalie în România*, (București: Fundația PRO, 2006), 64-65

7 Jiglău, „Știm despre ce vorbim?”, 74.

avere în detrimentul oamenilor de rând¹. Același tip de discurs a funcționat și în campania prezidențială din 2009. Ținta atacului au fost parlamentarii cărora „le era frică de ce nu pot scăpa”: reducerea numărului lor și dispariția uneia dintre cele două Camere. Mesajul că „poporul este adevărata majoritate” i-a adus candidatului Traian Băsescu în primul tur al alegerilor din 2009 3.153.640 voturi.

Candidatul PNG, George Becali, a participat în 2004 la alegerile prezidențiale și a câștigat 1,77% din opțiuni. În 2009 a obținut 186.390 de voturi. Discursul lui Becali este ultranaționalist și populist², sugerând apropierea de oameni. Retorica lui Becali este completată de un limbaj non-verbal bogat prin care creează impresia că ar fi sincer. Becali își afișează credința în Dumnezeu și se prezintă ca un om politic ridicat din rândul oamenilor obișnuiți.

Candidatul PRM, Corneliu Vadim Tudor, justifică intrarea sa în politică ca rezultat al unei cerințe a cititorilor revistei *România Mare* cu scopul de a restaura moralitatea în postcomunism³. Discursul său amestecă simboluri inspirate din retorica național-comunistă și din trecutul mișcărilor radicale interbelice. Stilul său politic împrumută elemente de retorică antisemită, xenofobă, violentă⁴. Mesajul său este o încercare de sinteză a miturilor naționalist-etniciste din retorica comunistă de la sfârșitul anilor '80.

Apogeul îl reprezintă prezidențialele din 2000 când Vadim Tudor a obținut 3.178.293 de voturi (28,34%) și a intrat în turul doi. După 2000, critica lui Vadim se moderează propunând o ameliorare a democrației și nu o schimbare completă de sistem. Slăbind mesajul anti-sistem, îi scade și simpatia electorală: în 2009 a obținut 540.380 de voturi.

În 2006, în România partidele acordau o atenție încă redusă comunicării online. Totuși site-urile liderilor populiști Corneliu Vadim Tudor și George Becali mizau pe utilizarea web 2.0 ca instrument de mobilizare⁵. Acest fapt explică ipoteza că în 2009 populiștii ar folosi new-media. Sunt candidații populiștii activi pe rețelele sociale, sunt blogurile lor interactive?

Pentru a răspunde la întrebarea dacă blogul a fost folosit pentru promovarea temelor de campanie sau pentru denigrarea adversarilor a fost folosită metoda analizei de conținut. Pentru a stabili ce imagine promovează online candidații s-a apelat la metoda analizei de imagine. Atunci când postarea candidatului era despre campanie sau despre propriul partid, atitudinea a fost clasificată ca autocentrată sau pozitivă. Dacă postarea ataca adversarii sau instituțiile puterii, atitudinea a fost indexată ca negativă.

Metoda analizei de conținut, explicată de Alex Mucchielli⁶, presupune codificarea, categorizarea și stabilirea relațiilor sau interpretarea datelor. Codificarea urmărește decuparea, cu ajutorul cuvintelor-cheie, a esențialului din ceea ce a fost exprimat în mărturia de pe blog. Simpla lectură a cuvintelor-cheie trebuie să permită unui cititor neavizat să reconstituie mărturia.

Categorizarea înseamnă transpunerea cuvintelor-cheie în concepte. O categorie este un cuvânt sau o expresie care desemnează, la un nivel relativ ridicat de abstractizare, un fenomen cultural, social, psihologic așa cum este perceput într-un

1 Jigla, „Știm despre ce vorbim?”, 74-77.

2 Dăncu, „Mitul votului rațional: detonatori emoționali în comportamentul electoral din România contemporană”, 139.

3 Soare, Sorina, „Genul și speciile populismului românesc”, în Gherghina, Sergiu, Mișcoiu, Sergiu, *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, (Iași: Institutul European, 2010), 105.

4 Soare, „Genul și speciile populismului românesc”, 106.

5 Momoc, Antonio, „Revoluția va fi tot televizată,” *Dilema Veche*, anul III, nr.137 (15-21 septembrie 2006): 12.

6 Mucchielli, Alex, (coordonator), *Dicționar de metode calitative*, (Iași: Polirom, 2002), 38-48.

corpus de date. Prin intermediul categoriei apare teoretizarea care va stabili legăturile dintre categorii. Expresia „satul românesc” este un cod, în vreme ce expresia „politică agricolă” este o categorie. A doua expresie este mai bogată, mai cuprinzătoare. Interpretarea datelor se referă la atitudinea candidatului (favorabilă sau nefavorabilă) privind tema în dezbatere („politică agricolă”) și la atitudinea (negativă sau pozitivă) față de cuvintele-cheie pe care le folosește pe blog.

Site-ul de campanie din 2009 al lui Traian Băsescu a fost dezactivat definitiv. Băsescu este singurul dintre candidați care nu a avut niciodată blog. El a folosit un site cu elemente de interacțiune web 2.0, dar la fel ca în 2004 și în 2009 a dezactivat site-ul imediat după aflarea rezultatelor. Deși nu are blog, Băsescu este prezent în online încă din 2004 prin gherila digitală și în blogosferă prin referirile-link ale celorlalți la campania sa¹.

Dorina Guțu apreciază că Băsescu e primul politician român care a exploatat internetul ca instrument de comunicare politică². Alegerile din 2004 câștigate de Băsescu sunt cele la care s-a recurs pentru prima oară în România la o campanie de gherilă SMS și primele la care s-a derulat o campanie negativă online³.

Din cei 12 candidați, Constantin Ninel Potârnică (independent) nu a avut blog de campanie. Ovidiu Iane (Partidul Ecologist Român) și-a dezactivat temporar blogul. Nici arhiva blogurilor de campanie prezidențială ale candidaților Sorin Oprescu și Corneliu Vadim Tudor (PRM) nu poate fi identificată online. Gigi Becali (PNG) a avut o singură postare.

Deși a deținut un site de campanie cu informații actualizate zilnic, candidatul UDMR, Kelemen Hunor, a postat de 3 ori pe blog. Crin Antonescu (PNL) a avut 13 postări. Constantin Rotaru (Alianța Socialistă) are 16 postări pe blog în oct.-nov. 2009. Mircea Geoană (PSD) a postat de 29 de ori. Remus Cernea (Partidul Verde) are 78 de postări, fiind candidatul cu cel mai mare număr de articole.

În 2009 blogul de campanie nu a constituit un mediu fundamental pentru exprimarea mesajelor electorale. Cu excepția candidatului Verzilor, ceilalți candidați, populiști sau nu, au acordat un interes minor acestei platforme. Nu s-a confirmat nici ipoteza unei campanii negative: deși candidații l-au atacat pe Băsescu, atitudinea generală de campanie online a fost mai degrabă pozitivă în postări și comentarii.

Din cele 78 de postări, Cernea a avut 60 de postări pozitive, iar 18 negative. Dintr-un total de 29 de articole, Geoană a avut 16 postări pozitive și 13 negative. 10 postări din 16 au fost pozitive și în cazul socialistului Rotaru. Din cele 13 postări de pe blogul liberalului Antonescu, în 9 articole atitudinea a fost pozitivă. Becali a avut o singură postare pe blog motivând participarea în alegeri: tema este religioasă, iar atitudinea pozitivă.

Lipsește interactivitatea, bloggerii candidați refuzând să intre în dialog cu cititorii. Cernea este singurul care a oferit 39 de comentarii din care 25 pe teme politice, 12 personale și 2 profesionale. Geoană a răspuns de 17 ori la comentarii, 11 răspunsuri fiind politice și 6 profesionale. Rotaru a răspuns de 7 ori, 4 comentarii fiind politice și 3 personale. Antonescu a avut doar 2 comentarii personale de făcut. Hunor și Becali nu au făcut niciun comentariu.

Analiza de imagine⁴ a fost metoda utilizată pentru a stabili tipul de imagine promovat pe blog în campanie. Analiza a indexat multidimensional marcatorii de imagine: în dimensiunea politică, marcatorii au fost identificați atunci când articolul era despre partid, campanie, platformă, măsuri economice, criză financiară; în dimensiunea profesională au fost indexați atunci când articolele erau despre profesia sau

1 Momoc, „Online Negative”, 89-99.

2 Guțu Dorina, *New media* (București: Tritonic, 2007), 167.

3 Momoc, „Online Negative”, 90.

4 Halic, Bogdan-Alexandru, Chiciudean, Ion, *Analiza imaginii organizațiilor*, (București: Comunicare.ro, 2004)

cariera candidatului; în dimensiunea umană au fost marcați atunci când textul era despre timp liber, familie, prieteni.

Rezultatele arată că politicienii au promovat pe blog imaginea lor politică din offline și au postat puține mențiuni despre viața lor personală. 76 de articole au insistat pe dimensiunea politică, 1 articol personal și 1 profesional în cazul candidatului Partidului Verde. Geoană a avut 21 de postări politice, 5 profesionale și 3 personale. Rotaru a postat 15 articole politice și 1 personal. 11 postări politice a avut Antonescu, 1 personală și 1 profesională.

Aceleași metode de cercetare au fost folosite pentru analiza rețelei de socializare Facebook, unde astăzi își petrec timp peste 3,6 milioane români¹. Facebook crește în România abia după alegeri, în 2010-2011. Potrivit Serviciului de monitorizare a paginilor de Facebook în România – Facebrands.ro, la 1 ianuarie 2010 erau doar 518.140 de utilizatori de FB, iar la 1 ianuarie 2011 ajunseseră 2.405.920. Candidații care se pregătesc de alegerile din 2012 nu vor ignora acest public.

În septembrie 2009 pe FB erau doar 270.540 de conturi originare din România, iar în noiembrie 2009 numărul ajunsese la 414.000². Nu au putut fi identificate contul sau pagina de FB a candidatului populist, Traian Băsescu. Astăzi există o pagină FB-Traian Băsescu, cu conținut Wikipedia și un cont al Instituției Prezidențiale. Becali și Potârcă nu au avut cont de FB la alegerile din 2009. Nici Vadim Tudor nu avea cont pe FB în 2009, dar l-a creat în noiembrie 2010. Rotaru nu avea cont în noiembrie 2009, dar l-a deschis în mai 2010. Iane, pe durata lunii noiembrie 2009, a avut un total de 4 postări politice pe FB. Kelemen Hunor a postat de 130 de ori în oct.-nov. 2009: 110 postări politice, 20 personale.

Candidații partidelor mari aveau cont FB în 2009: Geoană (PSD) a avut 78 de postări pe Wall, din care doar 3 personale, iar Antonescu (PNL) a avut 115 postări în oct.-nov. 2009, toate politice. Candidatul Verzilor a fost activ pe FB în oct.-nov. 2009, cu 156 postări din care 37 au fost pe teme personale.

Blogurile și site-urile de campanie dezactivate imediat după alegeri de către populiștii Băsescu și Vadim nu pot ajuta la furnizarea unui răspuns ferm la întrebarea dacă populiștii folosesc mediul online mai mult decât alți politicieni. De ce populiștii se grăbesc să dezactiveze aceste platforme, în vreme ce ceilalți candidați nu o fac, constituie o nouă dilemă. Din acest motiv sunt necesare interviuri semi-structurate cu șefii echipelor de campanie sau cu candidații.

Pe canalul oficial YouTube al președintelui Băsescu s-au postat în oct.-nov. 19 clipuri politice. 16 au atitudine pozitivă. 7 sunt spoturi electorale, iar 12 clipuri despre întâlniri cu alegătorii, băi de mulțime, declarații de presă. Pe canalul oficial YouTube al lui Geoană au fost uploadate 87 de clipuri (6 spoturi și 81 materiale video de campanie). În 76 dintre ele atitudinea a fost pozitivă. Antonescu a urcat 54 de clipuri, din care 15 spoturi. În doar 5 din aceste materiale video atitudinea este negativă.

Kelemen Hunor a avut 36 de filme postate, dintre care 4 spoturi electorale și 4 materiale video de campanie negativă. Pe canalul lui Cernea au fost postate 21 de materiale dintre care doar 2 cu atitudine negativă. Iane a postat 11 materiale video pe YouTube (1 singur spot electoral), 3 negative. Becali, Vadim Tudor și Potârcă nu au avut un canal oficial YouTube pentru postarea de materiale video.

Cei care au dat Like clipurilor de pe YouTube, paginii de FB, articolelor de pe blogurile politicienilor au fost și votanții candidaților? E o altă întrebare la care cu greu se va putea oferi un răspuns științific. Accesând noile tehnologii, candidatul lansează mesaje de autopromovare, teme de atac, mobilizează la vot și lasă puțin loc

¹ Serviciul de monitorizare a paginilor de Facebook în România, „Date demografice Facebook România”, (2011) <http://www.facebrands.ro/demografice.html>.
² Căpîlnean, Titus, „Facebook sare de 300.000 de utilizatori romani”, (2009), <http://www.titusblog.net/2009/09/facebook-sare-de-300-000-de-utilizatori-romani/>.

pentru dezbatere. Blogosfera și populara rețea FB au fragmentat spațiul virtual în 2009, candidații s-au izolat în funcție de ideologie, canalul online a funcționat mai puțin ca platformă de dezbatere și mai mult ca instrument de PR politic. Mediul online, în proces de cyberbalkanizare¹, a fost oglinda fidelă a mediului offline.

Cercetarea campaniei din 2009 răspunde la întrebarea dacă în România mediul online a funcționat ca spațiu al dezbaterilor publice: absența link-urilor spre postările concurenței și lipsa de dialog cu cititorii exprimă o preocupare pentru propria imagine și o lipsă semnificativă de interes pentru dezbatere între candidați, dar și între alegători și politicieni. Candidații nu au pus în dialog idei sau proiecte, nu au răspuns întrebărilor sau comentariilor cititorilor.

Există o ideologie optimistă a participării web 2.0 potrivit căreia internetul ar democratiza societatea și ar transforma utilizatorul, prin accesul la informație și dezbatere, într-un cetățean responsabil. Optimismul are ca fundament alegerile din SUA câștigate de Barack Obama și numărul mare al participanților la vot în 2008. Scepticii argumentează că internetul nu a pus nici măcar în SUA bazele unei dezbateri reale, dar a contribuit masiv la moblizarea partizană a alegătorilor la vot și la strângere de fonduri de campanie: modelul a fost lansat în 2004 prin blogul guvernatorului Howard Dean, Blog for America și prin site-ul Meetup.com.

Campania prezidențială online din 2009 arată că noile tehnologii au fost folosite într-o încercare de moblizare a simpatizanților la vot și de promovare a unei imagini politice. Candidații nu au obținut donații online și nici nu au susținut dezbaterea electorală. Deocamdată new media amăgesc publicul furnizând iluzia pluralismului și a libertății de exprimare. Noile tehnologii nu asigură o reprezentare mai democratică a intereselor din societate și nici nu conferă putere reală utilizatorilor care dau like pe FB. Alegerile de anul viitor dau noi speranțe optimiștilor participării web 2.0.

BIBLIOGRAFIE

BETEA, Lavinia, DORNA, Alexandre, (coordonatori), *Psihologia politică, o disciplină societală*, București, Curtea Veche, 2008.

CURCIU-SULTĂNESCU, Dana, SULTĂNESCU, Dan, ȘTEFUREAC, Remus, TEODORESCU, Bogdan, „Anul 2004 – alegeri în România” în TEODORESCU, Bogdan, SULTĂNESCU, Dan (coordonatori), *12/XII: Revoluția portocalie în România*, București, Fundația PRO, 2006.

DÂNCU, Vasile, (coordonator), *Mediere. Comunicare. Tranziție*, Anuarul secțiunii Sociologia Comunicării, Cunoașterii și Tehnologiei Informației, anul I, nr. 1, Societatea Sociologilor din România, Cluj-Napoca, Eikon, 2010.

DORNA, Alexandre, „Charismă, populism și discurs: un trio inevitabil în politică”, în BETEA, Lavinia, DORNA, Alexandre (coordonatori), *Psihologia politică, o disciplină societală*, traducere de Marius Chitoșcă, București: Curtea Veche, 2008.

DRULĂ, Georgeta, *Weblog, platform de comunicare online*, București, Editura Universității București, 2007.

GUȚU, Dorina, *New Media*, București, Ed. Tritonic, 2007.

GUȚU, Dorina, (editor), *Bloguri, Facebook și politică*, București, Ed. Tritonic, 2009.

HALIC, Bogdan-Alexandru, CHICIUDEAN, Ion, *Analiza imaginii organizațiilor*, București: Comunicare.ro, 2004.

JIGLĂU, George, „Știm despre ce vorbim? O perspectivă teoretică asupra populismului”, în GHERGHINA, Sergiu, MIȘCOIU, Sergiu, *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, Iași, Institutul European, 2010.

1 Sălcudeanu, Tudor, „Dialogul surzilor în blogosfera politică românească”, în Guțu Dorina (coordinator), *Bloguri, Facebook și politică* (București: Tritonic, 2009), 24.

- McNAIR, Brian, *Introducere în comunicarea politică*, traducere de Claudiu Vereș, Iași, Ed. Polirom, 2007.
- MOMOC, Antonio „Revoluția va fi tot televizată,” în *Dilema Veche*, anul III, nr.137, 15 21 septembrie 2006.
- MOMOC, Antonio, „O introducere în radioul online”, în COMAN, Mihai (coordonator), *Manual de Jurnalism*, ediția a III-a, Iași, Polirom, 2009.
- MOMOC, Antonio „Online Negative Campaign in the 2004 Romanian Presidential Elections”, în *Styles of Communication*, Vol. 2. No 1, 2010.
- MOMOC, Antonio, „The Rising of Romanian President Traian Băsescu and the Role of Digital Guerilla” în DE BLASIO, Emiliană, HIBBERD, Matthew, SORICE, Michele (editori), *Leaders and New Trends in Political Communication*, Roma, Ed. LUISS-CMCS, 2011, http://mediaresearch.files.wordpress.com/2011/07/cmcswp_0311p3.pdf
- MUCCHIELLI, Alex, (coordonator), *Dicționar de metode calitative*, Iași: Polirom, 2002.
- RUS, Flavius, Călin, *PR politic*, Iași, Institutul European, 2006.
- SOARE, Sorina, „Genul și speciile populismului românesc”, în GHERGHINA, Sergiu, MIȘCOIU, Sergiu, *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, Iași, Institutul European, 2010.
- TEODORESCU, Bogdan, „Republica Prezidențială România”, în TEODORESCU, Bogdan, SULTĂNESCU, Dan (coordonatori), *12/XII: Revoluția portocalie în România*, București, Fundația PRO, 2006.
- GHERGHINA, Sergiu, MIȘCOIU, Sergiu *Partide și personalități populiste în România postcomunistă*, Iași, Institutul European, 2010.
- TUDOR, Sorin, *Politica 2.0.08: politica marketingului politic*, București, Tritonic, 2008.

New media în alegerile prezidențiale din 2009

■ IONELA CARMEN BOȘOTEANU

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Scholars have seldom tested the innovation and normalization paradigm of e-campaigning over time but not so much in Romania. This article presents an integrated quantitative analysis of the functional, content-related and formal aspects of Romanian political party websites during the 2009 national elections. Online communication with different characteristics presents a lack of experience of the candidates and communicators. The results provide empirical evidence of limited interactivity in Romanian e-campaigning.

Keywords

online campaigning; party websites; interactivity; online communication; innovation

Introducere

Noile tehnologii, în special Internetul, au schimbat în mod neașteptat viața omului modern, au transformat sfera publică și comunicarea actorilor ei, cunoscând o dezvoltare într-un ritm mult mai rapid decât orice alte medii anterioare. Internetul este ultima mare provocare a inovațiilor tehnologice în comunicarea de masă¹. Fiecare inovație a modificat informarea publică și participarea politică, însă istoricii consideră că, de-a lungul istoriei, fiecare nou medium a fost tentat de a submina vechiul monopol². Rareori a mai fost un medium cu un potențial atât de larg și eficient în a schimba semnificativ forma comunicării precum Internetul. Având caracteristicile de cyberspace, Web și autostradă a informației, Internetul a legat lumea printr-un numitor comun, „spațiul virtual”, care i-a dat ceea ce McLuhan numea conținutul unui „sat global”.

Internetul a transformat rapid modul în care persoanele, organizațiile, instituțiile politice și guvernele comunică și negociază mesajele și rolurile politice, împărțind observatorii politici în optimiști și sceptici. În general, optimiștii speră că Internetul va transforma și stimula participarea democratică, iar scep-

1 Richard Davies, *The Web of Politics. The Internet's Impact on the American Political System* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 27.

2 Richard Davies, *The Web*, 27.

ticii nu creditează Internetul altfel decât în sensul unui instrument ce poate întări momentan mecanismul curent al comunicării politice¹. În ceea ce privește importanța utilizării Internetului într-o campanie electorală, optimiștii își pun mari speranțe în capacitatea acestuia de a schimba comunicarea politică, iar pesimiștii consideră că Internetul nu are șanse să schimbe foarte mult peisajul politic și electoral al viitorului, evaluându-l ca pe un instrument de comunicare de mâna a doua².

New media este un concept care a modificat înțelegerea comunicării de masă, adăugându-i noi caracteristici și conținuturi și influențând, în același timp, prin aplicabilitatea sa, comunicarea în general, comunicarea politică și marketingul politic, în special. În România, ca de altfel și în alte state central și est-europene, marketingul politic se reduce, de cele mai multe ori, la marketingul electoral. În acest sens, implicațiile new media în comunicarea politică au determinat o schimbare a modului de comunicare, a strategiilor și desfășurării campaniilor electorale, introducând un nou spațiu combativ: mediul online.

Amplarea dezvoltării fenomenului numit Internet a condiționat partidele politice și politicienii, iar în egală măsură mass-media, să identifice grupuri țintă în rândul internauților, ca membri ai publicului potențial elector. Campaniile electorale cele mai urmărite din perspectiva rezultatului lor, atât pe plan internațional, cât și pe plan intern, au valorificat platformele și domeniile Internetului prin site-uri oficiale de campanie, bloguri, rețele de socializare, atragerea simpatizanților și voluntarilor, mobilizarea votanților. În radiografia campaniilor electorale, mediul online reprezintă un obiectiv cu o pondere vizibilă și, din acest motiv, tehnicile noului marketing politic ajută în promovarea imaginii partidelor sau politicienilor în campaniile electorale.

Comunicarea politică a sesizat rapid avantajul folosirii new media³, mai ales că mass-media tradițională a fost considerată „maillon faible de la communication politique”⁴. Începutul comunicării online a fost relativ lent pentru că necesita, pentru a ajunge o comunicare de masă, în primul rând conectarea utilizatorilor la Internet și, apoi, crearea unei baze de date prin pagini online, iar comunicarea politică, pentru a beneficia de „efectul agendei” în mediul online, a recurs la medierea prin alte medii de comunicare în masă. Comunicarea prin new media constituie, de asemenea, o provocare la nivelul abordării teoretice, dar și al aplicabilității practice, deoarece partidele politice și, implicit, politicienii au acceptat campaniile online pentru că le oferă vizibilitate, paralel cu facilitarea comunicării cu electoratul. Una din formele democratizării spațiului public este aceea a rețelelor sociale care, prin dialog, oferă comunicării caracteristica interactivității. Social media, prin utilizarea comunicării online, crează comunități, distribuie informații cu aplicabilitate și în mediul politic.

Prezența partidelor și a politicienilor în mediul online

În România, Internetul s-a răspândit cu rapiditate în toate mediile societății. Totuși, dintr-un anumit punct de vedere, clasa politică a adoptat cu entuziasm noul mediu de comunicare, pentru ca, la scurt timp, aceasta să nu-l valorifice îndeajuns în raport cu eficiența lui. Cei mai mulți dintre parlamentarii români conectați la mediul

1 John Tedesco, „Changing the Channel: Use of the Internet for Communicating About Politics”, în Lynda Lee Kaid (coord.), *Handbook of Political Communication Research* (Florida: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2004), 508.

2 Richard Davies, *The Web*, 18.

3 Philippe J. Maarek, *Communication & marketing de l'homme politique*, (Litec, Paris, 2007), 269.

4 Dominique Wolton, „Les médias, maillon faible de la communication politique”, în HERMES, nr. 4, *Le nouvel espace publique*, (CNRS Éditions, Paris, 1989), 165: «veriga slabă a comunicării politice».

online postează, în special, comunicate de presă și, eventual, își fac publice interpellările parlamentare. Aproximativ 20%¹, postează articole raportate la actualitatea politică. Politicienii au fost printre primii care și-au creat blog, însă nu toate blogurile au postări periodice, conectate la agenda politică a momentului. Din cei 470 de parlamentari români, 100 și-au creat blog, 85 și-au făcut cont pe Facebook, iar 20 au cont pe Twitter², unii dintre ei având conturi pe toate cele trei rețele de socializare. Cei mai activi și mai populari parlamentari în mediul online sunt Crin Antonescu (PNL)³, Elena Udrea (PD-L)⁴ și Adrian Năstase (PSD)⁵. Postarea sistematică de articole de opinie a condus la o mare vizibilitate și receptivitate a acestora în mass-media.

Analiza site-urile politice și prestația parlamentarilor în comunicarea din mediul virtual a relevat faptul că politicienilor români le este teamă de reacția vizitatorilor online și de comentariile acestora (uneori acide, alteori cu un limbaj licențios, chiar trivial). În același timp, politicienii recurg la blogging pentru crearea unei imagini în trend cu noile tendințe, însă nu consideră necesar un efort sistematic de a convinge proprii simpatizanți, viitori alegători, considerând că blogul mai degrabă consolidează opțiunile electorale deja existente, decât să le schimbe⁶.

Prestația notabilă a politicienilor pe site-urile de socializare le-a adus un capital de simpatie, convertit în campaniile electorale în capital politic. În contextul unei societăți aflate sub influența erei digitale și a erei informaționale, așa cum o numește M. Castells, constituie o eroare politică de proporții ca un politician să nu aibă o pagină web sau un blog, un cont pe Twitter sau Facebook. Potrivit unei estimări realizate de *Impactnews*, în februarie 2011⁷, 75 de deputați și 25 de senatori aveau activitate sistematică pe propriul blog și aproximativ 20 de parlamentari au utilizat comunicarea online doar pe durata campaniei electorale. Partidul Democrat Liberal (PD-L), continuând trendul lansat de către Traian Băsescu în 2004 (primul politician român care a utilizat cu succes mediul online), numără 41 de bloggeri, din care 36 de deputați⁸ și 5 senatori⁹, unii bloggeri consacrați, dar și politicieni de notorietate, alții vizibili doar online. Partidul Social Democrat (PSD) însumează doar 26 de bloguri, din care 15 de deputați¹⁰ și 11 de senatori¹¹. PNL se exprimă doar pe 22 de

1 Florin Ciocotîșan, *Politica în social media*, <http://impactnews.ro/Politic/Politica-%C3%AEn-social-media-49210>.

2 Florin Ciocotîșan, *Politica în social media*, <http://impactnews.ro/Politic/Politica-%C3%AEn-social-media-49210>.

3 <http://www.crinantonescu.ro/Blog/CrinAntonescu.html>

4 <http://www.elenaudrea.ro/blog>

5 <http://nastase.wordpress.com/>

6 Dorina Guțu, *Războiul din Irak și războiul de acasă. O campanie prezidențială americană* (București: Editura Comunicare.ro, 2006).

7 Florin Ciocotîșan, *Politica în social media*, <http://impactnews.ro/Politic/Politica-%C3%AEn-social-media-49210>.

8 Ardeleanu Sanda-Maria, Arion Viorel, Axenie Carmen, Ioan Bălan, Adrian Bădulescu, Vasile Berci, Lucian Bode, Claudia Boghicevici, Mihai Boldea, Buhăianu Cătălin, Bogdan Cantaragiu, Constantin Chirilă, Cătălin Croitoru, Marius Dugulescu, George Dumitrica, Stelian Fuia, Vasile Gherasim, Marian Ghiveciu, Marius Gondor, Gheorghe Hoge, Monica Ridzi, Dănuț Liga, Adrian Nițu, Nicușor Păduraru, Cristian Petrescu, Ștefan Pirpiliu, Florin Postolachi, Petru Movilă, Silviu Prigoană, Marius Spînu, Cornel Știrbeț, Raluca Turcan, Elena Udrea, Sever Voinescu, Sorin Zamfirescu.

9 Radu F. Alexandru, Dumitru Oprea, Sorina Placintă, Șerban Rădulescu, Iulian Urban.

10 Cristian Diaconescu, Claudiu Manda, Antonella Marinescu, Dan Mazilu, Carmen Moldovan, Adrian Năstase, Cătălin Nechifor, Oana Mizil, Constantin Niță, Victor Ponta, Dan Mircea Popescu, Mugurel Surupăceanu, Valeriu Zgonea.

11 Iulian Bădescu, Ioan Mang, Mircea Geoană, Elena Mitrea, Miron Mitrea, Gabriel Mutu, Daniel Savu, Georgică Severin, Dan Șova, Adrian Tutuianu, Olguța Vasilescu.

bloguri, din care 18 de deputați¹ și 4 de senatori². La Uniunea Democrată Maghiară din România (UDMR), patru deputați³ sunt activi pe blog, iar de la Uniunea Națională Pentru Progresul României (UNPR)⁴ și Partidul Conservator (PC)⁵ doar câte un parlamentar și-a creat blog. Avem, de asemenea, doi parlamentari bloggeri la minorități⁶ și trei⁷ la independenți⁸.

În România, Facebook a cunoscut o rapidă expansiune, fiind rețeaua de socializare adoptată de majoritatea internauților. De la un simplu e-mail ori de la o conversație online pe chat, utilizatorii Internetului și ai comunicării virtuale și-au multiplicat și diversificat opțiunile de relaționare, preluând automat noile site-uri de interrelaționare online: Facebook și Twitter. Succesul acestora i-a determinat pe unii politicieni să se plieze noului curent, astfel încât aproximativ 20% dintre parlamentari și-au creat conturi de Facebook. Ca și la bloguri, tendința este de a folosi pagina de Facebook sub forma promovării imaginii publice și, mai puțin aceea de a relaționa cu comunitatea online. Astfel, parlamentarii PSD care au conturi pe Facebook sunt în număr de 32⁹, PD-L are 25¹⁰ de parlamentari, PNL 19¹¹ și UNPR¹² 2 conturi¹³, restul fiind ale minorităților. Politicianul cu cei mai mulți „prietenii” pe Facebook este Crin Antonescu, a cărui pagină a adunat, până în prezent, 17.454¹⁴ „fani”, urmat îndeaproape de Elena Udrea, cu 13.792¹⁵ de prietenii. Victor Ponta, președintele PSD, numără doar 4.900 de „prietenii”¹⁶, dar colegii lui de partid din plan decizional secund, Adrian Năstase¹⁷ și Ion Iliescu¹⁸, au peste 5.000 de „fani”.

Ca o caracteristică generală, parlamentarii români cu cont pe Facebook preferă să posteze mesaje oficiale impersonale, informații și imagini referitoare la

1 Cristian Adomnitei, Cristian Buican, Tudor Chiuariu, Cristian Horea, Relu Fenechiu, Andrei Dominic Gereea, Alina Gorghiu, Pavel Horj, Bogdan Olteanu, Cornel Pieptea, Cristina Pocora, Călin Popescu Tariceanu, Diana Tușa, Claudiu Țaga, Țimpău Bogdan, Horea Uioreanu, Mihai Voicu.

2 Crin Antonescu, Emilian Frâncu, Mario Ovidiu Oprea, Varujan Vosganian.

3 Laszlo Borbely, Kelemen Hunor, Marton Arpad, Mate Andras.

4 Sorin Serioja Chivu.

5 Dan Voiculescu

6 Mircea Grosaru, Varujan Pambuccian.

7 Liviu Câmpănu, Șerban Mihăilescu, Cezar Măgureanu.

8 <http://impactnews.ro/Politica/Blogul,-arm%C4%83-de-manipulare-Avem-100-de-bloggeri-parlamentari-48259> accesat la 25. 02. 2011.

9 Alexandru Cordoș, Ioan Mang, Mircea Geoană, Ecaterina Andronescu, Trifon Belancurencu, Avram Crăciun, Titus Corlațean, Miron Mitrea, Dan Șova, Maria Barna, Dumitru Chiriță, Radu Coclici, Sonia Drăghici, Ileana Dumitrache, Florentin Gust, Cornel Itu, Rodica Nassar, Adrian Năstase, Cătălin Nechifor, Robert Negoită, Oana Mizil, Carmen Moldovan, Daniel Oajdea, Victor Ponta, Vasile Popeangă, Dan Mircea Popescu, Cristian Rizea, Valeriu Steriu, Mugurel Surupăceanu, Valeriu Zgonea.

10 Mircea Baniș, Florin Mircea Andrei, Viorel Riceard-Badea, Radu Berceanu, Anca Boagiu, Valentin Calcan, Dumitru Oprea, Iulian Urban, Albu Gheorghe, Cătălin Buhăianu-Obuf, Bogdan Cantaragiu, Adrian Gruzău, Gheorghe Hoge, Monica Ridzi, Dănuț Liga, Stelian Fuia, Theodor Paleologu, Silviu Prigoană, Nicușor Păduraru, Ștefan Pirpiliu, Elena Udrea, Sever Voinescu, Valerian Vreme, Sorin Zamfirescu, Dan Zătreanu.

11 Emilian Frâncu, Marius Oprea, Crin Antonescu, Luca Raymond, Marius Nicoară, Nicolae Robu, Tudor Chiuariu, Ciprian Dobre, Andrei Gereea, Alina Gorghiu, Ludovic Orban, Cristina Pocora, Călin Popescu Tariceanu, Cornel Pieptea, Diana Tușa, Horea Uioreanu, Lucia Varga etc.

12 Cristian Diaconescu, Valeriu Steriu.

13 Florin Ciocotîșan, *Cine este cel mai tare politician de pe Facebook?*, <http://impactnews.ro/Politica/Cine-este-cel-mai-tare-politician-de-pe-Facebook-48577>.

14 <http://www.facebook.com/home.php#!/CrinAntonescuPresedinte>.

15 <http://www.facebook.com/home.php#!/EUdrea>.

16 <http://www.facebook.com/AdrianNastase1?ref=ts#!/victor.ponta>.

17 <http://www.facebook.com/AdrianNastase1?ref=ts#!/AdrianNastase1>.

18 <http://www.facebook.com/AdrianNastase1?ref=ts#!/profile.php?id=100000204081128>.

activitatea lor în Parlament sau în partid, chiar fotografii de familie, din călătorii, și, în mod excepțional, interacționează direct cu prietenii din lista lor, potențiali simpatizanți.

Microbloggingul, reprezentat prin Twitter, este platforma prin care utilizatorii anunță evenimentele, postează stările și sentimentele celor ce și-au făcut cont. În România, potrivit site-ului Zelist.ro, putem observa că sunt peste 46.000 de conturi, dar numai 20 de parlamentari români consideră necesar a comunica prin Twitter cu electoratul. Astfel, statistica pe Twitter nu este greu de cuantificat, întrucât la PSD numărăm 7 parlamentari¹ prezenți, acesta fiind urmat de PNL cu 6² și PDL cu 5³. UDMR⁴ și UNPR⁵ au fiecare câte un singur parlamentar prezent pe Twitter. Această platformă de socializare a fost mult mai utilizată în timpul campaniei electorale din 2009, când o parte din candidați au văzut Twitter-ul ca pe un instrument sau un mijloc de comunicare prin care își făceau cunoscute destinațiile în care vor ajunge sau evenimentele la care vor participa. Cel mai „urmărit” parlamentar pe Twitter rămâne Crin Antonescu, care a strâns până în prezent 1.405 de „followers”. La mică distanță se situează Mircea Geoană (PSD), care are 1.323 de „followers”⁶. Elena Udrea nu este mai prejos, numărând și aici 1.231 „followers”⁷, ceea ce înseamnă că este prezentă în mediul online. Și pe Twitter ea postează aceleași subiecte pe care le găsim pe blog sau Facebook, ceea ce demonstrează unitate, consecvență și omogenitate.

Alegerile și comunicarea online din 2009. Contextul politic

Deocamdată, în România putem observa încercările online ale candidaților din timpul campaniei electorale prezidențiale din 2009, când aceștia au transmis potențialului electorat și chiar susținătorilor locurile unde puteau fi văzuți, evenimentele la care participau, mesajele electorale pe care le susțineau în acea perioadă și când, de asemenea, au oferit simpatizanților lor posibilitatea de a se exprima pe forumuri. Dacă politicienii din SUA au dat tonul campaniilor electorale în mediul online (cazul lui Barack Obama fiind expresiv în acest sens), în România, candidații la prezidențialele din 2009 au încercat să se plieze noului model care deja devenise un trend. Totuși, nici în 2009 nu a existat, în mod oficial, o supraveghere a activității online a website-urilor candidaților în ceea ce privește numărul vizitatorilor, a site-urilor independente preocupate de tematica alegerilor, a opțiunilor electoratului online. Tocmai din acest motiv, se poate considera că proiecte de genul „Politica și Internetul”⁸, care să monitorizeze site-urile de campanie până în ziua alegerilor (oferind în final diverse statistici referitoare la evoluția online, impactul new media asupra unor categorii de vârstă sau profesionale, profilul electoratului din mediul virtual, nivelul de interactivitate online al alegătorului cu partidele și, respectiv, candidații), constituie teme de interes pentru alegerile viitoare. O astfel de monitorizare ar permite analize pertinente pentru a se putea aprecia în ce măsură *e-democracy* și campania din cyberspace sunt aducătoare de voturi.

1 Mircea Geoană, Miron Mitrea, Carmen Moldovan, Adrian Năstase, Robert Negoită, Victor Ponta, Mugurel Surupăceanu.

2 Crin Antonescu, Emilian Frâncu, Paul Ichim, Mario Oprea, Dan Voiculescu, George Dumitrică.

3 Dumitru Oprea, Iulian Urban, Cătălin Croitoru, Andrei Sava, Elena Udrea.

4 Kelemen Hunor.

5 Cristian Diaconescu.

6 http://twitter.com/#!/Mircea_Geoana.

7 <http://twitter.com/#!/eUdrea>.

8 Marcel Boogers, Gerrit Voerman, „Surfing citizens and floating voters: Results of an online survey of visitors to political web sites during the Dutch 2002 General Elections”, *Journal of Information Polity* 8, (2003), 18.

Campania electorală prezidențială din 2009 a început oficial la 22 octombrie, în cursa pentru Cotroceni înscriindu-se 12 candidați: Traian Băsescu, Dan Mircea Geoană, George Crin Laurențiu Antonescu, Corneliu Vadim Tudor, Kelemen Hunor, Sorin Mircea Oprescu, George Becali, Remus Cernea, Constantin Rotaru, Eduard Gheorghe Manole, Ovidiu Cristian Iane, Constantin Ninel Potârcă. Primele trei locuri favorite în alegerile prezidențiale din 2009 au fost ocupate de Traian Băsescu, Mircea Geoană și Crin Antonescu. Au existat două tururi de scrutin, pe 22 noiembrie și 6 decembrie 2009. După primul tur, confruntarea finală a avut loc între președintele în funcție, Traian Băsescu, și Mircea Geoană, președintele Partidului Social-Democrat. Campania pentru alegerile prezidențiale din anul 2009 este prima campanie în care a fost utilizată new media într-un context mai larg și într-o structură integrată. Totuși, trebuie subliniat faptul că Traian Băsescu a fost primul candidat care a utilizat Internetul încă din 2004, dar la un nivel mult mai slab. În campania din 2004, Traian Băsescu a utilizat într-un mod inteligent caracterul viral al Internetului, oferindu-le utilizatorilor jocuri, mesaje prin Yahoo Messenger, iar site-ul său oficial a permis postarea comentariilor internaților datorită platformei de blogging utilizată¹.

Cu toate acestea, s-au observat considerabile schimbări în *e-campania* din România anului 2009. Candidații au consultat specialiști atât din domeniul comunicării, cât și din domeniul IT, astfel încât substanțiala modernizare a fost destul de vizibilă, chiar dacă politicienii au avut sau nu încredere în acest tip de comunicare. Fiecare candidat a fost prezent în mediul online, atât cu pagini oficiale de campanie, bloguri, cât și cu conturi deschise pe rețelele de socializare. Staff-urile de campanie, pe lângă campaniile publicitare tradiționale (bannere, broșuri, pliante, clipuri video difuzate la televiziuni), au inclus promovarea candidaților prin new media (site-uri oficiale de campanie, bloguri, video-sharing, photo-sharing, messenger, site-uri de socializare). O altă caracteristică a campaniei electorale din 2009 constă în faptul că este prima campanie electorală asociată cu un referendum național privind introducerea Parlamentului unicameral.

Pe fondul evidențierii impactului noilor mijloace de comunicare online, folosite în campania electorală din 2007 pentru președinția Franței și a succesului electoral al lui Barack Obama în cursa electorală pentru președinția SUA din 2008, strategii campaniilor prezidențiale din România, în 2009, au inclus între mijloacele de comunicare și Internetul, ca o posibilă soluție pentru a crea o punte între candidat și alegător. Față de campaniile electorale anterioare, folosirea Internetului s-a impus ca un dialog între cele două entități electorale, nu doar ca un mijloc de transmitere a unor informații.

Metodologia

Pentru constatarea gradului de utilizare a Internetului și a interactivității online, cu aplicație pe site-urile de socializare în campania electorală din România în 2009, am analizat site-urile web ale principalilor candidați la președinție, cartografiind fiecare site și inventariind elementele paginii web ca text, imagini și clipuri video, cu analiză specială pe pagina de start și biografia candidatului, a prezenței sau absenței caracteristicilor tehnice care au permis interactivitatea (link-uri către e-mail, materiale postate pentru a fi descărcate, înregistrarea utilizatorilor), a hyperlink-urilor textuale, a caracteristicilor convingătoare vizual. Această analiză a ajutat

¹ Alexandru-Brăduț Ulmanu, *Cartea fețelor. Revoluția facebook în spațiul social* (București: Editura Humanitas, 2011), 202.

și la identificarea scopurilor site-urilor. Astfel, conform lui Gibson și Ward¹, vom observa în care dintre cele patru modele se includ site-urile politicianilor români. Este vorba despre următoarele modele:

- Site de *informații* – caracteristic prezentărilor și diseminărilor de informații cu privire la partide, politicieni și evenimente politice (de exemplu, buletine informative, comunicate de presă, documente oficiale);
- Site de *mobilizare* – care vine în sprijinul partidului (de exemplu, de voluntariat, membri online, strângere de fonduri online etc);
- Site de *integrare* – presupune capacitatea de a coordona și a încorpora comunicarea internă a partidului pe Web (de exemplu, prezența la Intranet și numărul de hyperlink-uri oferite la pagini prin satelit și alte site-uri non-partizane);
- Site de *participare* – conține elemente care generează un interes politic general, fără sprijinul suporterilor politici (de exemplu, camere de chat, grupuri de știri, petiții online).

Prin urmare, numărul de caracteristici găsite pe site într-o categorie (de exemplu, informații, mobilizare etc) a fost împărțit la numărul total de elemente disponibile în site-ul din această clasă, astfel că a rezultat un coeficient de index pentru fiecare categorie între 0 (toate elementele absente) și 1 (toate elementele prezente). De asemenea, elementele comune, precum arhivarea articolelor, fotografiile, grafica au contribuit la totalizarea elementelor ce țin de interactivitate atât în momentul campaniei electorale, cât și imediat după. Pentru a observa tipul de site descris am efectuat o analiză complexă a fiecăruia, din care, pentru a evidenția tipul site-ului, redăm mai jos tabelul nr. 1, în care am bifat itemii ce țin de cele descrise mai sus, dar și de interactivitatea acestora. Analiza website-urilor s-a realizat în timpul campaniei electorale din 2009.

Rezultatul analizei

Tabelul nr. 1 – interactivitatea online prin prisma site-ului oficial de campanie

	Email-contact	Rețele sociale	Blog	RSS	Donații-voluntariat	Răspunsuri la comentarii	Forum	Biografia	Link-uri
Traian Băsescu	✓	✓	–	✓	✓	✓	✓	–	✓
Dan Mircea Geoană	✓	✓	✓	✓	✓	✓	–	✓	✓
George Crin Laurențiu Antonescu	✓	✓	✓	✓	✓	–	–	✓	✓
Corneliu Vadim Tudor	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Kelemen Hunor	✓	✓	✓	✓	✓	–	–	✓	✓
Sorin Mircea Oprescu	✓	✓	✓	✓	–	–	–	✓	–
George Becali	–	–		–	–	–	–	✓	–
Remus Cernea	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

¹ Gibson Rachel K., Stephen Ward, „A proposed methodology for studying the function and effectiveness of party and candidate Web Sites”, *Social Science Computer Review*, 18 (2000), 301-19.

Metodologia analizei campaniei online prezintă o multitudine de implicații pentru structura site-urilor politice în ceea ce privește funcția lor principală, aspectul formal și conținutul caracteristicilor acestora. Aproape toate partidele analizate și, implicit, toți participanții au urmărit, în primul rând, transmiterea informației pe World Wide Web în detrimentul caracterului participativ, care ar fi putut crește interesul politic și de acțiune în rândul utilizatorilor de Internet.

În afară de elementele deja standardizate, cum ar fi feedback-ul, e-mailul de contact sau grupurile de știri, partidele au luat rareori măsuri pentru a intensifica interacțiunea directă. Astfel, doar două dintre website-urile candidaților ofereau discuții pe forumurile special create pentru alegători, ceilalți candidați preferând să intervină simptomatic la comentariile postate, dar fără o prea mare implicare. Astfel, internauții au fost prea puțin încurajați să dezvolte un dialog frecvent, coerent și direct, interactivitatea nefiind întotdeauna simetrică și promptă. Totodată, a funcționat controlul mesajelor, iar candidaților le-a lipsit consecvența și rapiditatea răspunsului. Pe de altă parte, partidele românești și candidații lor la alegerile prezidențiale s-au concentrat pe oferirea de informații online despre istoria lor, biografia lor, organizarea și pozițiile lor în ceea ce privește problemele politice curente, prin intermediul buletinelor informative, al documentelor de campanie, al comunicatelor de presă și al știrilor despre partid, în timp ce trimiterile generale, chiar la sistemul politic din România sau a unei proceduri electorale, au lipsit. Singurul care a postat procedura electorală pe site-ul de campanie a fost Kelemen Hunor.

Doar șase candidați au reușit menținerea comunicării online, dar nu toți au contribuit la utilizarea background-ului material oferit (fotografii, arhivarea articolelor, postarea și transcrierea unor emisiuni la care participau etc)¹. Funcțiile interactive au fost utilizate, dar nu în mod excesiv. Pe lângă participare, funcțiile de mobilizare și integrare/creare de rețele, s-au dovedit a fi, de asemenea, de interes secundar pentru site-urile politicienilor români. Doar candidatul Partidului Național Liberal și cel al Partidului Verde au încercat și au reușit, într-o foarte mică măsură, să strângă prin apeluri online fonduri pentru campania electorală. Uniunea Democratică a Maghiarilor din România, prin Kelemen Hunor, și Partidul Social-Democrat, prin Mircea Geoană, au încercat să-și atragă voluntari doar prin câteva cuvinte postate la secțiunea special creată.

Aproape toți candidații la alegerile prezidențiale au utilizat o platformă activă pentru încurajarea comunicării mesajelor online, acest lucru fiind evident prin prezența lor pe site-urile de socializare. Notă discordantă au făcut George Becali și Corneliu Vadim Tudor care, ori din motive financiare, ori din lipsa unei îndrăgări, nu au comunicat deloc, pe parcursul campaniei electorale, cu electoratul prin intermediul online-ului. În campania pentru prezidențialele din 2009 cel mai activ, din punctul de vedere al comunicării online, a fost candidatul Partidului Verde, Remus Cernea. Interactivitatea online este în opoziție cu vizibilitatea publică, unde acest candidat este aproape inexistent. Tânărul cu plete, atipic pentru o campanie electorală, îmbrăcat non-conformist, și-a atras cei mai mulți simpatizanți pe site-urile de socializare, 5.700 de „prieteni” pe Facebook² și 1.000 de abonați la mesajele de pe Twitter³. Toți candidații clasați în cursa electorală înaintea lui erau figuri publice foarte cunoscute în România, dar Cernea a fost cel care s-a menținut în top la secțiunea politică a serviciului de monitorizare a traficului Internet Trafic.ro. A fost un site de campanie care a încurajat interactivitatea dintre candidat și utilizatori, potențiali alegători prin postarea comentariilor și materialelor video pe care ei înșiși le puteau

1 Eva Johanna Schweitzer, "Innovation or Normalization in e-campaigning?: A Longitudinal Content and Structural Analysis of German Party Websites in the 2002 and 2005 National Elections", *European Journal of Communication*, (2008) :456.

2 <http://www.facebook.com/home.php#!/remus.cernea>.

3 <http://twitter.com/#!/remuscernea>.

încărca pe site. Este un model de site pentru comunicarea de tip dialog *de la utilizator la utilizator* și *one to many* cu frecvență apreciabilă a promptitudinii răspunsurilor titularului site-ului, iar direcția de comunicare în three way a fost permanent ascendentă. Niciunul dintre site-urile analizate nu a respectat caracteristicile unei tipologii anume, îmbinând elementele integrative ale tuturor modelelor și site-urile beneficiare ale ultimelor inovații de arhitectură, structură și design din domeniu.

Concluzii

Conform constatării teoretice a lui Manuel Castells¹, Internetul ne influențează total viața de zi cu zi, având în aceeași măsură implicații profunde asupra societății în general și a comunicării în mod special. Mai exact, în ceea ce privește comunicarea politică și campaniile electorale, Internetul schimbă structura tradițională. Astfel, analiza comparativă a arătat că Internetul joacă un rol din ce în ce mai important în cadrul campaniilor electorale și, potențial, demonstrează trecerea către o formă de comunicare interactivă și multidirecțională, care are loc atât pe site-urile candidaților, cât și în mass-media, în timpul alegerilor. Studiile lui B. Villalba² privind medierea politică oferită de Web au reliefat faptul că majoritatea candidaților și a partidelor au folosit Internetul doar pentru transfer de informații către vizitatorii site-urilor web, fiind vorba despre o comunicare unidirecțională.

Politicienii contemporani fac eforturi și se orientează spre tehnicile moderne de comunicare pentru o comunicare mai eficientă cu electoratul, conform aprecierii lui Cavanagh: „Political campaign has always adopted and adapted to the latest tools of persuasion”³. Pe de altă parte, mentalitatea românească este încă tributară comunicării *face to face*, platformelor politice declarative și promisiunilor electorale, adoptând o atitudine de resemnare în fața unei situații prestabilite. În acest sens, remarcăm că nu există analize profunde privind influențarea electoratului de către mesajul politic online nici la nivel național, nici la nivel local. Aprecierile existente sunt circumstanțiale, fără suportul unei cercetări sociologice de substanță.

În era digitalizării, Internetul oferă un spațiu alternativ insuficient explorat încă de informare și comunicare pentru partidele politice și politicieni, activitatea guvernamentală, instituțiile publice, mass-media, participarea și implicarea cetățenilor în stabilirea agendei publice. Marketingul politic online nu reprezintă o opțiune, ci o necesitate a spațiului public contemporan.

BIBLIOGRAFIE

BOOGERS, Marcel and VOERMAN, Gerrit, „Surfing citizens and floating voters: Results of an online survey of visitors to political web sites during the Dutch 2002 General Elections”, *Journal of Information Policy* 8, 2003.

CASTELLS, Manuel, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*, Editura Oxford University Press, New York, 2001.

CIOCOTIȘAN, Florin, *Cine este cel mai tare politician de pe Facebook?*, <http://impactnews.ro/Politici/Cine-este-cel-mai-tare-politician-de-pe-Facebook-48577>, accesat la 10. 02. 2011.

1 Manuel Castells, *The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business, and Society*, (Oxford: Oxford University Press, New York, 2001), 1.

2 Villalba, B., „Moving Towards an Evolution in Political Mediation? French Political Parties and the New ICTs”, *apud* R. Gibson, P. Nixon and S. Ward (eds) *Political Parties and the Internet: Net Gain?* (London: Routledge, 2003).

3 Denis Kavanagh, *Election Campaigning. The new Marketing of Politics*, (Blackwell, Oxford UK&Cambridge USA, 1995), 176.

DAVIES, Richard, *The Web of Politics. The Internet's Impact on the American Political System*, Editura Oxford University Press, 1999.

GIBSON, Rachel K., and WARD, Stephen, „A proposed methodology for studying the function and effectiveness of party and candidate Web Sites”, *Social Science Computer Review* 18, 2000.

GUȚU, Dorina, *Războiul din Irak și războiul de acasă. O campanie prezidențială americană*, București: Editura Comunicare.ro, 2006.

KAVANAGH, Denis, *Election Campaigning. The new Marketing of Politics*, Oxford: Blackwell, 1995.

MAAREK, Philippe J., *Communication & marketing de l'homme politique*, Paris: Litec, 2007.

SCHWITZER, Eva Johanna, *Innovation or Normalization in e-campaigning?: A Longitudinal Content and Structural Analysis of German Party Websites in the 2002 and 2005 National Elections*, *European Journal of Communication*, 2008.

TEDESCO, John, „Changing the Channel: Use of the Internet for Communicating About Politics”, în Lynda Lee Kaid (coord.), *Handbook of Political Communication Research*, Editura Lawrence Erlbaum Associates Publishers, Florida, 2004.

ULMANU, Alexandru-Brăduț, *Cartea fețelor. Revoluția facebook în spațiul social*, București: Editura Humanitas, 2011.

VILLALBA, B., „Moving Towards an Evolution în Political Mediation? French Political Parties and the New ICTs”, *apud* R. Gibson, P. Nixon and S. Ward (eds) *Political Parties and the Internet: Net Gain?* London: Routledge, 2003.

WOLTON, Dominique, „Les médias, maillon faible de la communication politique”, în HERMES, nr. 4, *Le nouvel espace publique*, CNRS Éditions, Paris, 1989.

Democrația dincolo de alegeri¹

■ VASILE PLEȘCA

[Romanian Academy]

Motto: „Concepția modernă despre democrație este cea a unei forme de guvernământ în care nu există restricții impuse forului care guvernează”.

R. Wollheim, *A Paradox In the Theory of Democracy*

Abstract

This study observes that the aggregate model of the contemporary democracy, seen as a result of the fight between different factions for winning the political power, is a model with major shortcomings. Because of this, it is analyzed the way the alternative academic model cope with this, so we have in view the deliberative democracy, and there are proposed other alternative variants.

Keywords

democracy; deliberation; liberalism; rights; demarchy

Problema. Agregarea

Din ce în ce mai mult, neajunsurile practice ale democrației ajung să afecteze încrederea în virtuțile ei teoretice. Distanța mare între ceea ce este și ceea ce ar trebui să fie democrația face ca funcționarea ei, nu doar în societatea românească – ci și în cele mai dezvoltate și mai vechi democrații ale lumii –, să cunoască rateuri majore:

Democracy is spreading around the world... yet in the mature democracies, which the rest of the word is supposed to be copying, there is widespread disillusionment with democratic processes. In most Western countries, levels of trust in politicians have dropped over the past years. Fewer people turn out to vote than used to, particularly in the U.S. More and more people say that are uninterested in parliamentary politics, especially among the younger generation. Why are citizens in

¹ **ACKNOWLEDGEMENT:** This paper was made within The Knowledge Based Society Project supported by the Sectoral Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number POSDRU ID 56815.

democratic countries apparently becoming disillusioned with democratic government, at the same time as it is spreading round the rest of the world?¹

Unul dintre răspunsuri ar fi acela că vechiul ideal al „puterii poporului” s-a dovedit a fi o minciună („a vorbi despre puterea poporului e foarte periculos pentru că fiecare dintre cei care compun poporul știe că nu poruncește și de aceea are impresia că democrația este o escrocherie”²). Dintr-un alt punct de vedere însă, unul complementar, tocmai încercarea de a înțelege democrația ca „putere” a cuiu este marele defect al acestui sistem³. Prin abordarea democrației ca un discurs despre felul în care se câștigă și se păstrează puterea⁴, aceasta nu e văzută decât ca un sistem politic ca oricare altul, unul în care cineva deține puterea asupra altcuiva, diferența nefiind decât cantitativă față de o oligarhie de orice fel: majoritatea își exercită puterea asupra minorității⁵.

Este cunoscută întreaga literatură ce leagă valoarea unei democrații de nivelul culturii politice atins de cetățeni. Cuvintele frumoase, schițele colorate, argumentele elegante ce parcurg opera unor Almond, Verba, Putnam sau Amy Guttmann sunt contrabalansate de realitățile de zi cu zi ale celor mai dezvoltate democrații, democrații în care cetățeanul nu este decât un pion ușor de folosit în lupta pentru câștigarea puterii. Luat în seamă doar din când în când, odată ce intră în cabina de vot, „poporul” a devenit un termen golit de orice semnificație reală în actul politic, aluzia la el fiind declamativă și propagandistică. Iar asta face ca observatori lucizi să identifice racile structurale ale practicii democratice:

Because voting demands little of us, and allows us by extension to rule our neighbor, tax his property, or limit his smoking – all from the anonymity of the voting booth (as opposed to the public, open-air ballots by show of hands in the Athenian assembly) – it provides both a cheap salve to our civic conscience („I am a dutiful citizen since I vote”) and a philosophical and moral justification for any current regime („the people voted for it”).⁶

Simplul joc al câștigării și menținerii puterii, legitimată prin simplul fapt al actului electoral, dincolo de faptul că nemulțumește și deresponsabilizează, se constituie însă și în germenii unor procese mult mai profunde la nivelul societății:

Confusion and disappointment...have become the common stigmata of the politically conscious...ordinary working citizens are likely to feel themselves angry outsiders, part of a fragmented and marginalized majority, powerless to reshape the collective basis of the collective problems they face. They find the routes to social mobility for themselves and their children blocked

1 Anthony Giddens, *Runaway World* (New York: Routledge, 2000), 90.

2 Karl Raymund Popper, *Lecția acestui secol* (București: Nemira, 1998), 76-7.

3 „Este foarte regretabil că acest cuvânt, democrație, a ajuns indisolubil legat de concepția puterii nelimitate a majorității în chestiuni particulare” – Friedrich A. Hayek, „Confuzia de limbaj în gândirea politică”, în Adrian-Paul Iliescu (coord.), *Filosofia socială a lui F.A. Hayek* (Iași: Polirom, 2001), 23.

4 „Democrația este acel aranjament instituțional pentru a ajunge la deciziile politice, prin care indivizii dobândesc puterea de a decide prin mijloacele luptei competitive în scopul de a câștiga votul populației” – Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper&Row, 1943), 263.

5 „Politica e definită prin folosirea, în condiții caracterizate de constrângeri, a puterii sociale, iar studiul politicii vizează natura și sursa acelor constrângeri, precum și tehnicile de utilizare a puterii sociale, în limitele respectivelor constrângeri” – Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann, „Political Science: The Discipline,” în *New Handbook of Political Science* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 7.

6 Loren J. Samons, II, *What's Wrong with Democracy. From Athenian Practice to American Worship* (Los Angeles: California University Press, 2004), 69.

in what is supposedly a classless society. They believe the people who run the country and its big businesses to be joined in a predatory conspiracy. They despair of politics and politicians, and seek an individual escape from a social predicament.¹

În alți termeni:

We find ourselves barbarized by an empty public culture, intimidated by colossal bureaucracies, numbed into passivity by the absence opportunities for meaningful deliberation, inflated by absurd habits of consumption, deflated by the Leviathans that surround us, and stripped of dignity by a way of living that far exceeds a humanscale.²

Pe cale de consecință:

[Contemporary democracy] has produced an unwieldy system, unable to govern or command the respect of people. Although none would dare speak ill of present-day democracy, most people instinctively sense a problem. Public respect for politics and political systems in every advanced democracy is at an all-time low.³

Singura concluzie care se impune cu pregnanță, analizând toate aceste aspecte reliefate mai sus, este aceea că democrația și felul ei de funcționare trebuie regândite încă din straturile cele mai profunde.

Un răspuns. Democrația deliberativă

Toate acestea și încă multe altele au făcut ca ultimii 20 de ani să aducă transformări profunde în percepția fenomenului democratic de către mediul academic occidental. Dacă nota dominantă a discursului politic în democrație este cel despre câștigarea și menținerea puterii politice, identic cu discursul din orice alt model politic, contrareacția a produs un model care transferă interesul asupra capacității cetățeanului simplu de a-și rezolva problemele inerente traiului într-o societate (democratică), identificând ca finalitate a demersului democratic participarea cetățenilor în rezolvarea problemelor societății.

The essence of democracy itself is now widely taken to be deliberation, as opposed to voting, interest aggregation, constitutional rights, or even self-government. The deliberative turn represents a renewed concern with the authenticity of democracy: the degree to which democratic control is substantive rather than symbolic, and engaged by competent citizens.⁴

Preocuparea aceasta pentru „autenticitatea” democrației înseamnă, de fapt, o reevaluare a felului în care reprezentativitatea, rezultată în urma unor procese electorale, definește democrația contemporană. Succesul din ultimele decenii ale acestei teorii se datorează faptului că deliberarea este una dintre cele mai promițătoare valori ale teoriei democratice contemporane⁵, și, din această cauză, una din-

1 Roberto Unger, *Democracy Realized* (London: Verso, 1998), 4.

2 Ronald Beiner, *What's the Matter With Liberalism?* (Berkeley: University of California Press, 1992), 34.

3 Fareed Zakaria, *The Future of Freedom* (New York: Norton: 2003), 241.

4 John S. Dryzek, *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 1.

5 Jose Luis Marti, „The Epistemic Conception of Deliberative Democracy Defended. Reasons, Rightness and Equal Political Autonomy”, in *Deliberative Democracy and its Discontents*, ed. Samantha Besson and Jose Luis Marti (Asghate Publishing Limited, 2006), 27-56.

tre cele mai atractive. Iar atractivitatea provine și din faptul că deliberarea exclude multe din lucrurile indezirabile dintr-o democrație, cum ar fi, de exemplu, elitismul, și apără valorile oamenilor obișnuiți. Pentru că este luată în seamă fiecare opinie și pentru că fiecare dintre indivizi poate participa la deciziile politice care îl interesează, modelul deliberativ al democrației privilegiază dezvoltarea simțului civic, participarea și autonomia individului¹. Un alt lucru foarte important este acela că deliberarea exclude din spațiul democratic iraționalitatea. Astfel, manifestându-și încrederea în argumentele raționale, teoreticienii democrației deliberative văd discursul politic întocmai ca un discurs științific, în care ipotezele, argumentele și concluziile urmăresc aceleași linii directe, ale raționalității, clarității și coerenței. Mai mult decât atât, deliberarea îmbunătățește soliditatea argumentativă a convingerilor politice.

Definitorie pentru acest model nu mai e lupta între partide și concepții diferite, ci, din contră, atenția pentru opinia celuilalt, cultivarea unui model de gândire deosebit, bazat pe deschiderea către o gamă largă de argumente, întemeiat pe un proces rațional de cântărire a datelor existente, astfel încât, la final, decizia politică să fie luată având ca finalitate găsirea unor condiții echitabile ale cooperării sociale („fair terms of social cooperation”²) și nu doar interesul partidei câștigătoare³.

Nu doar atât însă. Modelul deliberativ aduce în spațiul public teme de analiză noi, ajutând la clarificarea și dezamorsarea conflictelor de ordin moral, atât de frecvente în societățile multiculturale contemporane, încurajează cetățenii simpli să ia decizii și să-și asume responsabilitatea acestora și, în comparație cu alte politici, crește șansele unui management corect,⁴ dar, mai ales, îmbunătățește calitatea actului legislativ sub presiunea unui electorat informat și interesat⁵.

Dincolo de cuvintele frumoase însă, modelul deliberativ al democrației are încă de răspuns unor anumite întrebări. Cele mai importante ar fi:

- Care este legitimitatea juridică a unei decizii luate în urma unui proces deliberativ?
- În ce măsură modelul deliberativ, unul participativ, poate suplini actualul model reprezentativ? Modelele sunt complementare sau se exclud reciproc?
- Care sunt îngrădirile puterii decizionale a actului deliberativ?
- În ce măsură pot fi limitate abuzurile, inerente oricărei acțiuni politice?

O altă soluție. Adevărata democrație liberală

În teoria democrației, rolul liberalismului este foarte clar asumat: acela de a crea și întreține normele, procedurile și instituțiile ce protejează împotriva derapajelor puterii. Acest „protecționism” se bazează pe concepția drepturilor individuale și pe jocul democratic construit de la ideea separării și a controlului lor reciproc. Altfel spus, liberalismul oferă, în democrație, cadrul politic în care aceasta funcționează, cadrul ce garantează că indivizii se pot bucura de drepturile lor naturale: „liberalism

¹ „The conception consists of three principles: reciprocity, publicity, and accountability; that regulate the process of politics, and three others: basic liberty, basic opportunity, and fair opportunity – that govern the content of policies” – Amy Gutman, Dennis Thompson, *Democracy and Disagreement* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997), 12.

² Gutman, Thompson, *Democracy*, 79.

³ Michael Walzer, „Deliberation, and what Else?”, in *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*, ed. Stephen Macedo (Oxford: Oxford University Press, 1999), 58.

⁴ Gutman, Thompson, *Democracy*, 41-3.

⁵ Thomas Christiano, „The Significance of Public Deliberation”, in *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*, ed. James Bohman and William Rehg (Cambridge: The MIT Press, 1997), 244.

is about arranging institutions to allow all of us to prosper in our own individual ways".¹

Astfel, observăm o finalitate diferită în demersul democratic. Dacă am văzut că obiectivul absolut al exercitiului democratic este un joc al câștigului și al negocierii cu privire la alegerile și interesele cetățeanului sau, din contră, găsirea unor condiții echitabile ale cooperării sociale, finalitatea liberală este întrupată în individ, ca entitate rațională posesoare de drepturi. Atâta vreme cât există un cadru instituțional ce asigură respectarea și protejarea drepturilor fundamentale pentru toți indivizii, discursul liberal spune astfel raportat la celelalte două modele democratice:

- Cooperarea socială se impune de la sine;
- Disputa în jurul ideii de putere politică își pierde din importanță.

În acest sens, în cadrul demersului său de explicare detaliată a fenomenului democratic, Hayek propune încă ceva în plus: o democrație interesată de drepturile omului, o demarhie (archein=guvernare), total diferită de ideea câștigării și păstrării puterii de către o anumită facțiune a poporului. Hayek observă:

Părinții constituționalismului liberal aveau cu siguranță dreptate când considerau că în adunările supreme..., acele coaliții de interese organizate pe care le numeau facțiuni și pe care noi le numim partide nu își au locul. Partidele sunt într-adevăr preocupate de chestiuni de voință concretă, de satisfacerea intereselor particulare ale celor care s-au combinat pentru a le forma, dar legislația propriu-zisă ar trebui să exprime opinia și deci să nu fie plasată în mâinile unor reprezentanți ai interesului particular, ci în mâinile unui eșantion reprezentativ al opiniei dominante, ale unor persoane ce trebuie puse la adăpost de orice presiuni exercitate de interese particulare.²

Hayek propune, în acest context, crearea unui for reprezentativ independent de partidele politice, compus din indivizi aleși pe termen lung, care să se ocupe strict de legiferare. Așa, consideră gânditorul austriac, am avea pentru prima dată de a face cu o reală separare a puterii, legislativul fiind total separat de executiv.

Bineînțeles, nu trebuie să ne facem iluzii. Niciun politician, niciun partid, niciun reprezentant al unor interese particulare nu ar renunța la ingredientul major al puterii politice: capacitatea de a face legi. Există, totuși, o posibilitate: statul minimal, în care deciziile politicianului sunt puține și strict legate de administrarea comunităților și în care decizia economică este total independentă de cea politică.

Deloc întâmplător, aici este locul unde viziunea liberală asupra democrației se întâlnește cu cea deliberativă: doar într-un stat cu puteri limitate, cetățenii, organizați în diferite structuri ale societății civile, pot decide ceea ce ține strict de interesul fiecărui individ și al fiecărei comunități în parte. E, în același timp, împlinirea a două deziderate definitorii pentru ambele teorii: participarea activă ca etalon politic, pe de o parte, și afirmarea supremației ontologice a individului asupra statului, pe de altă parte.

Cu alte cuvinte, viitorul fenomenului politic numit democrație în fața provocărilor celui de-al treilea mileniu depinde în mare măsură de capacitatea de a împlini două dintre dezideratele politice majore, promovarea participării și, în același timp, respectul pentru individul cetățean, cel care întrupează, în fapt, finalitatea demersului politic.

¹ Beiner, *What's the Matter*, 78

² Hayek, „Confuzia,” 78.

BIBLIOGRAFIE

BEINER, Ronald, *What's the Matter With Liberalism?*, Berkeley: University of California Press, 1992.

CHRISTIANO, Thomas, „The Significance of Public Deliberation”, in *Deliberative Democracy. Essays on Reason and Politics*, ed. James Bohman and William Rehg Cambridge: The MIT Press, 1997.

DRYZEK, John S., *Deliberative democracy and beyond: liberals, critics, contestations*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

GIDDENS, Anthony, *Runaway World*, New York: Routledge, 2000.

GUTMAN, Amy, THOMPSON, Dennis, *Democracy and Disagreement*, Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 1997.

GOODIN, Robert E., KLINGEMANN, Hans-Dieter, „Political Science: The Discipline,” în *New Handbook of Political Science* (Oxford: Oxford University Press

HAYEK, Friedrich A., „Confuzia de limbaj în gândirea politică”, în Adrian Paul Iliescu (coord.), *Filosofia socială a lui F.A. Hayek*, Iași: Polirom, 2001.

SAMONS, Loren J., II, *What's Wrong with Democracy. From Athenian Practice to American Worship*, Los Angeles: California University Press, 2004.

MARTI, Jose Luis, „The Epistemic Conception of Deliberative Democracy Defended. Reasons, Rightness and Equal Political Autonomy”, in *Deliberative Democracy and its Discontents*, ed. Samantha Besson and Jose Luis Marti, Asghate Publishing Limited, 2006.

POPPER, Karl Raymund, *Lección acestui secol*, București: Nemira, 1998.

SCHUMPETER, Joseph, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper & Row, 1943.

UNGER, Roberto, *Democracy Realized*, London: Verso, 1998.

WALZER, Michael, „Deliberation, and What Else?”, in *Deliberative Politics. Essays on Democracy and Disagreement*, ed. Stephen Macedo, Oxford: Oxford University Press, 1999.

ZAKARIA, Fareed, *The Future of Freedom*, New York: Norton: 2003.

Despre fundamentarea afectivă a preferințelor utilizate în luarea deciziilor de vot

■ ALEXANDRU IULIAN BODNARIU

[„Petre Andrei” University of Iași]

Abstract

Generally citizens are uninterested in information relevant to the voting decision, actually somewhat justified by the need for cognitive economy and efficiency and by the fact that the aggregation of their decisions usually lead to a satisfactory result. However, often in election contexts, the use of biased informations in estimating the utility associated with voting alternatives generates some inefficiency in representing citizens interests. Starting from a paradigm of average voter and how it builds its voting decisions and judgments solely on affective significance of information describing the attributes of political actors, we propose the concept of Affective Electoral Utility impaired as one that can support a method analysis on how the rule of decision is applied in electoral choosing based on biased informations.

Keywords

Voting decision; bias; heuristics;
decision rules; affective codifications;
Affective Electoral Utility

Introducere

Cu toate că în teoria politică clasică se susține că o condiție necesară pentru funcționarea eficientă a democrației este ca cetățenii și potențialii electori să se constituie într-un public informat și atent, cercetări recente au demonstrat că democrația pare să funcționeze destul de bine în ciuda dezinteresului majorității cetățenilor săi pentru informația relevantă ce poate fi utilizată în luarea deciziilor de vot „corecte” sau raționale. Această constatare poate fi explicată și de faptul că suma deciziilor de vot exprimate poate reprezenta, pentru ansamblul procesului electoral, un rezultat mai stabil și aparent mai „rațional” decât deciziile de vot individuale luate separat, atât timp cât se presupune că erorile conținute de acestea sunt aleatorii¹. Chiar proporții mari ale erorilor de decizie aleatorii în exprimarea opțiunilor de vot „se anulează” în totalul agregat, rezultând astfel „decizii colective” rezonabile ca eficiență².

Cu toate acestea, beneficiile agregării deciziilor de vot dispar odată ce apare tendința de a face erori de jude-

1 Arthur H. Miller, Martin P. Wattenberg, Oksana Malanchuk, „Schematic Assessments of Presidential Candidates”, *American Political Science Review*, 80/2 (1986), 526; 35-36.

2 Richard Lau, David P. Redlawsk, „Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making”, *American Journal of Political Science*, 45/4 (2001), 2.

cată non-aleatorii (sau *bias-uri*) generate de modul selectiv în care oamenii percep și analizează informațiile politice sau, în mod indirect, de poziționarea factorilor media pe subiecte relevante în contextul alegerilor². Legat de acest din urmă aspect trebuie să ținem cont și de faptul că, în anumite contexte electorale, indivizii pot evita cu greu expunerea la fluxul continuu de informații cu valențe politice. Atunci când motivația și capacitatea indivizilor umani de a analiza informațiile sunt reduse sau mai puțin profunde, aceștia, în general, dorind să ia decizii care să-i avantajeze, utilizează o serie de mecanisme cognitive cu ajutorul cărora fac față supraîncărcării informaționale. Denumite *euristici* și însușite și dezvoltate în mod natural în cadrul procesului de adaptare a individului la lumea socială, mecanismele cognitive servesc atribuirii desemnificații și analizei informațiilor percepute³. *Euristicile* sunt activate mod automat, fără nicio intenție conștientă și pot simplifica atât procesele de evaluare a informațiilor analizate, cât și pe cele de alegere⁴. Situație oarecum normală, dacă ne gândim că acordarea unei atenții sporite domeniului politic ar implica o deviere a resurselor cognitive spre această zonă, resurse de care individul are mai multă nevoie în alte dimensiuni ale existenței sale⁵.

Utilizarea informațiilor biasate în aplicarea regulii deciziei de vot

Raportându-ne la contextul alegerilor de tip electoral, dincolo de unele particularități impuse, cum ar fi amânarea concretizării manifeste a deciziei până la momentul dinainte precizat al votului, putem spune că acesta nu este cu mult mai deosebit față de celelalte dimensiuni ale existenței sociale a indivizilor, astfel încât să-i facă să-și depășească limitele capacităților și disponibilității de efort cognitiv pentru a căuta, genera și utiliza informații de o calitate superioară în luarea deciziilor. Dimpotrivă, pentru majoritatea cetățenilor, politica este de obicei un motiv de îngrijorare minor, poate și datorită faptului că decizia de vot este percepută de individ ca având un impact extrem de limitat în masa opțiunilor electorale exprimate de întregul electorat. Putem estima că, adesea, alegerea unui actor politic (partid sau candidat) este abordată de votanți în mod similar cu alegerea obișnuită unui produs, aceștia ghidându-se după aceleași principii prin care caută să aleagă alternativa (actorul politic) care prezintă cea mai *bună* ofertă prin care poate să-și satisfacă anumite preferințe sau nevoi. Credem că tocmai afectarea de către struc-

¹ *Biasul* reprezintă înclinația de a utiliza sau deține o perspectivă parțială asupra realității în detrimentul uneia alternative, eventual la fel de valide, sau de a face erori sistematice în judecată datorită modului în care funcționează procesele cognitive, acordând semnificații particulare stimulilor informaționali. O prejudecată cognitivă (sau bias cognitiv) reprezintă orice abatere sistematică de la un criteriu normativ, care afectează gândirea, conducând adesea la erori în judecată (P. M. Litvak, J. S. Lerner, „Cognitive Bias”, în M.B. Goudbeek, Scherer, K.R. (ed.), *Oxford Companion to the Affective Sciences* (Oxford University Press, 2009), 1-3.

² Scott L. Althaus, „Information Effects in Collective Preferences”, *The American Political Science Review*, 92/3 (1998), 547.

³ Utilizarea euristicilor, concomitent cu facilitarea unei economii cognitive și, în ultimă instanță, a unei anumite eficiențe în analiza informațiilor îl expune pe individ unui risc crescut de a genera *biasuri* sau erori în analiza informațiilor, în atribuirea de cauze evenimentelor și comportamentelor, precum și în utilizarea informațiilor stocate în memorie. În timp ce nu ar trebui să presupunem că euristicile cognitive sunt folosite sau utilizate în mod eficient de către toată lumea, putem pleca de la premisa că acestea pot fi utilizate în procesul decizional al majorității electorilor (Morgan Marietta, David C. Barker, „Values as Heuristics: Core Beliefs and Voter Sophistication in the 2000 Republican Nomination Contest”, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 17/7 (2007), 51.)

⁴ Lau, Redlawsk, „Advantages”, 4.

⁵ Jon. A. Krosnick, Penny. S. Visser, Joshua Harder, *The Psychological Underpinnings of Political Behavior* (Handbook of Social Psychology, 2, John Wiley & Sons, Inc., 2010).

tura informațiilor utilizate, care de multe ori poate fi una biasată, a modalității de estimare a acestei calități optime a produsului-actor politic modelează calitatea deciziei de vot ce urmează a fi luată: dacă voturile exprimate nu reușesc să reprezinte interesele alegătorilor, legătura între vot și responsabilitatea guvernului este grav deteriorată¹.

Teoriile moderne definesc alegerea în funcție directă de trei tipuri de factori despre care se presupune că afectează în mod direct procesul de analiză a informațiilor și care, prin combinație, creează percepția subiectivă a electorului față de natura sarcinii curente de decizie. Un prim tip de factori este dat de *caracteristicile de fond ale decidentului*: abilitățile cognitive, educația, identificările de partid și ideologice, vârsta, genul, etnia și, nu în ultimul rând, expertiza sa politică, pot da indicii asupra direcției votului sau asupra tipului de candidat preferat. Aceste caracteristici influențează modalitatea în care sunt analizate alternativele deciziei, care poate avea legătură cu biasurile generate prin procedee euristice de analiză a informațiilor și despre care am amintit mai sus câteva chestiuni care ni s-au părut esențiale. Un al doilea tip de factori este reprezentat de *atributele alternativelor disponibile* – în cazul nostru ale actorilor politici, a căror evaluare este marcată tocmai de primul set de factori, iar a treia dimesiune se referă la *regula aplicată în luarea deciziei*: alternativele disponibile sunt fiecare evaluate în ceea ce privește *utilitatea generală* a atributelor pentru individul decident².

Regula de decizie, fiind o funcție probabilistă a preferințelor sau utilităților³, se bazează pe maximizarea utilității potențiale construite de alegător, fiind astfel ales candidatul ce reprezintă posibilitatea concretizării *celei mai mari utilități estimate*⁴. Eijk notează că utilitățile pot fi construite ca funcții ordinale sau cardinale⁵, în primul caz putându-se vorbi de o ierarhizare a alternativelor în ordinea preferințelor. În al doilea caz, preferințele putând fi departajate prin intermediul unor calități măsurabile prin valori de tip numeric, Eijk reține conceptul descriptiv de utilități. Sondajele de opinie centrate pe fenomene politice de tip electoral conțin de regulă un set de itemi care să măsoare utilitățile electorale asociate candidaților. De obicei, întrebările cer respondenților să poziționeze candidații pe o scară a probabilității de a vota pe rând, pentru fiecare candidat. Cu cât probabilitatea de a vota cu un candidat este mai mare, cu atât se presupune că utilitatea electorală generală atribuită acelui candidat este mai importantă.

Prin urmare, o modalitate de a afla cum se fundamentează preferințele de vot este și aceea de a studia modul în care se construiesc utilitățile electorale asociate alternativelor alegerii sau actorilor politici. Ipoteza de la care se pleacă este aceea că votanții evaluează utilitățile asociate cu actorii politici aflați în competiția electorală și își construiesc atitudini care reflectă aceste utilități, care, la rândul lor, fundamentează alegerile servind ca termeni ai regulii de decizie.

Înainte de a insista asupra modului în care se construiesc utilitățile electorale ni se pare interesant să amintim o perspectivă a lui McGraw, Lodge și Stroh, care

1 Richard R. Lau, David P. Redlawsk, *How Voters Decide: Information Processing During Election Campaigns* (Cambridge: Cambridge Studies in Public Opinion and Political Psychology; New York: Cambridge University Press, 2006), 22.

2 Moshe E. Ben-Akiva, Steven R. Lerman, *Discrete Choice Analysis: Theory and Application to Travel Demand* (Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press, 1985), 20-7.

3 Ben-Akiva, Lerman, *Discrete*, 75-8.

4 Paul F. Lazarsfeld, Bernard Berelson, Hazel Gaudet, *Mecanismul votului. Cum se decid alegătorii într-o campanie prezidențială* (București: Comunicare.ro, 2004).

5 Cees Van Der Eijk, Wouter Van Der Brug, Martin Kroh, Mark Franklin, „Rethinking the Dependent Variable in Voting Behavior – on the Measurement and Analysis of Electoral Utilities”, *European Parliament Election Study 2009* (Manuscris edn., 2005), 4-5.

descriu *atitudinile* ca fiind forme dedicate de afecte sau emoții a căror sursă poate fi neclară, deoarece evenimentul care a dus la formarea lor nu a fost remarcat sau reținut ca sursă. În compunerea atitudinii intră multe evenimente sau stimuli informaționali ce pot declanșa trăiri afective, fapt care îi face greu identificabili¹. În acest context, putem reține și perspectiva lui Holbrook și a colegilor săi asupra *efectelor de memorare*, aceștia menționând că indivizii acumulează involuntar informații despre un obiect fără a urmări în mod precis a-și face o impresie despre acesta. Cu alte cuvinte, impresiile sau perspectivele cu rol de cunoaștere se pot forma și în lipsa acumulării voluntare a informațiilor, simpla prezență a individului în contextul informațional fiind în principiu suficientă².

Fundamentarea afectivă a utilităților electorale

Revenind la construcția utilităților asociate alternativelor alegerii electorale, reținem modelul lui Himmelweit³, care ilustrează o perspectivă în care identificarea partinică și votul ca proces⁴ de punere în practică a unei decizii sunt fundamentate pe anumite *utilități așteptate* asociate actorilor politici aflați în competiția electorală. La rândul lor, aceste utilități au fost estimate prin procese cognitive de analiză de tip probabilistic, luând în calcul scenarii alternative, plecând de la informațiile deținute de individ și ținând cont de profilul său social și psihologic⁵. Asupra acestor procese își exercită influențele și elemente ale mediului extern individului, de la care provin scenarii ce pot fi preluate și utilizate de procesele cognitive⁶.

1 Kathleen M. McGraw, Milton Lodge, Patrick Stroh, „On-Line Processing in Candidate Evaluation: The Effects of Issue Order, Issue Importance, and Sophistication”, *Political Behavior*, 12/1 (1990), 41.

2 Allyson L. Holbrook, Jon A. Krosnick, Penny S. Visser, Wendi L. Gardner, John T. Cacioppo, „Attitudes toward Presidential Candidates and Political Parties: Initial Optimism, Inertial First Impressions, and a Focus on Flaws”, *American Journal of Political Science*, 45/4 (2001), 932.

3 Hilde T. Himmelweit, Patrick Humphreys, Marianne Jaeger, *How Voters Decide. A Model of Vote Choice Based on a Special Longitudinal Study Extending over Fifteen Years and the British Election Surveys of 1970-1983* (Philadelphia: Open University Press, 1985), 115.

4 Un cadru de același tip pentru studierea deciziei de vot, și anume unul orientat pe procese, este descris de Lau și Redlawsk: cadrul prezintă patru tipuri de factori care servesc drept variabile independente: (1) caracteristicile demografice de fond ale votanților, incluzând predispozițiile lor partizane; sunt apoi menționați doi factori care au o legătură directă cu procesul decizional: sofisticarea sau expertiza politică (2) și ceea ce psihologii numesc „cerințele sarcinii” (3) despre care credem că pot subsuma factori specifici contextului campaniei electorale ce își exercită influența asupra votanților. Aceste trei tipuri de factori determină împreună „natura” subiectivă sau percepută a sarcinii de decizie (4). Procesele de prelucrare a informațiilor și memoria au efecte directe și importante asupra naturii și calității deciziei de vot. Acești ultimi doi factori sunt configurați în funcție de variabile care, în modelul expus, sunt anterioare deciziilor, ținând de profilul individual (*Process-oriented framework for studying voter decision making*, în Lau, Redlawsk, *How Voters Decide*, 22.)

5 Într-un studiu asupra determinantilor deciziei de vot, Harder și Krosnick arată că aceasta este o funcție combinată a poziționării sociale și dispozițiilor psihologice ale votanților, precum și a procedurilor de vot și evenimentelor asociate cu momentul votului (Joshua Harder, Jon A. Krosnick, „Why Do People Vote? A Psychological Analysis of the Causes of Voter Turnout”, *Journal of Social Issues*, 64/3 (2008), 527,39.

6 Indivizii cu o sofisticare politică scăzută sunt în special afectați în conturarea preferințelor de caracteristicile contextului informațional. În contexte informaționale complexe, votanții cu un grad de sofisticare politică scăzută își construiesc preferințele față de candidați utilizând procese cognitive bazate pe actualizarea din memorie a informațiilor existente. Cei care au un grad de sofisticare politică ridicată (deduse din capacități cognitive ridicate) vor putea integra mai ușor informațiile în structuri deja existente, deoarece au mai multă flexibilitate în utilizarea strategiilor de analiză a informațiilor cognitive, fiind mai puțin constrânși de structura acestora

Observăm că structura informațiilor deținute de individ poate influența, așa cum am presupus, construcția utilităților electorale. Se poate presupune că într-un context al deciziei marcat de condiții de incertitudine sau caracterizat de inexistența unor informații suficiente, cum pentru foarte mulți votanți se prezintă la un moment dat contextul electoral, mulți dintre aceștia se bazează în luarea deciziilor pe utilități construite doar pe baza semnificațiilor afective asociate cu atributele sau caracteristicile alternativelor deciziei, chiar dacă situația nu este una ce necesită o decizie imediată sau rapidă. Aceste semnificații informaționale de tip afectiv prezintă un avantaj real, și anume acela că sunt obținute foarte ușor, fiind generate automat, fără implicarea sistemului cognitiv. Astfel, votanții și-ar putea baza aplicarea regulii de decizie pe un procedeu care de obicei nu dă greș, „salvându-se” de la un efort cognitiv și energetic suplimentar pe care l-ar necesita acumularea și analiza unor informații relevante despre candidați¹. Pe de altă parte, în condițiile în care care semnificațiile informaționale de tip afectiv nu sunt analizate critic cu ajutorul mecanismelor raționale sau logicii, acestea pot fi considerate informații biasate².

Discutând asupra importanței configurării afective a utilității electorale, putem menționa dezvoltările inițiale ale teoriei utilității, care iau în considerare o perspectivă de tip afectiv asupra valorii acesteia. Astfel, Daniel Bernoulli argumentează că oamenii utilizează, în calitate de criterii ale evaluării utilității unei alternative a alegerii, pe lângă valorizările absolute, plăcerea și durerea pe care acea alternativă o poate provoca³. Stări afective precum regretul anticipat sau dezamăgirea anticipată marchează deci utilitățile în cadrul unui proces *dinamic* de evaluare⁴. Trebuie reținut și că *estimarea utilităților așteptate implică credința în concretizarea acestora*, acestea ne-fiind influențate atât de *probabilitatea* ca ele să apară, cât de *estimarea momentului* posibil al apariției, de *intensitatea* care le este asociată, precum și de *sentimentul de control* al individului asupra mediului în care trăiește⁵. Barbara Melles argumentează și ea că reacțiile emoționale nu apar pur și simplu ca răspuns la utilitatea și probabilitatea unui rezultat așteptat sau atins, ci un rol important îl are semnificația acestor rezultate⁶. Printr-o logică a similarității, psihicul uman permite

(Li-Ning Huang, „Examining Candidate Information Search Processes: The Impact of Processing Goals and Sophistication”, *Journal of Communication*, 50/1 (2000), 96-7.

1 Xiao Tian Wang, „Decision Heuristics as Predictors of Public Choice”, *Journal of Behavioral Decision Making*, 121 (2008), 83-4.

2 Legat de resorturile emoționale care pot fi implicate în depășirea generării unor biasuri cu valențe afective, examinând rolul determinant al contextului în care se află votantul pentru metodele de prelucrare a informațiilor angajate de acesta, cercetătorii au reținut că în cazul unei schimbări a stării emoționale a votantului, derivată dintr-o evaluare a familiarității relative și siguranței mediului în care se află (sau din întâmpinarea neașteptată a unor informații incongruente cu așteptările anterioare), prelucrarea informațiilor poate trece de la varianta de rutină la o prelucrare cu conștientizare sporită, caz în care informațiile sunt analizate cu mai multă atenție, iar metodele euristice intervin mai puțin în prelucrarea informațiilor. Cu toate acestea, pentru majoritatea alegătorilor, de cele mai multe ori mediul politic nu este unul care poate induce o mare anxietate emoțională, având în vedere că, așa cum am mai menționat, cetățeanul mediu acordă o atenție relativ scăzută politicii. În al doilea rând, probabilitatea ca votantul motivat moderat să întâlnească informații puternic incongruente este relativ redusă, deoarece, printre altele, un astfel de votant este motivat să caute informații în mod preferențial care să îi confirme mai degrabă decât să îi provoace evaluările existente.

3 Daniel Bernoulli, „Exposition of a New Theory on the Measurement of Risk”, *Econometrica* 22/1 (1954), 24-5; 34.

4 Barbara A. Melles, „Choice and the Relative Pleasure of Consequences”, *Psychological Bulletin*, 126/6 (2000), 910.

5 Rose McDermott, „The Feeling of Rationality: The Meaning of Neuroscientific Advances for Political Science”, *Perspectives on Politics*, 2/4 (2004), 695.

6 Barbara Melles, Alan Schwartz, Katty Ho, Ilana Ritov, „Decision Affect Theory: Emotional Reactions to the Outcomes of Risky Options”, *Psychological Science* 8/6 (1997), 429.

evaluarea de tip afectiv a situațiilor „solicitante” emoțional. O astfel de situație poate fi considerată și decizia de vot în contexte în care este percepută ca implicând un anumit risc care se poate traduce prin valoarea emoțională ridicată a unui beneficiu așteptat dată de context sau de miza implicată¹.

Legat de ordinalitatea și cardinalitatea preferințelor utilităților de tip afectiv trebuie să menționăm că, pentru a putea fi construită, *utilitatea unei alternative*, pe care o putem traduce și prin atractivitate, presupune ca toate atributele alternativei să poată fi exprimate printr-o codificare unitară². Utilitățile construite pe baza unor semnificații afective prezintă unele avantaje cum ar fi: rapiditatea în semnificare, utilizarea unor informații deja codificate afectiv precum și a unor unități de codificare recunoscute de sistemul care gestionează luarea deciziei. În asocierea acestor utilități se poate presupune că funcționează o regulă aditivă, până la un punct critic, dincolo de care sunt reținute doar semnificațiile care sunt considerate extrem de importante.

În consecință, maximizarea utilității va implica și o evaluare anticipatorie a consecințelor afective despre care se presupune că vor fi derivate din anumite alegeri. Ipoteza markerilor somatici menționează că, chiar și atunci când utilitatea nu poate fi estimată, deciziile sunt totuși ghidate de stări afective ce sunt experimentate în timpul aplicării regulii de decizie, contribuind la construcția unor utilități de tip afectiv pentru alternativele deciziei³. De aici deducem că, pentru orice decizie, sistemul cognitiv uman construiește cel puțin acest tip de „utilități inițiale” de tip afectiv, destinate să evalueze consecințele avantajoase sau dezavantajoase asociate alternativelor. Tot ipoteza markerilor somatici menționează că în construcția utilităților afective sunt implicate sisteme neurale care stimulează stări afective și sisteme neurale care le identifică, le înregistrează și le utilizează⁴.

Cercetările evidențiază faptul că deciziile alegătorilor pot fi foarte bine prezise de codificări afective ale atributelor candidaților, fie că aceste atribute au generat în mod direct stări afective (reacții afective) sau au fost asociate retrospectiv cu stări afective în urma unor analize cognitive. Astfel, Ragdale demonstrează eficiența unui model de estimare ale alegerii electorale pe baza reacțiilor afective față de candidați, în fața a două modele bazate pe alegerea de tip rațional⁵. Rahn, Aldrich și Borgida constată, de asemenea, că *efectul afectivității* și al *partizanatului* asupra comportamentului de vot sunt „desul de similare” și explică o mare parte din variația din cadrul deciziei de vot⁶.

În urma analizei datelor obținute cu ajutorul unui sondaj național, Marcus a constatat că reacțiile afective față de candidați au un efect independent și mai ridicat asupra comportamentului de vot și preferințelor pentru candidați decât alte reacții de tip cognitiv⁷. Tot Marcus afirmă că afectul joacă un rol important și în întregime legitim în luarea deciziei, prin furnizarea unei structuri de analiză a informației și prin motivarea votanților⁸. Prin intermediul unor experimente ce urmăresc

1 G. F. Loewenstein, E. U. Weber, C. K. Hsee, N. Welch, „Risk as Feelings”, *Psychological Bulletin*, 127 (2001), 277; 80-1.

2 Ben-Akiva, Lerman, *Discrete*, 76-8.

3 Nasir Naqvi, Baba Shiv, Antoine Bechara, „The Role of Emotion in Decision Making: A Cognitive Neuroscience Perspective”, *Current Directions in Psychological Science*, 15/5 (2006), 261.

4 Naqvi, Shiv, Bechara, „The Role”, 261-62.

5 Lyn Ragsdale, „Strong Feelings: Emotional Responses to Presidents”, *Political Behavior*, 13 (1991), 33.

6 Wendy M. Rahn, John H. Aldrich, Eugene Borgida, „Individual and Contextual Variations in Political Candidate Appraisal”, *American Political Science Review*, 88/1 (1994), 197-8.

7 George E. Marcus, „The Sentimental Citizen: Emotion in Democratic Politics”, (Penn State University Press, 2002), 142.

8 George E. Marcus, „The Psychology of Emotion and Politics”, în Leonie Huddy, David Sears, and Robert Jervis (eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (Oxford University Press, 2003), 194-6.

să descrie modul în care emoțiile sunt utilizate în construcția alegerilor cu miză financiară, Mellers Schwartz și Ritov constată și ei că utilitățile asociate regulilor de decizie sunt marcate de experiențe emoționale, depinzând sistemic și de credințele individului¹. Și alte studii accentuează asupra interacțiunii dintre afect și cogniție în evaluarea candidaților politici, fapt care nu dovedește decât natura complexă a procesului de luare a deciziilor de vot². Sniderman și colegii săi vorbesc despre o euristică a preferinței pe bază emoțională, existând ca un reziduu al unei „lungi biografii de tranzacții cognitive”, utilizată pentru a face alegeri în contexte electorale³.

Plecând de la aceste premise evidențiate în literatura de specialitate, putem defini *utilitățile electorale de tip afectiv* drept concepte-cheie despre care considerăm că pot fi utilizate în fundamentarea unor analize ale mecanismelor de luare a deciziilor de vot care să ne permită să răspundem unor întrebări legate de modul în care informațiile contextuale și profilul electorului influențează acest tip de decizie.

Utilitățile electorale de tip afectiv pot fi măsurate cu ajutorul întrebărilor din cadrul sondajelor de opinie. În acest caz, răspunsurile cerute ar trebui să reprezinte, pentru fiecare candidat, măsuri directe ale unor preferințe codificate afectiv, care să poată fi exprimate prin valori de tip cardinal. Validitatea utilităților electorale măsurate, în calitate de factori utilizați în aplicarea regulii deciziei de vot, poate fi verificată post-electoral prin măsurarea asocierii acestora cu deciziile de vot exprimate. O altă cerință a întrebărilor de sondaj trebuie să fie non-ipsativitatea sau proiectarea opțiunilor de răspuns astfel încât să nu se inducă plasarea proporțională a utilităților candidaților pentru care este cerută estimarea într-un anume total sau sumă fixă.

Concluzii

Plecând de la caracteristicile utilităților afective asociate alternativelor deciziei de vot, putem atribui următoarele proprietăți conceptului de *Utilitate Electorală Afectivă*:

- a) Valorile sale reprezintă stări afective asociate cu plasarea unui candidat într-o situație specifică asociată cu alegerile electorale la un moment clar definit – de obicei în poziția de câștigător al alegerilor;
- b) Valorile sale pot fi influențate de efectul însumat al mai multor stări afective generate de atributele candidatului;
- c) Modelează funcția deciziei de vot, maximul valorii sale determinând alegerea actorului politic care o deține;
- d) Poate fi calculată sau poate fi ajustată până la momentul exprimării votului;
- e) Opțiunile de răspuns pentru fiecare dintre alternative (candidați sau partide) nu se constrâng una pe cealaltă, un scor ridicat pentru o alternativă nu constrânge votantul să acorde un scor scăzut celeilalte sau celorlalte alternative (non-ipsativitate).

Totuși, în afara unei economii de efort cognitiv, ce altceva îl poate determina pe un individ să recurgă la criterii afective în construirea utilităților alternativelor deciziei de vot? Estimăm că următoarele atribute ale alegătorului ar putea face probabil acest proces:

1 Barbara Mellers, Alan Schwartz, Dana Ritpv, „Emotion-Based Choice”, *Journal of Experimental Psychology: General*, 128/3 (1999), 342-3.

2 De exemplu: D. Granberg, T.A. Brown, „On Affect and Cognition in Politics”, *Social Psychology Quarterly*, 152 (1989) sau Jack Glaser, Peter Salovey, „Affect in Electoral Politics”, *Personality and Social Psychology Review*, 2/3 (1998).

3 Paul M. Sniderman, Richard A. Brody, Philip Tetlock, *Reasoning and Choice: Explorations in Political Psychology* (Cambridge England ; New York: Cambridge University Press, 1991), 115.

- Lipsa expertizei politice care se poate traduce prin lipsa de experiență în evaluarea stimulilor cu semnificații politice, sau lipsa unor categorii cognitive de evaluare comparativă a stimulilor, pentru a le atribui astfel semnificații complexe. În acest caz, selectarea și analiza rațională a informațiilor de tip politic ar implica costuri cognitive destul de ridicate¹. Cu cât expertiza politică este mai semnificativă, cu atât costurile cognitive ale achiziționării, atribuirii de semnificații, utilizării, stocării și re-utilizării informațiilor sunt mai scăzute.
- Lipsa unui acces suficient de semnificativ la surse de informare furnizate de alți indivizi, pentru ca subiectul să-și poată achiziționa și deține descrieri suficient de consistente ale informațiilor-stimuli, astfel încât să-și permită o evaluare complexă a semnificației acestora. Astfel de surse sunt conversațiile de tip informal, expunerea directă la discursurile candidaților, dar mai ales știrile și discuțiile pe teme politice furnizate de mass-media.
- Atenția limitată acordată informațiilor care conțin semnificații politice, acest fapt având consecințe în ceea ce privește ajustarea (complexității) semnificațiilor informațiilor deja existente sau care ar putea fi corelate cu acestea².

Avem de-a face cu un cerc vicios: odată cu refuzul mai degrabă inconștient al procesării raționale a informațiilor de tip politic se stabilește o lipsă de expertiză politică care face și mai grea înțelegerea și utilizarea noilor informații, cu consecințe asupra cantității și complexității informațiilor deținute de votant, deci și a expertizei politice sau a capacității de a gestiona eficient viitoarele situații ce necesită luarea unei decizii de vot.

Ținând seama de argumentele enunțate și dezvoltate mai sus, considerăm că un model de analiză a deciziei de vot în care construcția utilităților electorale este focalizată pe semnificații de tip afectiv ale informațiilor asociate atributelor actorilor politici poate fi unul care poate explica eficient sursele fundamentării deciziilor de vot pentru o categorie extinsă a populației electorale.

BIBLIOGRAFIE

- ALTHAUS, Scott L., „Information Effects in Collective Preferences”, *The American Political Science Review*, 92 (3), (1998).
- BEN-AKIVA, Moshe E., LERMAN, Steven R., *Discrete Choice Analysis: Theory and Application to Travel Demand* (Cambridge, Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology Press 1985).
- BERNOULLI, Daniel, „Exposition of a new theory on the measurement of risk”, *Econometrica* 22 (1), (1954).
- CRAIG, Fergus I. M., LOCKHART, Robert S., „Levels of Processing: A Retrospective Commentary on a Framework for Memory Research”, *Canadian Journal of Psychology*, 44 (1), (1990).
- DOWNS, Anthony, „An Economic Theory of Political Action in a Democracy”, *The Journal of Political Economy*, 65 (2), (1957).
- EIJK, Cees van der, BRUG, Wouter van der, KROH, Martin, FRANKLIN, Mark, „Rethinking the dependent variable in voting behavior – on the measurement and analysis of electoral utilities”, *European Parliament Election Study 2009*, (2005).
- GLASER, Jack, SALOVEY, Peter, „Affect in Electoral Politics”, *Personality and Social Psychology Review*, 2 (3), (1998).

¹ Anthony Downs, „An Economic Theory of Political Action in a Democracy”, *The Journal of Political Economy*, 65/2 (1957), 139-45.

² Fergus I. M. Craik, Robert S. Lockhart, „Levels of Processing: A Retrospective Commentary on a Framework for Memory Research”, *Canadian Journal of Psychology*, 44/1 (1990), 89-93.

GRANBERG, D., Brown, T.A., „On affect and cognition in politics”, *Social Psychology Quarterly*, (52), (1989).

HARDER, Joshua, KROSNICK, Jon A., „Why Do People Vote? A Psychological Analysis of the Causes of Voter Turnout”, *Journal of Social Issues*, 64 (3), (2008).

HIMMELWEIT, Hilde T., HUMPHREYS, Patrick, JAEGER, Marianne, *How Voters Decide. A Model of Vote Choice Based on a Special Longitudinal Study Extending over Fifteen Years and the British Election Surveys of 1970-1983* (Philadelphia: Open University Press, 1985).

HOLBROOK, Allyson L., KROSNICK, Jon A., VISSER, Penny S., GARDNER, Wendi L., CACCIPOPO, John T., „Attitudes toward Presidential Candidates and Political Parties: Initial Optimism, Inertial First Impressions, and a Focus on Flaws”, *American Journal of Political Science*, 45 (4), (2001).

HUANG, Li-Ning, „Examining candidate information search processes: the impact of processing goals and sophistication”, *Journal of Communication*, 50 (1), (2000).

KROSNICK, Jon. A., VISSER, Penny. S., HARDER, Joshua, *The Psychological Underpinnings of Political Behavior* (Handbook of Social Psychology, 2: John Wiley & Sons, Inc., 2010).

LAU, Richard, REDLAWSK, David P., „Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making”, *American Journal of Political Science*, 45 (4), (2001).

LAU, Richard R., REDLAWSK, David P., *How voters decide: information processing during election campaigns* (Cambridge studies in public opinion and political psychology; Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2006).

LAZARSFELD, Paul F., BERELSON, Bernard, GAUDET, Hazel, *Mecanismul votului. Cum se decid alegătorii într-o campanie prezidențială* (București: Comunicare.ro, 2004).

LITVAK, P. M., LERNER, J. S. , „Cognitive Bias”, în M.B. Goudbeek, Scherer, K.R. (ed.), *Oxford Companion to the Affective Sciences* (Oxford University Press, 2009).

LOEWENSTEIN, G. F., WEBER, E. U., Hsee, C. K., WELCH, N., „Risk as feelings”, *Psychological Bulletin*, (127), (2001).

MARCUS, George E. *The Sentimental Citizen: Emotion in Democratic Politics* [online text], Penn State University Press (2002).

MARCUS, George E., „The Psychology of Emotion and Politics”, în Leonie Huddy, David Sears, and Robert Jervis (eds.), *Oxford Handbook of Political Psychology* (Oxford University Press, 2003).

MARIETTA, Morgan, BARKER, David C., „Values as Heuristics: Core Beliefs and Voter Sophistication in the 2000 Republican Nomination Contest”, *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 17 (7), (2007).

McDERMOTT, Rose, „The Feeling of Rationality: The Meaning of Neuroscientific Advances for Political Science”, *Perspectives on Politics*, 2 (4), (2004).

McGRAW, Kathleen M., LODGE, Milton, STROH, Patrick, „On-line processing in candidate evaluation: the effects of issue order, issue importance, and sophistication”, *Political Behavior*, 12 (1), (1990).

MELLERS, Barbara, SCHWARTZ, Alan, RITOV, Ilana, „Emotion-Based Choice”, *Journal of Experimental Psychology: General*, 128 (3), (1999).

MELLERS, Barbara, SCHWARTZ, Alan, HO, Katty, RITOV, Ilana, „Decision affect theory: emotional reactions to the outcomes of risky options”, *Psychological Science* 8(6), (1997).

MELLERS, Barbara A., „Choice and the relative pleasure of consequences”, *Psychological Bulletin*, 126 (6), (2000).

MILLER, Arthur H., WATTENBERG, Martin P., MALANCHUK, Oksana, „Schematic Assessments of Presidential Candidates”, *American Political Science Review*, 80 (2), (1986).

NAQVI, Nasir, SHIV, Baba, BECHARA, Antoine, „The Role of Emotion in Decision Making: A Cognitive Neuroscience Perspective”, *Current Directions in Psychological Science*, 15 (5), (2006).

RAGSDALE, Lyn, „Strong feelings: Emotional responses to presidents”, *Political Behavior*, (13), (1991).

RAHN, Wendy M., ALDRICH, John H., BORGIDA, Eugene, „Individual and contextual variations in political candidate appraisal”, *American Political Science Review*, 88 (1), (1994).

SNIDERMAN, Paul M., BRODY, Richard A., TETLOCK, Philip, *Reasoning and choice : explorations in political psychology* (Cambridge England ; New York: Cambridge University Press, 1991).

WANG, Xiao Tian, „Decision Heuristics as Predictors of Public Choice”, *Journal of Behavioral Decision Making*, (21), (2008).

Echilibru partinic și reprezentare electorală în democrațiile estice

■ SILVIU-PETRU GRECU

[„Al.I. Cuza” University of Iași]

Abstract

The success of democratic order in post-communist countries depends on the balance of political parties, the equilibrium of electoral systems and the role played by the social capital in spreading the rules of democracy. This paper is focused on a quantitative-multivariate analyse of political and party dynamics in Eastern Europe. The main objective of this article is to underline the party dynamics and evolution in a comparative case study between Romania and Poland. We want to create a comprehensive image of election and party evolution in post-communist countries.

Keywords

party evolution; eastern democracies; electoral representation; balance of parties; party equilibrium; number of parliamentary parties

Analiza partinică în contextul modelelor empirico-analitice

La nivelul teoriei politice, partidele politice au ocupat un loc extrem de relevant pentru înțelegerea mecanismelor și structurilor puterii, cât și a interacțiunilor care se produc în mod constant într-o societate democratic între *principal* și *agent*. Încă de la începutul secolului al XX-lea lucrările lui Weber, Michels, Ostrogorski au fundamentat o perspectivă structuralistă, cu potențialități sistematice, asupra importanței actorilor politici colectivi în menținerea stabilității democratice. Perioada interbelică și imediat postbelică a legitimat analiza stasiologică ca parte componentă a științei politice, lucrări semnificative fiind cele promovate de Merriam, Schattschneider, Kei, continuate într-o manieră neopozitivistă de tezele lansate de Duverger, Ranney, Newman, La Palombara, Weiner sau Eldersveld, la care se adaugă contribuția metodologică a lui Kirchheimer, creionând astfel un nod gordian pentru încercarea teoreticienilor de a contura „legi de acoperire” ale dinamicii electorale și partinice. Începând cu deceniul al șaptelea al secolului trecut asistăm la o turnură empirică în studiile de stasiologie, turnură ce a pornit cu operele lui Epstein, Lipset, Rokkan sau Sartori, și care s-a bazat pe încercarea de a conferi o imagine aproape inginerască a comportamentului partizan și a interacțiunilor dintre siste-

mul de partide și sistemul electoral. La nivel epistemologic tradiția analitică asupra partidelor politice derivă din școala nord-americană și anglo-saxonă unde formalismul matematic și încercările de predicție evolutivă au creat o subștiință aproape cantitativă a explicației comportamentului atât organizațional cât și individual. Văzute în genere ca entități „endemice pentru democrație și inevitabile pentru construcția acestora”¹ analiza partidelor politice a ocupat un loc central pentru studiul politicii nord-americane². Aplicate în analiza construcției societății europene, partidele politice au explicat modul în care democrația europeană tinde să se configureze „nu atât ca democrație parlamentară cât mai degrabă ca democrație de tip partinic”.³

Dezvoltarea unor capitole de matematică cu aplicații în sfera dinamicii electorale, precum ar fi teoria jocurilor sau teoria alegerii raționale, au configurat o metodologie specifică de analiză, întărind cadrul analitic și reperele de cercetare pentru construcția unei teorii raționale a partidelor politice. Ceea ce s-a urmărit la nivelul stasiologiei, ca domeniu de cercetare, a fost tocmai încercarea analiștilor politici de a configura un corp teoretic, de rang mediu prin prisma căruia să poată contura modele explicative în spațiul actorilor politici. Deși miza pragmatică a acestor studii ar fi aceea de a creiona o perspectivă strategică a jocului dintre actorii politici, asistăm la o incompatibilitate a studiilor și modelelor generate cu diverse pattern-uri culturale, economice sau sociale ale structurilor partizane. „Ce fel de pași ar trebui să urmeze construcția unei teorii de rang mediu, cu ipoteze testabile asupra partidelor politice?”⁴ Una dintre soluțiile la această interogație metodologică a fost propusă de către Beyme și Wolinetz, care mizau pe faptul că ar trebui configurate modele teoretice parțiale care să treacă dincolo de descriptivismul schematic și de vocația empirică generalizatoare. În al doilea rând, Barnes pleda pentru faptul că ar trebui să umplem spațiul dintre teorie și studiile empirice cu un model soft al alegerii raționale, care să se apropie ceva mai mult de achizițiile teoretice tradiționale. În acest context Müller și Strom au pledat pentru crearea unor mecanisme inductive, empirice mai curând decât pentru modelarea formală tradițională. Cea de-a treia direcție centrată pe un demers inductiv și empiric își propune să testeze tipologiile și ipotezele deja configurate pentru a putea crea un cadru conceptual specific operaționalizării partidelor politice. Cercetările actuale din sfera stasiologiei își propun să privească critic cadrul conceptual deja configurat, să elucideze pseudo-conceptele din domeniul stasiologiei și să reconfigureze, prin prisma teoriilor organizaționale, acordul dintre procesul politic general, oferta electorală, regulile competiției politice și strategiile de vot. În acest context putem vorbi de un „efect al interacțiunii multidimensionale în care competiția partidelor politice nu mai poate fi înțeleasă ca un proces liniar care se desfășoară între un punct minim și un punct maxim a unui spațiu continuu ci mai degrabă a unui punct arbitrar dintr-un spațiu cu patru dimensiuni în care nu putem identifica momente de echilibru.”⁵ Cercetările întreprinse de Downs, Schofield, McKelvey, De Palma, Munger sau Dorussen au accentuat modelul forțelor centripete în configurarea legilor electorale și în creionarea unei teorii unificate a competiției politice într-un spațiu cu n actori. Încercarea de a crea o teorie unificată asupra partidelor politice accentuează „perspectiva integrativă și comportamentală bazată pe un model spațial din care reținem perspectiva downsi-

1 Susan C. Stokes, „Political Parties and Democracy”, *Annual Review of Political Science* 2 (1999): 245.

2 John H. Aldrich, *Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), 3.

3 Wolfgang C. Müller, „Political Parties in Parliamentary Democracies: Making Delegation and Accountability Work”, *European Journal of Political Research* 37 (2000): 309.

4 Richard Gunther, Jose Ramon Montero, Juan J. Linz, *Political Parties: Old Concepts and New Challenges* (Oxford: Oxford University Press, 2002), 17.

5 Richard Gunther, Jose Ramon Montero, Juan J. Linz, *Political Parties*, 22.

ană a faptului că politicienii doresc să își maximizeze voturile în alegerile generale.”¹ Teoria unificată a partidelor politice pledează pentru faptul că în configurarea spațiului electoral, spațiul dintre actori politici și cetățeni este determinat de o sumă de variabile precum: modelul de determinare a politicii votului, factori nonpolitici, elemente de teorie a alegerii raționale, logica competiției electorale și modele de echilibru în maximizarea preferințelor electorale. Modelele pentru care pledăm sunt formalizate la nivelul teoriei politice în funcție de o sumă de ecuații structurale, menite să creioneze repere de ordin interacționist și homeostazic.

Partide și evoluții electorale în spațiul est-european. Radiografia sistemelor partizane din România și Polonia

Cât de relevante sunt partidele politice pentru consolidarea democratică a noilor state desprinse din comunism reprezintă o preocupare vitală a studiilor de analiză politometrică cu scopul de a observa grade de evoluție în relația cetățeni-partide, și de a crea un mecanism echitabil în sfera reprezentării democratice. Încă din anii '70 s-a configurat teza relevanței partidelor politice pentru democrațiile occidentale stabile din punct de vedere funcțional. „La începutul erei post-comuniste s-a postulat faptul că multe partide din Europa Centrală și de Est vor gravita în sfera modelelor vestice, în contextul procesului de democratizare.”² Anul 1990 a însemnat cristalizarea hiper-partidismului cu efecte de fragmentare și volatilitate electorală ridicate, ca simbol al emergenței atât ideologice cât și asociaționale. Însă acest tablou evolutiv ne conferă imaginea unor reziduuri comuniste ipostaziate în partidele de filiație socialistă sau comunistă. Re-emergența unor partide istorice au reflectat deziluziile civice, conturând atât costuri politice cât și costuri economice ale procesului tranzițional.³ Două state au devenit exemplare din punct de vedere al reformei partinice, adoptând „o reformă pragmatică” în procesul de translație și corelare a ideologiilor naționale cu perspectiva social-democrată europeană.⁴ „Partidele de centru-dreapta au fost mult mai puternice în centrul decât în estul Europei și au reliefat gradul de dezvoltare și de diferențiere politică a acestor state.”⁵ Dimensiunea instituționalizată a partidelor politice est-europene a presupus crearea unei conexiuni între funcțiile publice, cererile sociale și organizațiile politice, cu tendința de a plasa partidul politic în centrul atenției publice.⁶

Dacă modernitatea politică venea cu teza relevanței partidelor politice în construcția democrației, etapa tranzițională, cel puțin pentru spațiul politic est-european ne demonstrează absența utilității partinice în procesul de consolidare democratică. „Din punct de vedere istoric partidele politice au jucat un rol scăzut, sau chiar nu au avut nici un rol în tranziția spre democrație, iar cazul Europei de est nu este nicidecum diferit.”⁷ La nivel analitic prezenta cercetare asupra dinamicii partinice și electorale din spațiul central și est-european își propune să analizeze evoluția

1 James F. Adams, Samuel Merrill III, Bernard Grofman, *A Unified Theory of Party Competition, A Cross-National Analysis Integrating Spatial and Behavioral Factors* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 6.

2 Paul Webb, Stephen White, *Party Politics in New Democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 6.

3 Paul Webb, Stephen White, *Party Politics*, 7.

4 Paul Webb, Stephen White, *Party Politics*, 7.

5 Paul Webb, Stephen White, *Party Politics*, 7.

6 Ingrid Van Biezen, *Political Parties in New Democracies, Party Organization in Southern and East-Central Europe* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 159.

7 Gábor Tóca, „Political Parties in East Central Europe”, în Larry Diamond (coordonator), *Consolidating the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives* (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1997), 94.

mediului electoral prin intermediul indicatorilor referitori la numărul efectiv de partide, efecte de disproportionalitate, magnitudini electorale și tendințe ideologice pentru a putea vedea în ce măsură există echilibru în dinamica est-europeană, și care ar fi un posibil model partinic sau electoral de urmat pentru statele aflate în curs de democratizare sau la faza inițială a schimbării de regim. Pornind de la aceste premise vom explica dinamica indicelui de partide pe baza numărului efectiv de partide politice, indice agregat produs de Laakso și Taagepera:

$$N_{\infty} = \frac{1}{s_1}$$

care poate fi ameliorată pe baza pătratului proporțiilor obținute de partidele politice în cadrul unui tur electoral:

$$N_2 = \frac{1}{\sum (s_i)^2}$$

Pornind de la cei doi indicatori ai numărului efectiv de partide putem deduce numărul de locuri obținute de partidele politice în cadrul unei adunări legislative:

$$N_2 = \frac{(\sum s_i)^2}{\sum (s_i)^2}$$

În condițiile în care sunt cunoscute valorile pentru indicele efectiv al partidelor politice și numărul efectiv de partide putem calcula indexul balanței partidelor politice ce măsoară gradul de stabilitate a partidelor din cadrul unui sistem politic:

$$B = \frac{\log N_{\infty}}{\log N_0} = \frac{-\log s_1}{\log N_0}$$

Indicatorii N_0 , N_2 și N_{∞} derivă din ecuația de bază:

$$Na = \left[\sum s_i^a \right]^{\frac{1}{1-a}}$$

și poate fi continuat de ecuația exponențială :

$$N_1 = \frac{1}{\prod s_i}$$

Din punct de vedere al disproportionalității prezenta analiză își propune să identifice în ce măsură tipul de sistem electoral generează disproportionalități sistemice. Astfel vom estima disproportionalitatea prin intermediul indicelui lui Douglas W. Rae:

$$I = \frac{1}{n} \sum |v_i - s_i|, \quad D = \frac{1}{2} \sum |v_i - s_i|$$

unde v reprezintă numărul voturilor iar s numărul mandatelor.

Din punct de vedere analitic prezenta cercetare își propune să identifice dina-

1 Rein Taagepera, *Predicting Party Sizes, The Logic of Simple Electoral Systems* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 72.

2 Rein Taagepera, *Predicting*, 72.

mica numărului efectiv de partide politice, efectele de disproportionalitate create în relația cu sistemul electoral precum și gradul de echilibrare al sistemului politic în strânsă corelație cu balanța partidelor politice. Metoda folosită este studiul de caz comparativ pentru România și Polonia.

La nivelul anului 1991 observăm un număr efectiv de 9 partide parlamentare, număr ce rămâne constant până la alegerile din anul 1997. În acest context, în anul 1991, asistăm la un aflux de partide politice, cu un sistem puternic fracționalizat în care ponderi electorale maxime de 12,32% și 11,99% au fost ocupate de *Uniunea Democrată* și *Alianța Stângii Democratice*, secondate de *Acțiunea Electorală Catolică*, *Alianța Civică de Centru*, *Partidul Țăranilor Polonezi*, *Confederația pentru o Polonie Independentă* și *Congresul Liberal Democrat*. Aceste partide au obținut scoruri electorale cuprinse între 7,49% și 8,74%. Valori sub pragul electoral sunt polarizate pentru candidații independenți, partide creștin-democrate și partide ale minorităților naționale. La nivelul anului 1991 asistăm la un grad ridicat de fragmentare electorală, fapt ce determină un model hiperpartidist de construcție a spațiului electoral. La nivelul anului 1993 alegerile parlamentare au polarizat procente de 20,41% pentru *Alianța Stângii Democratice*, 15,40% pentru *Partidul Țăranilor Polonezi*, 10,59% *Uniunea Democrată*, 7,28% *Uniunea Muncii*, 6,37% *Comitetul Electoral Catolic*, iar scorul de graniță în raport cu pragul electoral le obțin partidele politice de natură conservatoare, coalițiile pentru democrație și o serie de mișcări de natură fie regională, fie minoritară. Anul 1997 reprezintă un an al stabilității sistemului electoral polonez, în condițiile în care asistăm la o scădere a numărului efectiv de partide de la 9 la 5,88. În acest context partidul cel mai semnificativ care a polarizat 33,8% din voturi este partidul desprins din sindicatul Solidaritatea(*Acțiunea Electorală Solidaritatea*), *Acțiunea Stângii Democratice* a polarizat 27,1% din totalul voturilor, *Uniunea Libertății* a obținut 13,4%, iar valori apropiate pragului electoral au fost obținute de către *Partidul Poporului și Țăranilor Polonezi*(7,3%) și *Mișcarea pentru Reconstrucția Poloniei*(5,6%). De la reforma politică din 1997 și odată cu adoptarea Constituției poloneze putem asista la consolidarea sistemului de partide, în sensul democrat al conceptului, acesta având o evoluție de 4,54 partide pentru perioada 2001-2005. Principalele forțe politice s-au pliat pe *Alianța Stângii Democratice* și *Uniunea Muncii*, coaliție care a obținut 41,04% din totalul voturilor continuată de *Platforma Civică* (12,68%) și *Partidul Lege și Justiție* (8,98%) iar limita electorală a fost atinsă de *Partidul Țăranilor Polonezi* cu 7,87%.

Ultimii ani ai consolidării democratice, în speță perioada 2005-2007, respectiv 2007-2011, a scos în relief o mutație a numărului efectiv de partide politice spre valoarea de 3,3, fapt ce ilustrează un sistem politic și partizan, echilibrat cu tendințe bipartidiste. În acest context în intervalul 2005-2007 *Partidul Lege și Justiție* și *Platforma Civică* au polarizat electoratul cu procente relativ apropiate, respectiv 26,99% și 24,14%, pe locurile următoare plasându-se aceleași partide care au configurat și ciclul electoral 2001-2005. La nivelul anului 2007 Polonia cunoaște deschiderea spre un sistem de trei partide fundamentale: *Platforma Civică*(41,51%), *Lege și Justiție* (32,11%), *Coaliția Stânga și Democrații* (13,15%) și un al patrulea partid, ce polarizează constant 8,48% din totalul electoratului: *Partidul Țăranilor Polonezi*. În acest sens putem observa transformarea sistemului politic polonez de la un mecanism cu multipartidism atomizat specific anilor 1990, la un pluripartidism cu partid dominant specific perioadei 1997-2007 și un multipartidism limitat, caracterizat de pluralism moderat, cu tendințe de transformare a sistemului politic într-un mecanism bipartidist cu partid median. În tabelul de mai jos putem observa dinamica sistemului de partide și a balanței politice pentru seria temporală analizată doar pentru mandatele de la nivelul Sejm:

Tabelul nr.1 : Analiza sistemului de partide din Polonia

Ciclul electoral	Numărul efectiv de partide	Balanța partidelor (B)	Gradul de proporționalitate (%)	Gradul de dis-Proporționalitate (%)	Tipul de sistem de partide
1991-1993	18	0,73	95	5	Atomizat
1993-1997	7	0,82	86,02	13,98	Atomizat
1997-2001	5,88	0,62	93,62	6,38	Fără partid dominant
2001-2004	4,66	0,45	96,49	3,51	Partid dominant
2005-2007	6,33	0,67	94,63	5,37	Fără partid dominant
2007-2011	3,44	0,63	97,98	2,02	Partid dominant, tendință spre un sistem cu partid median

În ceea ce privește situația partidelor politice din România, perioada 1990-1992 este caracterizată de un aflux de partide politice, cu tendințe post-comuniste, sistemul având coloratura unui hiperpartidism atomizat, incapabil să creeze o imagine coerentă asupra opțiunilor electorale. Din punct de vedere evolutiv, la nivelul spațiului politic românesc¹, se observă tendința de normalizare și echilibrare a mediului partizan, cu o evoluție de la 7,32 partide la începutul anilor 1990 până la 3,96 partide pentru perioada 2008-2010. Din punct de vedere al numărului efectiv de partide putem observa că sistemul se află în echilibru începând cu anul 2004, când scena politică românească este configurată din 4 partide politice parlamentare. În alegerile din 1990 *FSN* a obținut 66% din voturi, fapt ce ilustrează tendința sistemului politic de a reproduce inertial avaturile unui model de tip cvasi-monopartidist. Deși a existat acel aflux istoric de partide politice înregistrate la tribunalul din București, tendința electorală a fost aceea de a reproduce fidel valorile postcomuniste. În cadrul alegerilor din 1992 se pot observa ponderi relativ egale între *FSN* (27,72%) și *CDR* (20,01%), restul eșichierului politic fiind polarizat de partide socialiste sau etnice. Alegerile din 1996 ne reliefează alternanța la guvernare între *CDR* (30,17%) și *PDSR* (21,52%), restul partidelor politice plasându-se la același nivel electoral similar ciclului anterior. Alegerile din 2000 reliefează un spațiu politic echilibrat, puternic divizat între valorile social-democrate și cele liberal-democrate, evidență ce va caracteriza sistemul partinic românesc până la alegerile din 2008. Alegerile din 2004 confirmă ipoteza anunțată anterior, configurând imaginea unui sistem de partide bine definit între două alianțe politice *PSD+PUR* (23,61%) și *Alianța DA (PNL-PD)* cu 31,33% din voturi. Partide politice parlamentare în acest tur de scrutin au mai fost *PRM*, cu o constanță a voturilor din ultimele cicluri electorale de 12,92% și *UDMR* cu 6,17%. Alegerile din anul 2008, ne pot conferi o proiecție asupra viitoarei configurații asupra sistemului partinic românesc la nivelul căruia au rămas 4 partide semnificative, dintre care *PNL* tinde să fie partidul cu vocație mediană.

¹ http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/romania/, accesat 10.06.2011.

Tabelul nr. 2: Analiza sistemului de partide din România

Ciclul electoral	Numărul efectiv de partide	Balanța partidelor (B)	Gradul de proporționalitate (%)	Gradul de disproporționalitate (%)	Tipul de sistem de partide
1990-1992	11	0,18	97,26	2,74	Hiperpatidism
1992-1996	7,14	0,67	90,11	9,89	Atomizat
1996-2000	6,16	0,67	92,54	7,43	Fără partid dominant
2000-2004	4,16	0,56	92,6	7,4	Partid dominant
2004-2008	3,91	0,72	96,55	3,45	Pluralism limitat
2008-2012	3,92	0,71	96,87	3,12	Pluralism limitat

Din punct de vedere comparativ putem observa faptul că ambele sisteme partizană tind să se plieze pe un model de trei partide efective, din care primele două au specificul unor partizan românesc are o balanță echilibrată de 0,71, pentru ultimul ciclu electoral, în raport cu cel polonez, analiza longitudinală a datelor referitoare la balanța puterii politice ne plasează în fața unui model de echilibru parțial dezvoltat, cu o tendință centrală a valorilor de 0,58. În același referențial se circumscrie și evoluția partizană din Polonia, cu o medie a valorilor balanței de echilibru de 0,65, fapt ce denotă deplasarea sistemului electoral; și aparțin spre zona de eficiență și echilibru în jocul pentru reprezentare democratică.

Intersectând sistemul de partide cu cel electoral putem observa un procent de reprezentare de 94,32% asociat sistemului politic românesc și de 97,26% asociat sistemului politic polonez. În acest sens, putem trasa observația conform căreia: deși la nivel mecanic sistemele partizană au structură cvasi-identică, calitatea reprezentării și jocului pentru preluarea puterii depinde de gradul de dezvoltare a capitalului social și a modalităților în care cetățenii unui stat înțeleg importanța votului util pentru configurarea ordinii democratice.

Creionând o perspectivă corelativă între balanța partidelor și gradul de proporționalitate pe care îl posedă sistemele politice analizate se poate observa, în ambele cazuri, o asociere de semn negativ cu intensități variabile. Astfel, în cazul României valoarea $r = -0,33$ și $R^2 = 0,10$, iar în cazul Poloniei $r = -0,71$ și $R^2 = 0,50$. Pentru ambele cazuri putem constata și confirma cu un coeficient mediu de corelație $r = 0,52$ faptul că nivelul de reprezentativitate politică maximal este atins în condițiile în care balanța partidelor polarizează un sistem de două partide cu partid median.

În cadrul prezentei analize am pledat pentru faptul că efectele mecanice ale sistemului de partide sunt ameliorate și optimizate în funcție de capitalul social care formează un sistem politic democratic. Societatea civilă poloneză a fost extrem de semnificativă pentru deschiderea democratică de la începutul anilor 1990, atât prin medierea alegerilor libere de la începutul ultimului deceniu al secolului trecut cât și prin stimularea spiritului civic și a participării efective a cetățenilor în cadrul procesului politic.

La începutul anilor 2000 spațiul social polonez a cunoscut o accelerare a numărului efectiv de organizații cu caracter nonguvernamental sau nonprofit ce polarizau aproximativ 60% din bugetul alocat activităților cu caracter civic. Deși din punct de vedere statistic se poate observa o accelerare a numărului efectiv de activități sociale sau civice, la nivel calitativ este extrem de dificil de evaluat rolul jucat de aceste structuri asociaționale în catalizarea și diseminarea normelor sau valorilor

democratice. Însă, spre deosebire de spațiul politic românesc, îmbinarea modelului electoral de tip proporțional cu un număr relativ echilibrat de partide politice parlamentare și cu o structură civică solidă, întâlnită la nivelul capitalului social, ne determină să subliniem importanța valorilor și implicării civice în stabilitatea concurenței partinice și a echilibrului de reprezentare electorală.

Referitor la geneza partidelor politice românești putem observa că „ geneza marcată de negativism a făcut ca partidele să adopte un comportament conflictual excesiv și să fie lipsite de calitatea de vectori politici.”¹ Indiferent de filiera explicativă pe care o deschidem, punctul comun atât al prezentei analize cantitative, cât și al teoriilor cristalizate în jurul consolidării democratice din România, este dat de recurența practicilor comuniste și a clasei politice interesată să-și cristalizeze puterea în funcții de demnitate publică. „În câmpul studiilor de tranziție, cazul României a atras o atenție considerabilă [...] tranziția fiind caracterizată de reconstrucția vechii elite, de un conflict etnic mai mult sau mai puțin vizibil, de dezvoltarea partidelor politice naționaliste și de curentele intelectuale.”² Cu siguranță doar crearea unui cadru analitic și academic pentru cercetarea rolului elitelor în consolidarea democrației autohtone poate fi semnificativ din punct de vedere al creării de specialiști sau tehnocrați care să configureze fundamentele și vectorii de cinetică pentru atingerea unui nivel optim de consolidare democratică.

Conchizând, putem sesiza impactul a două planuri în interpretarea, explicarea și înțelegerea evoluției sistemelor de partide pentru configurarea democrațiilor din zona estică a Europei. În primul rând, putem accentua planul epistemologic și normativ al analizelor stasiologice, cu deschideri în modelarea dinamicii electorale și a celei partinice. Astfel, cercetarea de față se dorește a se înscrie în linia unui model cantitativ- multivariat de analiză a modului în care au evoluat sistemele de partide după prăbușirea blocului comunist, cu deschideri în teoria jocurilor și cea a optimizării proceselor de dinamică politică. În al doilea rând, cercetarea și-a propus un algoritm de „lectură” a spațiului partinic post-comunist pe baza modului în care s-a configurat balanța puterii, echilibrul sistemic și maximizarea nivelurilor de proporționalitate oferite de fiecare sistem electoral în parte. Îmbinarea demersului normativ cu cel empiric conferă politologului o imagine comprehensivă asupra modului în care partidele politice au contribuit la cristalizarea democrației în spațiul politic românesc și în cel polonez.

BIBLIOGRAFIE

Adams, James F., Merrill III, Samuel, Grofman, Bernard, *A Unified Theory of Party Competition, A Cross-National Analysis Integrating Spatial and Behavioral Factors* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

Aldrich, John H., *Why Parties? The Origin and Transformation of Political Parties in America* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

Diamond, Larry (coordonator), *Consolidating the Third Wave Democracies: Themes and Perspectives* (Baltimore: Johns Hopkins Press, 1997).

Gunther, Richard, Montero, Jose Ramon, Linz, Juan J., *Political Parties: Old Concepts and New Challenges* (Oxford: Oxford University Press, 2002).

Müller, C. Wolfgang, „Political Parties in Parliamentary Democracies: Making Delegation and Accountability Work”, *European Journal of Political Research* 37 (2000).

¹ Alexandru Radu, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România* (București: Ion Cristoiu, 2000), 15-16.

² Peter F. Wagner, „Sonderweg Romania”, în Henry F. Carey, Norman Manea (editori), *Romania Since 1989, Politics, Economics and Society* (USA, Maryland: Lexington Books, 2004), 50.

Radu, Alexandru, *Nevoia schimbării. Un deceniu de pluripartidism în România* (București: Ion Cristoiu, 2000), 15-16.

Stokes, Susan C., „Political Parties and Democracy”, *Annual Review of Political Science* 2 (1999)

Taagepera, Rein, *Predicting Party Sizes, The Logic of Simple Electoral Systems* (Oxford: Oxford University Press, 2007)

Van Biezen, Ingrid, *Political Parties in New Democracies, Party Organization in Southern and East-Central Europe* (New York: Palgrave Macmillan, 2003)

Wagner, Peter F., „Sonderweg Romania”, în Henry F. Carey, Norman Manea(editori), *Romania Since 1989, Politics, Economics and Society* (USA, Maryland: Lexington Books, 2004).

Webb, Paul, White, Stephen, *Party Politics in New Democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/poland/, accesat 10.06.2011.

http://www.nsd.uib.no/european_election_database/country/romania/, accesat 10.06.2011.

Reforma alegerilor europene pentru 2014.

Provocarea listelor transnaționale

■ CORINA TURȘIE

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Motto: „Prezența scăzută la alegerile care ne-au adus pe toți aici dovedește cât de urgentă este această problemă. O Europă fără cetățeni este de neconceput. (...) Instituțiile Comunității au produs sfecle de zahăr, unt, brânză, vinuri, viței și chiar porci europeni. Nu au produs însă europeni.” (Louise Weiss, decana de vârstă a primului Parlament European ales direct, 17 iulie 1979)

Abstract

Even though the European elections were meant to boost European integration, this objective was hardly achieved, as they were commonly labelled „second order elections”. After summarizing the causes and consequences of this general agreed perception, my paper presents an institutional attempt, coming from the European Parliament, to reform its elections. I consider that this initiative is anchored in a dichotomic new theoretical approach – the Europeanization of European elections. Its aim is to reform the European elections from a supranational perspective, through the introduction of transnational party lists, starting with 2014. This challenging initiative was approved by the Constitutional Affairs Committee of the European Parliament and, waiting for the plenary vote, it already has big supporters, as well as critics.

Keywords

European Parliament; Second order elections; Reform; Europeanization; Transnational party lists

1. Introducere – alegerile europene ca obiect de studiu

Începând cu introducerea alegerilor europene, în 1979, interesul cetătorilor s-a centrat pe acest nou tip de scrutin pentru o instituție supranațională europeană, punând în discuție problematici precum consecințele trecerii la alegeri directe, reprezentativitatea europarlamentarilor pentru votanții proprii sau posibilitatea emergenței unei clase politice europene.

Cu toate că alegerile directe au fost introduse cu scopul creării unor partide politice pan-europene și al ofririi posibilității cetățenilor europeni de a fi reprezentați, acest lucru pare a nu se fi întâmplat. În mod surprinzător, încă de la primele alegeri europene directe, acestora li s-a pus eticheta de „alegeri de ordinul doi”². Ce presupune această

1 Beneficiară a proiectului „Burse doctorale în sprijinul cercetării : Competitivitate, calitate, cooperare în Spațiul European al Învățământului Superior”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

2 Karlheinz Reif, Hermann Schmitt, „Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results”, *European Journal for Political Research*, vol. 8 (1980): 3-44.

etichetă? Pe de altă parte, există o linie de dezbatere nouă, ce argumentează asupra europenizării treptate a alegerilor europene. Va reuși Parlamentul European să-și organizeze altfel alegerile, încât să depășească acest statut secundar?

2. *Second order elections* – o tipologie a cauzelor

Analizând literatura de specialitate, am identificat două cauze principale pentru care alegerile europene au fost catalogate drept *alegeri de ordinul doi*: o cauză ce ține de formă – *modul de organizare a campaniilor electorale*, încă din 1979 și o altă cauză, de fond – *miza alegerilor europene*.

În ceea ce privește forma, s-a argumentat că alegerile europene „au fost desfășurate în primul rând la nivel național, au fost organizate și conduse de partide naționale.”¹. De altfel, partidele naționale sunt cele care alcătuiesc lista candidaților, formulează programele electorale și finanțează campaniile electorale.

În ceea ce privește conținutul, s-a subliniat faptul că „miza acestor alegeri este nesemnificativă, mai degrabă națională decât europeană.”² Nu există o miză europeană pentru că, spre deosebire de alegerile naționale, unde majoritatea parlamentară formează guvernul, la nivel european nu există o asemenea dinamică. Voi trata pe rând cele două cauze.

2.1 *Cauze ce țin de formă...*

Principalele critici aduse modului de organizare al alegerilor europene se referă la absența unor reguli electorale uniforme, a unui veritabil sistem de partide european și a unei campanii electorale europene³. În centrul concepției lui Reif și Schmitt despre alegerile europene, drept alegeri de ordinul doi, stă convingerea că acestea au o mai mică importanță decât alegerile naționale. Conform acestei viziuni, alegerile pentru Parlamentul European „se derulează în umbra alegerilor (de ordinul întâi) pentru guvernarile naționale”⁴.

Crearea unor „proceduri electorale uniforme” este un deziderat introdus încă din 1952, odată cu Tratatul Comunității Economice a Cărbunelui și Oțelului (CECO), art.21.3, însă nepus în practică nici până în prezent. Ca urmare a Deciziei Consiliului din 2002⁵ toate statele membre au fost obligate să utilizeze pentru alegerile europene un sistem bazat pe reprezentarea proporțională, „decizie logică pentru un parlament multinațional cu țări de diferite mărimi”⁶. Totuși, statelor le-a fost lăsată

1 Isabelle Hertner, „Are European Election Campaigns Europeanized? The Case of the Party of European Socialists in 2009”, *Government and Opposition*, vol. 46, no.3 (2011): 321; pentru o argumentație asupra derulării campaniilor electorale europene preponderent la nivelul fiecărui stat a se vedea Peter Mair, „The limited impact of Europe on National party system”, *West European Politics*, 4 (2000) : 27-51.

2 Julien Navarro, *Les députées européennes et leur rôle* (Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2009), 13.

3 Olivier Costa, „Quelles leçons tirer du manque d'harmonisation des modes de scrutin aux élections européennes?”, în Delwit, Pascal, De Waele, Jean-Michel (coord.), *Le monde de scrutin fait-il l'élection?*(Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2000).

4 Simon Hix, Michael Marsh, „Second-order elections plus pan-European political swings : An analysis of European Parliament elections across time”, *Electoral Studies*, 30 (2011):4.

5 Decizia Consiliului 2002/772/EC, Euratom, din 25 iulie 2002 și 23 Septembrie 2002, amendând Actul privind alegerea reprezentanților din parlamentul European prin vot direct universal, anexat Deciziei 76/787/EEC, EEC, Euratom, disponibil online la <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D0772:en:NOT>, accesat 19.07.2011.

6 Simon Hix, Sara Hagemann, „Could Changing the Electoral Rules Fix European Parliament Elections?” (Bruxelles, 2008) 4, lucrare prezentată Comisiei de Afaceri Constituționale din Parlamentul European la 26 martie 2008, disponibilă online la http://personal.lse.ac.uk/hix/Working_Papers/Hix_Hagemann-Can_EP_Elections_Be_Fixed-14Jan09.pdf, accesat la 20.07.2011.

libertatea de a alege propriile reguli¹ legate de : mărimea circumscripției electorale, metoda de repartitie a mandatelor, nivelul pragului electoral, condițiile impuse votanților și candidaților, ziua alegerii.

În majoritatea alegerilor europene, întregul teritoriu al statului constituie o circumscripție unică, existând însă și state care au creat circumscripții regionale. Cetățenii Uniunii care locuiesc în alt stat membru decât cel al căror naționali sunt, au dreptul de a vota în statul unde au rezidența, la fel ca naționali statului respectiv². Deosebiri intervin în definirea diferită a conceptului de „rezidență”, unele state solicitând domiciliul sau rezidența în statul unde se votează (cazul României) iar altele, înscrierea în registrul populației (Belgia și Cehia). Situația este diversă și în ceea ce privește dreptul de vot al cetățenilor non-rezidenți în țara de origine. Cele mai permissive state sunt Austria, Olanda, Spania, Finlanda, Franța sau Suedia care permit votul acestora în orice țară ar locui, în timp ce Belgia, Danemarca, Grecia, Italia sau Portugalia permit votul doar cetățenilor non-rezidenți care trăiesc pe teritoriul unui alt stat UE, iar Germania sau Marea Britanie condiționează dreptul de vot de nedepășirea unei perioade maxime de timp de rezidență în afara țării de origine (25, respectiv 15 ani). Dreptul de vot este obținut cvasi-unanim la 18 ani (cu excepția Austriei, la 16 ani), în timp ce vârsta minimă a candidaților variază între 18 și 25 de ani, în funcție de vârsta necesară candidaturii în alegerile naționale (23, în cazul României). Nominalizarea candidaților se face, preponderent, doar de către partidele politice, adăugându-se condiții suplimentare ce presupun semnături de susținere sau depozite bancare. În ceea ce privește opțiunea votanților asupra listei de candidați, sunt utilizate două tipuri de sisteme: vot pe listă închisă sau votul preferențial, iar metoda utilizată pentru alocarea mandatelor diferă, cea mai utilizată fiind metoda d'Hondt.

Tabel 1. Reguli electorale pentru alegerile europene în UE (27)

Stat membru UE	Circumscripțiile electorale	Votul preferențial	Distribuția locurilor	Prag	Numirea candidaților
AUSTRIA	unică națională	Da	D'Hondt	4%	Taxa de 3 600 de euro pentru fiecare listă; candidatul trebuie să fie susținut de 3 deputați în parlament, un deputat în PE sau de către 2 600 de alegători înregistrați
BELGIA	3 colegii electorale pe criterii lingvistice (olandez, francez și german) și 4 circumscripții electorale regionale Flandra, Valonia, Bruxelles -Hal-Vilvorde, + colegiul electoral cantonal german	Da	D'Hondt	Nu	Susținerea candidaților: - de către 5 deputați în parlamentul belgian care aparțin unui grup lingvistic relevant; - de către 5000 de alegători înregistrați din Valonia, Flandra și BHV; - de către 200 de alegători înregistrați în circumscripția electorală în care se vorbește limba germană

¹ Pentru mai multe informații despre procedurile electorale utilizate la alegerea Parlamentului European a se consulta site-ul instituției, http://www.europarl.europa.eu/parliament/expert/displayFtu.do?id=74&ftuld=FTU_1.3.4.html, accesat la 19.07.2011.

² „Tratatul de funcționare a Uniunii Europene”, Versiunea consolidată, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C83, 30.03.2010, art.22.

BULGARIA	unică națională	Da	Hare-Nie-meyer	Nu	Independenții au nevoie de 10 000 de semnături + 10 000 de leva (5 100 de euro); partidele politice 15 000 de semnături + 15 000 de leva coalițiile de 20 000 de semnături + 20 000 de leva
CIPRU	unică națională	Nu	Droop/ Hare- Nie-meyer	Nu	
CEHIĂ	unică națională	Da	D'Hondt	5%	Doar partidele politice sau alianțele pot numi candidați; taxa de 15 000 de coroane (585 de euro)
DANEMARCA	unică națională	Da	D'Hondt	Nu	Doar partidele reprezentate în Folketing sau în Parlamentul European pot face nominalizări de candidați; noile partide au nevoie de semnăturile alegătorilor care să reprezinte cel puțin 2% din voturile de la alegerile anterioare pentru Folketing
ESTONIA	unică națională	Nu	D'Hondt		Doar partidele politice pot prezenta liste; o garanție echivalentă cu de cinci ori salariul minim lunar
FINLANDA	unică națională	Da	D'Hondt	Nu	Partidele politice sau asociațiile de alegători (formate din cel puțin 2 000 de persoane) numesc candidați
FRANȚA	8 regionale	Nu	D'Hondt	5%	egalitatea de gen
GERMANIA	unică națională, dar membrii aleși fie de pe listele landurilor, fie de pe listele federale	Nu	Sainte-La-güe	5%	Doar partidele politice pot trimite liste de candidați pentru lista de la nivel federal: partidele cu mai puțin de 5 reprezentanți în Parlamentul European, Bundestag sau în parlamentele landurilor au nevoie de 4 000 de semnături pentru listele landurilor: sunt necesare 2 000 de semnături
GRECIA	unică națională	Nu	Variantă a sistemului Hare	3%	Doar partidele politice pot trimite liste de candidați -este necesar un depozit
IRLANDA	4 regionale	Da	vot unic transferabil -VUT Droop	Nu	Listele prezentate de partidele politice înregistrate candidații independenți necesită 60 de semnături ale persoanelor din registrul electoral și din aceeași circumscripție electorală
ITALIA	5 regionale	Da	Hare	Nu	Independenții au nevoie de 30 000 de semnături, dintre care 10% trebuie să provină din fiecare sub-regiune a circumscripției electorale; partidele politice și grupurile cu cel puțin un mandat în Parlamentul European sau în parlamentul italian pot prezenta liste fără semnături
LETONIA	unică națională	Nu	Sainte-La-güe	Nu	Listele prezentate de partidele politice înregistrate; o garanție de 1 000 LVL (1 450 de euro)

LITUANIA	Circumscripție electorală unică la nivel național	Da	Hare-Nie-meyer	5%	Doar partidele politice pot numi candidați;
LUXEMBURG	unică națională	Da	D'Hondt / Hagenbach-Bischoff	Nu	Sunt necesare 250 de semnături ale alegătorilor înregistrați sau ale unui membru al parlamentului sau ale membrilor Camerei Deputaților.
MALTA	unică națională	Da	VUT-Droop	Nu	Garanție de 40 de lire malteze (95 de euro) (se rambursează dacă lista obține peste 10% din voturi)
OLANDA	19 regionale pe listele de partid.	Da	D'Hondt	Nu	Doar partidele politice pot prezenta liste de candidați partidele care nu sunt reprezentate în Parlamentul European achită o garanție de 450 de euro; listele trebuie să fie însoțite de cel puțin 30 de semnături ale alegătorilor
POLONIA	13 regionale	Nu	D'Hondt / Hare-Nie-meyer	5%	Sunt necesare 10 000 de semnături ale alegătorilor din circumscripția electorală
PORTUGALIA	unică națională	Nu	D'Hondt	Nu	
REGATUL UNIT	12 regionale	Regatul Unit: Nu Irlanda de Nord: Da	Regatul Unit: D'Hondt; Irlanda de Nord: Nu	Nu	Garanție de 5 000 de lire sterline (6 750 de euro) Numirile de la nivelul circumscripțiilor electorale trebuie să fie aprobate de 30 de alegători
ROMÂNIA	unică națională	Nu	D'Hondt	5%	Partidele, coalițiile și organizațiile minorităților pot propune liste. Cerința egalității de sexe. Nu e necesar depozit. 200 000 de mii de semnături de susținere pentru liste; Independenții au nevoie de 100 000 de semnături.
SLOVACIA	unică națională	Da	Droop/ Hare- Nie-meyer	5%	Pentru partidele politice o garanție de 50 000 SKK (1 510 de euro)
SLOVENIA	unică națională	Da	D'Hondt	4%	Partidele politice prezintă liste susținute de patru membri ai Adunării Naționale sau de cel puțin 1 000 de alegători; candidații independenți au nevoie de 3 000 de semnături
SPANIA	unică națională	Nu	D'Hondt	Nu	Partidele sau coalițiile prezintă liste + 15 000 de semnături
SUEDIA	unică națională	Da	Sainte-La-gûe	4% + candidații trebuie să obțină 5% din nr. total de voturi exprimate pentru partidul acestora	Doar partidele politice pot prezenta liste de candidați
UNGARIA	unică națională	Nu	D'Hondt	5%	Listele prezentate de partidele înregistrate + 20 000 de susținători .

Sintetizând, 20 de state utilizează o circumscripție națională unică, celelalte utilizând circumscripții regionale medii (precum Italia, Polonia, Franța sau Regatul Unit) sau mici (Olanda, Belgia, Irlanda). De asemenea, 15 state utilizează votul preferențial, celelalte 12 utilizând votul de listă închisă. Am evidențiat aceste date întrucât mărimea circumscripției și structura votului au un efect semnificativ asupra modului în care candidații pentru Parlamentul European își organizează campania¹. Circumscripția mică și votul uninominal afectează relația între candidat și votant, forțându-l pe primul să își organizeze campania mai aproape de cetățeni și oferind posibilitatea cetățenilor să recompenseze prestațiile bune din Parlament.

Hix și Hagemann au arătat că mixajul „vot deschis-circumscripție mică” ar reprezenta probabil cel mai bun model pentru Parlamentul European, în termeni de informare a cetățenilor asupra alegerilor și prezență la vot.² Conform acestei argumentații putem identifica în tabelul anterior modele de *best practice* în organizarea alegerilor europene: Belgia, Italia, Irlanda și Olanda.

2.2 Cauze de fond...

Cauzele profunde ale etichetării *second order elections* se referă la absența mizei unei guvernante europene. Analistii fenomenului au arătat că, „întrucât alegerile pentru Parlamentul European nu duc la formarea unui guvern, acestea sunt mult mai puțin importante pentru votanți, pentru mass-media și pentru politicienii naționali decât alegerile pentru parlamentul național”³. Există un consens asupra faptului că „alegerile pentru Parlamentul European nu determină forma executivului UE”⁴ Se poate spune că legislativul și executivul comunitar nu sunt conectate decât ca succesiune temporală: alegerea din cinci în cinci ani a unui nou Parlament European este urmată de formarea unei noi Comisii Europene, însă componența executivului nu este legată de majoritatea parlamentară, cum este cazul alegerilor naționale. Tratatul de la Lisabona încearcă să politizeze în premieră acest proces, modificând modalitatea de alegere a Președintelui Comisiei: nominalizarea acestuia de către Consiliu trebuie să „țină cont de rezultatul alegerilor pentru Parlamentul European”⁵, iar acest candidat trebuind să fie ales de PE cu majoritatea calificată a membrilor săi⁶.

3. Second order elections – consecințe

Dincolo de cauzele aplicării etichetei *second order elections*, sunt extrem de importante consecințele acestuia. Au fost identificate trei tipuri de evoluții: *prezența la vot* este mai mică decât în cazul alegerilor naționale, *partidele mai mici performează mai bine* iar *partidele aflate la guvernare sunt sancționate*⁷.

Alegerea directă a Parlamentului European nu a reușit să șteargă percepția deficitului de legitimitate a deputaților europeni, iar acest lucru este dovedit de

1 David Farrell, Roger Scully, *Representing Europe's Citizens: Electoral Institutions and the Failure of Parliamentary Representation* (Oxford: Oxford University Press, 2007).

2 Hix, Hagemann, „Could Changing”, 3.

3 Hix, March, „Second order elections”, 5.

4 Mark Franklin, Sara Hobolt, „The legacy of lethargy: How elections to the European Parliament depress turnout”, *Electoral Studies*, 30 (2011) : 68.

5 „Tratatul privind Uniunea Europeană”, Versiunea consolidată, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C83, 30.03.2010, Art. 17.7(1).

6 A se vedea Corina Turșie, „Parlamentul European și Tratatul de la Lisabona. UE către un regim parlamentarizat?”, *Sfera Politicii*, 147 (2010) pentru supozițiile cu privire la efectele acestei inițiative ale Tratatului de la Lisabona asupra regimului politic al UE.

7 Sara Hobolt Binzer, Jill Wittrock, „The second-order election model revisited : An experimental test of vote choices in European Parliament elections”, *Electoral Studies*, 30 (2011) : 29.

scăderea constantă a participării electorale, în ciuda creșterii puterii Parlamentului European.¹ Alegerile europene au suscitat întotdeauna puțin interes, rata de participare la acestea fiind în scădere constantă din 1979.

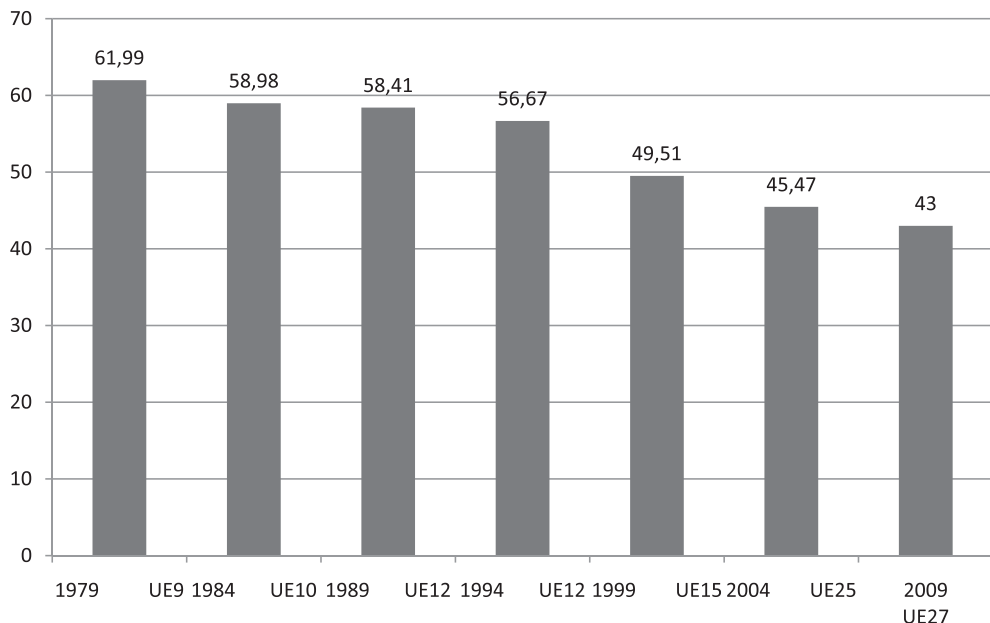

Figura 1. Rata participării la vot în alegerile europene (în %)²

Lipsite de miză, alegerile europene sunt lipsite de un element fundamental al campaniei electorale: atenția mass-media. Cercetările de marketing arată rolul important al mass-media în informarea și mobilizarea electoratului; în cazul alegerilor naționale „cetățenii devin mai luminați în timpul campaniilor electorale datorită intensității acoperirii media în această perioadă și pentru că indivizii sunt motivați să caute informație politică în timpul campaniilor. Totuși, deși doar o parte din votanți citește manifestele electorale ale partidelor, ne putem aștepta ca cetățenii să fie atenți în mod special la acoperirea media a acestor manifeste.”³ În cazul alegerilor europene, mass-media nu are acest rol mobilizator datorită marelui deserviciu pe care absența mizei îl face alegerilor europene: catalogarea drept un *non-issue*⁴. Faptul că alegerile europene nu sunt un subiect de presă și prin urmare, „lipsa de interes pentru mass-media (*newsworthiness*) este asociată lipsei unei valori esențiale pe care știrile trebuie să o conțină: *conflictul*”⁵.

1 Jean Blondel, Richard Sinnott, Palle Svensson, Palle, *People and parliament in the European Union. Participation, democracy and legitimacy* (Oxford: Oxford University Press, 1998).

2 Date preluate de pe site-ul Parlamentului European, disponibile la http://www.europarl.europa.eu/parliament/archive/elections2009/en/turnout_en.html, accesat la 20.07.2011.

3 James Adams, Lawrence Ezrow, Zeynep Somer-Topcu, „Is Anybody Listening? Evidence That Voters Do Not Respond to European Parties' Policy Statements During Elections”, *American Journal of Political Science*, vol. 55, nr. 2 (2011) :371.

4 Claes De Vreese, „Election coverage – New directions for public broad-castings: The Netherlands and beyond”, *European Journal of Communication*, vol.16, nr.2 (2001): 155-79.

5 Claes De Vreese, „Second-rate Electoral Campaign? An analysis of Campaign Styles in European Parliamentary Elections”, *Journal of Political Marketing*, 8 (2009): 9.

Rata redusă de participare la alegerile europene, indiferența cetățenilor, a fost legată în studiile de specialitate și de distanța percepută între cetățeni și deputații europeni, aceștia nefăcând parte din jocul politic tradițional¹. Cetățenii nu au posibilitatea efectivă de control asupra activității deputaților, iar rolul preponderent al partidelor politice naționale în alcătuirea listelor de candidați de la centru nu ajută în acest sens. Alegerile europene „nu reprezintă ocazia pentru ca cetățenii să se pronunțe asupra unui program de guvernare, cu atât mai puțin nu reprezintă ocazia unui vot retrospectiv asupra performanțelor individuale sau colective ale deputaților la final de mandat.”²

Lipsa mizei este întărită și de faptul că partidele aflate la guvernare, în măsura în care sunt în general, favorabile integrării europene, nici nu sunt interesate să facă din alegerile europene o miză politică importantă, tocmai pentru că studiile au arătat că partidele de guvernare pierd mai multe procente la alegerile europene decât cele de opoziție³. Din această perspectivă „partidele naționale și mass-media naționale văd alegerile europene drept referendum-uri interimare asupra performanței partidelor și guvernelor naționale”⁴, sau aceste alegeri sunt utilizate drept „competiții la jumătate de mandat pentru ca partidele naționale să câștige guvernarea”⁵ și funcționează după logica votului de sancțiune pentru guvernele în funcție. Singurele partidele care au totuși câteva procente de câștigat, conform studiului lui Hix citat anterior, sunt cele mici sau extremiste.

Modelul alegerilor de ordinul doi și-a găsit totuși contestatari⁶, care susțin existența unui proces de autonomizare a alegerilor europene, clivajul european (pro sau contra) tinzând să fie mult mai structurat și mai evident în cadrul alegerilor europene decât clivajul ideologic clasic stânga-dreapta care structurează electoratul în cadrul alegerilor naționale. Parte a acestui proces de autonomizare a alegerilor europene există în prezent o nouă linie de dezbateră, ce problematizează asupra europenizării acestora, despre care voi vorbi în continuare.

4. Europenizarea alegerilor europene – provocarea listelor transnaționale

Cea mai interesantă perspectivă de studiu și probabil cea mai provocatoare pentru cercetătorii dedicați alegerilor europene, este, în opinia mea, cea dedicată identificării posibilității de a crește reprezentativitatea democratică a aleșilor prin modificarea regulilor electorale la nivel european. Cu alte cuvinte, asupra posibilității de a reface legătura electorală între cetățeni și eurodeputați, în particular, respectiv, legătura cu politicile europene și Uniunea Europeană, în general.

În ultimii ani, cercetătorii au dat exemple de *best practice* legate de alegerile europene și de modalități de depășire a statutului de alegeri de ordinul doi. Am

1 Olivier Rozenberg, *Les élections européennes et le parlement européen, entre influence et indifférence* (Paris : Hartman, Collection Politique Européenne, 2009).

2 Navarro, *Les députées*, 14.

3 Conform studiilor lui Simon Hix, comparând procentul obținut de partide la cele mai recente alegeri naționale cu rezultatul alegerilor europene din 2009, partidele mari aflate la guvernare au pierdut în medie 10% față de alegerile naționale anterioare, iar cele de opoziție 4%, Vezi prelegere Simon Hix, „The State of the European Democracy after Lisbon” la Institutul de Afaceri Internaționale și Europene, 26 mai 2010, <http://www.iiea.com/events/national-parliaments-and-european-democracy--the-situation-post-lisbon>, accesat la 20.07.2011.

4 Hix, Hagemann, „Could Changing”, 13.

5 Hertner „Are European”, 321.

6 A se vedea André-Paul Frogner, „Identité et participation électorale : pour une approche européenne des élections européennes”, în Gerard Grunberg, Pascal Perrineau, Colette Ysmal (coord.) *Le vote de quinze. Les élections européennes du 13 juin 1999* (Paris : Presses de Sciences Po, 2000).

văzut deja argumentația lui Hix și Hagemann susținând micșorarea circumscripțiilor electorale și utilizarea votului preferențial. Deși viziunea alegerilor pentru PE drept *second order elections* este dominantă, literatura dedicată europenizării acestora a început timid să prindă contur. Isabelle Hertner enumera, într-un studiu recent, cinci condiții ale *europenizării alegerilor europene*: o mai bună finanțare a campaniei de către partidele europene, nu de către partidele naționale individual; centrarea campaniei pe subiecte europene; un program electoral european comun pentru partidele naționale aparținând aceluiași partid european; o campanie electorală integrată partid european-partide naționale membre; un candidat comun pentru Președenția Comisiei propus de fiecare partid european¹. În aceeași linie de gândire, Simon Hix arăta faptul că trebuie creat un spațiu de dezbatere pan-european, drept pentru care propunea, printre altele, alegerea Președintelui Comisiei Europene de către cetățeni, printr-o campanie pan-europeană, dusă de partidele europene în paralel cu campania pentru alegerile parlamentare².

Dincolo de aceste scenarii ale teoreticienilor, există în prezent o inițiativă ambițioasă de reformare a alegerilor europene, pe care o încadrez în această viziune a europenizării, aflată pe traseul legislativ în Parlamentul European. Eurodeputatul britanic Andrew Duff a depus în 2007 în Comisia de Afaceri Constituționale (AFCO), o inițiativă individuală reprezentând proiectul unei Rezoluții pentru modificarea regulilor alegerilor europene. Inițiativa nu s-a concretizat în legislatura europeană anterioară, rămânând spre dezbatere în legislatura prezentă. Membrii AFCO au ajuns la un consens, aprobând proiectul pe 19 aprilie 2011, urmând a intra în plen.

Raportul votat de AFCO³ cuprinde două inovații majore legate de alegerile europene:

1. Toate statele cu o populație mai mare de 20 de milioane de locuitori trebuie să se împartă în *circumscripții electorale regionale*. Din aceste circumscripții se vor alege maxim 751 de membri ai PE (MEP), după regulile electorale ale alegerilor europene deja utilizate de fiecare stat.
2. Pe lângă numărul maxim de 751 MEP, se vor alege 25 de deputați dintr-o singură circumscripție formată *din întreg teritoriul UE*. Numărul maxim al MEP va crește deci, la 776.

Cu alte cuvinte, electorii vor avea două voturi: unul pentru alegerile desfășurate pe lista națională (sau regională) iar cel de al doilea pentru lista transnațională europeană. Sistemul de vot în cazul circumscripției pan-europene presupune următoarele: candidații de pe listele transnaționale să provină din cel puțin 1/3 din statele membre; listele vor putea fi propuse doar de partidele europene; respectarea echilibrului de gen; vot preferențial pe liste semi-deschise (permite alegătorului să aleagă să voteze fie pentru lista unui partid, fie pentru un candidat individual); mandatele alocate după metoda Saint-Laguë (argumentând că este mai proporțională decât metoda d'Hondt); nu va exista prag electoral; se va crea o Autoritate Electorală a UE care să managerieze alegerile pe listele transnaționale. În plus, se prevede că data alegerilor europene va fi devansată în luna mai (pentru a evita concediile de vară din statele nordice), se va generaliza vârsta minimă de vot la 16 ani, iar de candidatură la 18, iar cele 751 de locuri de pe liste naționale/regionale vor fi redistribuite, dacă se justifică în mod obiectiv prin cifrele autorizate de Eurostat, înainte de fiecare perioadă de alegeri.

1 Hertner, „Are European”, 325-326.

2 Simon Hix, *What's wrong with the EU and how to fix it* (Cambridge: Polity, 2008).

3 Proiect de Raport referitor la propunerea de modificare a Actului din 20 septembrie 1976 privind alegerea reprezentanților în Parlamentul European prin vot universal direct, 2009/2134(INI), Raportor Andrew Duff, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/afco/pr/812/812767/812767ro.pdf, accesat la 20.07.2011.

Introducerea circumscripțiilor regionale în statele mari reprezintă un aspect pozitiv în sensul apropierii alegătorilor de aleși, însă reprezintă doar jumătate din rețeta de *best practice* a lui Hix și Hagemann, lipsind generalizarea votului preferențial. Noutatea însă este reprezentată, în mod evident, de introducerea listelor transnaționale. Analizând dezbaterile din cadrul PE din perioada aprilie-iulie 2011 pe acest subiect, am constatat coalizarea în Parlament a trei grupuri : „susținători”, „adversari” și „moderați” și am sintetizat argumentele acestora.

Tabăra „susținătorilor” sprijină proiectul agreând atât forma, dar mai ales, fondul acestuia, considerând că inițiativa lui Duff reprezintă o primă reformă coerentă și progresistă a regulilor electorale de la introducerea acestora, în 1976, iar listele transnaționale ar reprezenta un *experiment de democrație transnațională*, care ar trebui susținut de toți cei care doresc crearea unui *spațiu public european și a unui veritabil sistem european de partide drept creuzet al formării unei conștiințe politice europene*. S-a argumentat, de asemenea, că aceste liste ar da campaniei un caracter cu adevărat european, creând în timp, noi *lideri europeni supranaționali*¹. Tabăra „adversarilor” respinge atât forma cât și fondul proiectului, apelând la patru argumente majore: în primul rând, listele transnaționale ar crea *două clase de MEP* – un gen de „super euro-star”, respectiv MEP obișnuiți, unde toți MEP ar trebui să fie egali; în al doilea rând este invocată *treaty fatigue* (fragilitatea Tratatului), sau *institutional fatigue* (fragilitatea instituțională) – UE de abia a reușit să se reazeze după ultima reforma instituțională care a debutat cu Tratatul Constituțional și s-a încheiat cu Tratatul de la Lisabona, deci nu ar fi cazul reluării unui proces de modificare, chiar dacă minoră, a Tratatului; în al treilea rând, este invocată *opозиția partidelor politice naționale*, care nu ar agreea diminuarea rolului lor în alcătuirea listelor electorale în defavoarea partidelor europene; în al patrulea rând, este invocat *timingul* sau momentul nepotrivit – criza economică, climatul de austeritate și neîncredere în guvernanți nu ar recomanda cheltuirea suplimentară de bani pentru cei 25 de extra-MEP, în plus, un eventual eșec al ratificării modificării Tratatului ar avea consecințe negative semnificative. Grupul „moderaților” acceptă fondul proiectului, dar consideră că forma este perfectibilă. Aceștia admit necesitatea listelor transnaționale recunoscând faptul că acestea ar aduce *vizibilitate partidelor europene*, însă fac apel la multă precauție în creionarea sistemului de vot, considerând că cetățenii vor judeca *oportunitatea* listelor transnaționale după *criteriul tipului de scrutin utilizat*: liste închise sau vot preferențial. Aceștia atrag atenția asupra unui paradox: soluția cea mai democratică nu este întotdeauna cea mai potrivită pentru UE, argumentând că, deși listele închise, gestionate de partidele europene, ar avea avantajul imunității la naționalisme, ar fi însă greu de „vândut” oamenilor, în timp ce listele deschise ar avantaja în mod incorect statele mai populate în a-și susține co-naționalii prezenți pe acestea.

Ce este interesant de remarcat este faptul că nu există o coagulare a „susținătorilor” sau „criticilor” care să respecte granițele unui grup politic, dimpotrivă, opiniile sunt destul de împărțite. Tocmai această lipsă de consens la nivelul celor trei mari grupuri politice: ALDE (grupul Raportorului), PPE, respectiv S&D, l-a determinat pe Andrew Duff să propună în plenul PE din 7 iulie 2011, returnarea Raportului spre noi dezbateri în AFCO și amânarea votului în plen. Negocierea precaută a unei majorități parlamentare clare este extrem de necesară în condițiile în care proiectul legislativ trebuie aprobat și de Consiliu, deci implicit negociat și cu acesta, iar o poziție fermă a PE, susținută de o majoritate parlamentară, ar reprezenta o condiție a reușitei întregului proiect de reformă a alegerilor europene.

1 Andrew Duff afirma în cadrul dezbaterilor AFCO din 18.04.2011 că din rândul celor 25 MEP se va putea găsi succesorul actualului Președinte al Comisiei Europene.

5. Concluzii: vor fi reformate alegerile europene la timp pentru 2014?

Reforma discutată în prezent în Parlamentul European se dorește a fi finalizată la timp, pentru a fi aplicată începând cu alegerile europene din 2014. Acest lucru reprezintă, cu siguranță, o provocare. Întrucât introducerea celor 25 de MEP adiționali reprezintă o modificare a art. 14(2) al Tratatului privind Uniunea Europeană (Lisabona), pentru ca aceste modificări să intre în vigoare este necesară o revizuire a Tratatului. Aceasta presupune convocarea unei Conferințe Interguvernamentale, acordul unanim al statelor UE, urmat de ratificarea națională a Tratatului în fiecare stat membru. Pentru celelalte modificări ale procedurii electorale europene este necesar votul unanim în Consiliu, pe baza unei propuneri și cu avizul PE, dat prin votul majorității absolute a membrilor săi, urmat de aprobarea de către parlamentele naționale. Aș putea prezice că obținerea acordului unanim al statelor asupra chestiunii revizuirii din 5 în 5 ani a locurilor în PE va reprezenta cu siguranță unul dintre subiectele greu de negociat. Până atunci, situația la zi este următoarea: Raportul votat de AFCO în aprilie 2011 a fost întors de Raportor în luna iulie în Comisie pentru noi dezbateri, care să medieze un text de compromis, ce urmează a fi introdus pentru vot în plenul PE, în toamna lui 2011.

Introducerea listelor transnaționale reprezintă cu siguranță un scenariu progresist în direcția europeanizării alegerilor europene, însă unul cu bătaie lungă. Evident, schimbarea sistemului electoral nu reprezintă o soluție unică sau exhaustivă la provocările cu care se confruntă Parlamentul European. Dacă sentimentul unei reprezentări reale a electoratului va depinde de forma pe care o va avea proiectul final de reformă, fondul proiectului este următorul: listele transnaționale ar introduce competiția la nivel european și ar reprezenta un prim semn al creării efective a unei elite politice europene, în sensul unei clase politice de tip nou, „politicieni supranaționali angajați pe scena supranațională, pe baza unor logici de recrutare și traiectorii de carieră noi și specifice”¹, o clasă politică capabilă să joace la nivel european „rolul de manager de sens”². Dar, evident, supranaționalismul, chiar dacă promovează scopuri democratice, așa cum susține proiectul în cauză, nu este idealul tuturor celor cu putere de decizie în instituțiile UE, de aici și provocarea reformării alegerilor europene.

BIBLIOGRAFIE

ADAMS, James, EYROW, Lawrence, SOMER-Topcu, Zeynep, „Is Anybody Listening? Evidence That Voters Do Not Respond to European Parties' Policy Statements During Elections”, *American Journal of Political Science*, vol. 55, nr. 2 (2011).

BLONDEL, Jean, SINNOTT, Richard, SVENSSON, Palle, *People and parliament in the European Union. Participation, democracy and legitimacy*, Oxford, Oxford University Press, 1998.

COSTA, Olivier, „Quelles leçons tirer du manque d'harmonisation des modes de scrutin aux élections européennes?”, în DELWIT, Pascal, DE WAELE, Jean-Michel (coord.), *Le monde de scrutin fait-il l'élection?*, Bruxelles, Editions de l'Université de Bruxelles, 2000.

DECIZIA Consiliului 2002/772/EC, Euratom, din 25 iulie 2002 și 23 Septembrie 2002, amendând Actul privind alegerea reprezentanților din parlamentul European prin vot direct universal, anexat Deciziei 76/787/ECSC, EEC, Euratom.

DE VREESE, Claes, „Election coverage – New directions for public broad-castings: The Netherlands and beyond”, *European Journal of Communication*, vol.16, nr.2 (2001).

1 Verzhichelli, Luca, Edinger, Michael, „A critical juncture? The 2004 European elections and the making of a supranational elite”, *Journal of Legislative Studies*, vol. 11, nr. 2 (2005): 256.

2 Smith, Andy, *Le gouvernement de l'Europe. Une sociologie politique* (Paris, LGDJ, 2004), 83.

DE VREESE, Claes, „Second-rate Electoral Campaign? An analysis of Campaign Styles in European Parliamentary Elections”, *Journal of Political Marketing*, nr.8 (2009),.

FARRELL, David, SCULLY, Roger, *Representing Europe's Citizens: Electoral Institutions and the Failure of Parliamentary Representation*, Oxford: Oxford University Press, 2007.

FRANKLIN, Mark, HOBOLT, Sara, „The legacy of lethargy: How elections to the European Parliament depress turnout”, *Electoral Studies*, nr. 30 (2011).

FROGNIER, André-Paul, „Identité et participation électorale : pour une approche européenne des élections européennes”, în GRUNBERG, Gerard, PERRINEAU, Pascal, YAMAL, Colette (coord.) *Le vote de quinze. Les élections européennes du 13 juin 1999*, Paris , Presses de Sciences Po, 2000.

HERTNER, Isabelle, „Are European Election Campaigns Europeanized? The Case of the Party of European Socialists in 2009”, *Government and Opposition*, vol. 46, no.3 (2011).

HIX, Simon, *What's wrong with the EU and how to fix it*, Cambridge, Polity, 2008.

HIX, Simon, „The State of the European Democracy after Lisbon” *Prelegere la Institutul de Afaceri Internaționale și Europene*, 26 mai 2010.

Hix, Simon, Hagemann, Sara, „Could Changing the Electoral Rules Fix European Parliament Elections?” (Bruxelles, 2008) 4, lucrare prezentată Comisiei de Afaceri Constituționale din Parlamentul European la 26 martie 2008.

HIX, Simon, Marsh, Michael, „Second-order elections plus pan-European political swings : An analysis of European Parliament elections across time”, *Electoral Studies*, nr.30 (2011).

HOBOLT Binzer, Sara, WITTROCK, Jill, „The second-order election model revisited : An exeperimental test of vote choices in European Parliament elections”, *Electoral Studies*, nr. 30 (2011).

MAIR, Peter, „The limited impact of Europe on National party system”, *West European Politics*, nr. 4 (2000).

NAVARRO, Julien, *Les députés européens et leur rôle*, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 2009.

PARLAMENTUL European, „Proiect de Raport referitor la propunerea de modificare a Actului din 20 septembrie 1976 privind alegerea reprezentanților în Parlamentul European prin vot universal direct”, 2009/2134(INI).

REIF, Karlheintz, SCHMITT, Hermann, „Nine Second-Order National Elections. A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results,,, *European Journal for Political Research*, nr. 8 (1980).

ROZEMBERG, Olivier, *Les élections européennes et le parlement européen, entre influence et indifférence*, Paris , Hartman, Collection Politique Européenne, 2009.

SMITH, Andy, *Le gouvernement de l'Europe. Une sociologie politique*, Paris, LGDJ, 2004.

„TRATATUL privind Uniunea Europeană” și „Tratatul de funcționare a Uniunii Europene” (Tratatul de la Lisabona), Versiuni consolidate, *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, C83, 30.03.2010.

”TRATATUL instituind Comunitatea Economică a Cărbunelui și Oțelului ”, Paris, 18.04.1951.

TURȘIE, Corina, „Parlamentul European și Tratatul de la Lisabona. UE către un regim parlamentarizat? ”, *Sfera Politicii*, nr. 147 (2010).

TURȘIE, Corina, „Cauze și mecanisme ale creșterii puterii Parlamentului European. Uniunea Europeană către un regim parlamentarizat?”, Teză de doctorat în curs de finalizare, susținerea publică va avea loc în septembrie 2011.

VERZICHELLI, Luca, Edinger, Michael, „A critical juncture? The 2004 European elections and the making of a supranational elite”, *Journal of Legislative Studies*, vol. 11, nr. 2 (2005).

WEISS, Louise, „Discurs al Louise Weiss, decan de vârstă al Parlamentului European și Simone Veil, Președinte al Parlamentului European”, Strasbourg (17-18 iulie 1979).

Referendumul în România – între utilitate și utilizare

■ ANTONIO GLODEANU

[National School of Political and Administrative Studies Bucharest]

Abstract

The referendum in Romania has become an increasingly used method for consulting the citizens both in legislative issues, but also in the administrative ones. However, not all the results of a plebiscite can be imposed in the parliamentary forum. Is the referendum a new way for reconciliation or rather for conflicts? This article is an attempt to see if the referendum has the ability to provide a true government based on the sovereign of the people, or to be a simple delusion.

Keywords

referendum; elections; direct democracy; political culture; public opinion

I. Introducere

Atunci când discutăm despre interesul oamenilor pentru politică tindem să accentuăm rata de participare redusă la scrutine și eventual neîncrederea față de politicieni, într-o încercare de a trasa principalele cauze ale absenteismului electoral. Fie că vorbim de alegerile prezidențiale sau de cele parlamentare, cetățenii își exercită dreptul la vot în primul rând pentru a legitima candidații propuși spre funcții publice, cât și deciziile viitoare ale acestora în ceea ce privește parcursul politic al unei țări. Vorbim astfel despre conceptul de democrație reprezentativă, prin care alegătorii, cu ajutorul votului, decid legitimitatea politicianilor de a guverna, într-un anumit context socio-politic. Chiar și în România, în cadrul unei democrații neajunsă la maturitate, rolul și eficiența democrației reprezentative pot fi probate printr-un apel la istoria postdecembristă.¹

Alături de scrutinele care vizează reprezentanții politici, sistemul electoral românesc are în componența sa și o formă de consultare directă a cetățeni-

¹ În anul 2004 România aderă la N.A.T.O., iar din 2007 devine membru cu drepturi depline în Uniunea Europeană. De asemenea, produsul intern brut (PIB) al României cunoaște o majorare concretă de la începutul anului 2000, conform statisticilor BNR, argument adus în discuție din perspectiva sferei private de investiții.

lor, numit referendum, în vederea stabilirii opiniei majoritare cu privire la o temă de interes general. Folosită încă din 1864, la adoptarea primei Constituții Românești din inițiativa lui Alexandru Ioan Cuza, această metodă devine una tot mai folosită în cadrul țării noastre în problemele de interes public precum revizuirea Constituțiilor, aprobarea sau refuzul unor proiecte legislative ș.a.

În această lucrare îmi propun să investighez dacă utilizarea referendumurilor conduce la un conflict între democrația reprezentativă și democrația directă dat fiind faptul că această modalitate de consultare a voinței populare cunoaște o înțrebuintare tot mai mare în țara noastră. Perspectiva originală aleasă reprezintă stabilirea ponderii de putere între guvernanți și alegători chiar și atunci când vorbim despre un referendum. Voi încerca să văd în ce măsură votanții reușesc să-și aleagă temele de dezbatere din cadrul unui referendum sau cum se pot feri aceștia de posibilele disimulări exercitate de politicieni.

Devenit un mijloc popular și bine recepționat de către cetățeni, conceptul de referendum este privit aproape unanim ca votul prin care majoritatea indivizilor își exprimă părerea asupra inițiativelor legislative. Totuși, termenul are nevoie de câteva nuanțări pentru a fi perceput corect. Conform tipologiei realizate de Markku Suksi¹, referendumul se poate împărți în două tipuri majore de procese electiv.

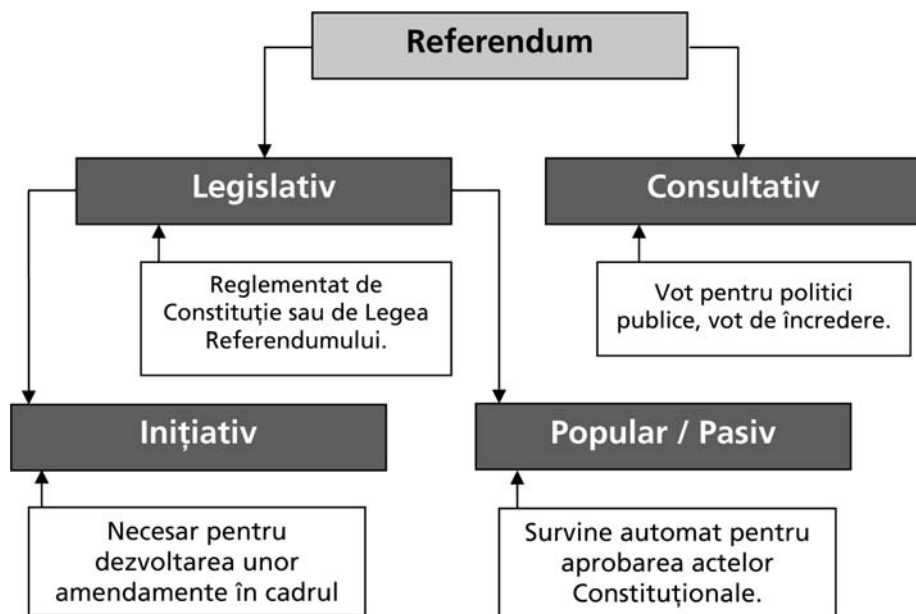

Fig. 1 Exemple de referendumuri. Schemă inspirată din tipologia realizată de Markku Suksi.

Primul dintre ele este „referendumul consultativ”, destinat politicilor publice, prin care se așteaptă un anumit consens, cât și o încredere din partea electoratului asupra unor viitoare proiecte. Cel de-al doilea tip este reprezentat de „referendumul legislativ” care impune atât direct sau indirect organizarea plebiscitelor pe o bază legală consfințită de Constituție sau de Legea Referendumului. În cadrul celui de-al doilea model pot interveni „referendumul inițiativ”, necesar pentru debutul

¹ Markku Suksi, *Bringing in the people: a comparison of constitutional forms and practices of the Referendum*, (Dordrecht, The Netherlands: Martinus Nijhoff Publishers, 1993), 7.

unor dezbateri parlamentare cu privire la diverse proiecte legislative, cât și „referendumul popular”, denumit și „pasiv”, prin care un act constituțional trebuie supus aprobării cetățenilor.

Afirmarea conceptului de guvernare democratic este o premisă de la care pornim în tratarea subiectului investigat, deși, comparativ cu perioada de debut, stabilită în timpul Greciei antice, „guvernarea poporului” a trecut prin nenumărate schimbări. Poate cea mai vizibilă ar putea fi definită printr-o nouă dimensionare a *demosului* și, inclusiv, printr-o nouă abordare a întocmirii cadrelor legislative cu ajutorul democrației reprezentative. Expansiunea procesului democratic ar trebui privită aproape unanim ca o revalorizare a egalității de vot, a egalității în fața legii, a opiniei liber exprimate, a responsabilității sociale, însă, cu toate acestea, vom arăta în cele ce urmează că scopul dezirabil promis de folosirea referendumului posedă încă o suită de discrepanțe față de practica ideală.

II. Stabilirea temelor de dezbatere în cadrul unui referendum

Temele predominante dezbătute de referendumurile din perioada postdecembristă a României s-au concentrat asupra inițiativelor de revizuire a principalelor acte legislative, precum Constituția, cât și a legilor care reglementează funcționarea Parlamentului sau a sistemelor de vot. Practic, subiectele propuse fac parte mai degrabă din angrenajul birocratic al conducerii unui stat, având o proiecție oarecum redusă a opiniei publice în materie de probleme ale *cetății*.

Elaborată în anul 1972, teoria efectului de agendă¹ își regăsește influența nu doar în sfera mass-media, dar totodată și în cadrul politicii prin stabilirea gradului de importanță pe care un cititor sau ascultator ar trebui să-l confere unui subiect. Temele inițiate și dezbătute prin participarea la referendumuri, conform Constituției, vizează în mod strict problemele de interes public major, însă cine am putea spune că le stabilește în spațiul public? Exercițarea rolului de formator de opinie al presei transferă către public evenimente gata contextualizate din punct de vedere al importanței, ceea ce rafinează într-o oarecare măsură temele destinate referendumurilor. Conform teoriei la care facem referire, mass-media nu își dorește să comunice neapărat *cum* să gândim, ci mai degrabă *la ce* să ne gândim. Un exemplu practic prin care putem proba influența teoriei efectului de agendă asupra temelor propuse pentru un referendum este din perioada actuală și vizează reorganizarea administrativă a Capitalei, un subiect intens discutat pe plan politic și repopularizat prin intermediul mijloacelor de comunicare în masă, în sensul acordării importanței cuvenite de către votanți.

De remarcat este faptul că alte teme de interes național nu sunt prezentate opiniei publice nici măcar spre o dezbatere formală: investițiile militare americane în scutul antirachetă proiectat pentru România, dar și participarea în războiul libian, la cererea NATO.² Astfel, importanța pe care publicul o acordă subiectelor destinate unui referendum se concretizează majoritar prin influența presei și mult mai puțin prin importanța în sine a temei.

1 Maxwell E. McCombs și Donald L. Shaw, „The Agenda-Setting Function of Mass Media” în *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, Nr. 2 (1972):176-187.

2 Conform legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului, la articolul 12 se notează că atât organizarea administrației publice locale este o problemă de interes național (litera b), cât și structura sistemului național de apărare, organizarea armatei, participarea forțelor armate la unele operațiuni internaționale (litera d). Textul de lege nu exclude în mod direct acordurile deja semnate cu diferite organizații internaționale.

De asemenea, și modul în care sunt redactate întrebările destinate unui referendum poate afecta percepția publicului prin inducerea unui posibil răspuns, în cazul cel mai nefericit, dar și printr-o lipsă a înțelegerii termenilor utilizați.¹

Cele mai recente referendumuri organizate în România au folosit în general întrebări simple, utilizând o formulă de început prestabilită „sunteți de acord cu...”, iar apoi tema în cauză. Răspunsurile acceptate pentru un referendum sunt cele închise, de tipul „da” sau „nu”. Recent, referendumul pentru Legea Capitalei a ridicat numeroase discuții despre modul în care au fost redactate întrebările. De la o variantă cu șapte întrebări, în care erau vizate opinii generale despre fosta activitate a primarilor (ex: sunteți mulțumit de modul în care s-a dezvoltat Capitala?), într-o tentativă de a crea o percepție negativă înainte de asumarea votului, s-a ajuns la variante de patru întrebări sau o singură întrebare, pentru ca într-un final proiectul să fie anulat. Normele de conduită europeană în materie de referendum accentuează faptul că „problema supusă votului trebuie să fie clară; nu trebuie să inducă în eroare; nu trebuie să sugereze un răspuns; alegătorii trebuie să fie informați cu privire la efectele referendumului; participanții la scrutin trebuie să poată răspundă la întrebări doar prin *da*, *nu*, sau prin *vot alb*.”² Lipsa unor reguli de redactare asumate de principalele organizații politice riscă să transforme dezbaterea publică a subiectelor inițiate de un referendum într-o bătălie politică, în asimetrie cu rolul consultării cetățenilor.

O tentativă de a extinde posibilele domenii și subiecte care ar putea fi supuse unui referendum a fost întocmită în 2005 de către Guvernul României în vederea cuprinderii unor teme ce fac obiectul „reforme și strategiei de dezvoltare economică și socială a țării” sau „a reformei justiției și combaterea corupției”.³ Parlamentul a respins în cele din urmă această inițiativă prin Legea nr. 243/2006.

Tot în acest sens merită să fie remarcat și capitalul de imagine care se tranferă partidelor politice prin utilizarea referendumurilor. Un subiect important lansat în campania prezidențială din 2009 a făcut referire la pregătirea unui referendum prin care se propunea electoratului reducerea numărului de membri ai Parlamentului și trecerea la un parlament unicameral. Spațiul public a fost repede copleșit cu intervenții și comentarii asupra acestui subiect, prea puțini lideri de opinie abținându-se de la deliberarea în favoarea sau împotriva acțiunii. Lăsând la o parte ordinea constituțională, care nu a suscitat prea mult interes, numărul de discuții create în jurul acestei abordări a acționat în favoarea probabilității ca evenimentul (reducerea efectivă a parlamentarilor) să se producă, fapt ce a creditizat acțiunile viitoare ale partidului care a propus o asemenea măsură. În literatura de specialitate, acest efect este denumit „euristica disponibilității”, și se bazează pe noțiunea că odată ce avem tot mai multe imagini ale unui acțiuni, cu atât tindem să credem mai puternic în respectiva reprezentare.⁴

1 Un aspect extrem de interesant îl constituie faptul că termenul „demitere”, utilizat ca formulă prestabilită în cazul organizării unui referendum pentru suspendarea președintelui, este înțeles destul de ambiguu de populația rurală. Un raport întocmit de Asociația Pro Democrația, din 2007, arată că unei ponderi importante a cetățenilor din zona rurală nu le era cunoscută semnificația termenului.

2 Codul de bune practici în materie de referendum, adoptat de Consiliul pentru Alegeri Democratice, 2006, sursa: <http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD%282007%29008-rom.asp>, accesat la data de 2 iunie, 2011.

3 Ordonanța de Urgență nr. 99/2005 pentru modificarea și completarea Legii nr. 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului (publicată în Monitorul Oficial nr. 643 din 20 iulie 2005)

4 Cu toate că există mai multe experimente în această direcție, ne vom concentra asupra unor cercetători germani, Carmen Keller, Michael Siegrist și Heinz Gutscher, care au dorit să observe modul prin care percepem un risc. Voluntarii au primit notițe cu date referitoare la inundații. Prima versiune făcea o retrospectivă a ultimilor 30 de ani și conținea mai multe imagini, iar

III. Aplicabilitatea unui referendum

În legislația actuală din România, referendumul este o modalitate de consultare a voinței populare, în temeiul articolului 2, alin. 1 din Constituție, care stabilește că prin acest mijloc se exercită suveranitatea¹ națională a poporului. Obligatorietatea de a ține cont de rezultatele unui referendum este legiferată doar în cazul demiterii președintelui, prin articolul 10, din Legea 3/2000 privind organizarea și desfășurarea referendumului. Asemănător, dar retroactiv, revizuirea unei Constituții trebuie să fie supusă unui plebiscit pentru confirmarea sa finală, conform articolului 151, alin. 3, din Constituție. O altă reglementare prin referendum, de această dată inițială supunerii respectivului proiect în Parlament, este și cea a legilor care modifică limitele teritoriale ale comunelor, orașelor și județelor, în acest caz organizarea referendumului fiind obligatorie, în condițiile art. 13, alin 3, din legea 3/2000. Inclusiv, legea de organizarea și desfășurarea a referendumurilor face obiectul activității parlamentare, prin Art 92, alin 9.

Este lesne de observat că rolul oricărui referendum, în afara aprobării sau respingerii unei Constituții, se conturează doar din perspectiva unei opinii a majorității, care poate avea sau nu ecou în forumul parlamentar. Considerăm că suveranitatea poporului, consfințită prin Constituția României, are nevoie de un amendament legislativ care să acorde o putere decizională mult mai pronunțată asupra deciziilor luate de cetățeni în cadrul referendumurilor, inclusiv prin stabilirea unui interval optim de timp în care acestea ar trebui formulate, în armonie cu articolul 61, alin 1, din Constituție, care afirmă că „Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului român și unica autoritate legiuitoare a țării”.

Filosoful italian Giovanni Sartori subliniază faptul că „opinia celor guvernați este fundamentul real al guvernării”², iar orice popor care nu are vreun cuvânt de spus este „un simplu ratificant, un suveran al nimicului”³. Prin urmare, baza legală actuală nu investeste credibilitate în practica referendumurilor, o modalitate constituțională, democratică și eficientă de altfel în rezolvarea conflictelor dintre politicieni (reprezentativitate) și voința poporului (suveranitate).

IV. Frecvența și prezența alegătorilor în cadrul referendumurilor

O perspectivă mai puțin prezentată în cadrul dezbaterilor despre referendumuri este și cea a valorii lor prin numărul de cetățeni care se prezintă la vot. Chiar dacă participarea propriu-zisă a fiecărui om nu reprezintă neapărat un element definitoriu în ceea ce privește raționalitatea votului, tindem totuși să credem că prezența la urne, indiferent că vorbim despre un referendum sau un alt tip de scrutin, este formată din mai multe etape cognitive prin care alegătorul decide cum să voteze. Astfel, însăși prezența la urne a oamenilor înseamnă o apartenență la actul guvernării. Conform acestei premise vom încerca să stabilim dacă referendumul se bucură sau nu de susținerea cetățenilor.

cealaltă era strâns legată de anul trecut. S-a remarcat că cei care observau mai multe imagini cu inundații sesizau un risc mai ridicat, deși numărul de dezaastre pe unitatea de timp dată era similară. Sursa: Sebastian Bohler, *150 de experimente pentru a înțelege manipularea mediatică*, traducere de Dana-Maria Cimpoi (Iași: Polirom, 2009), 27.

1 Calitatea de a fi suveran, de a dispune liber de soarta sa; independentă; putere supremă, DEX, editia a II-a Academia Română, Institutul „Iorgu Iordan”, Editura Univers Enciclopedic, 1998.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop, (Iași, Polirom, 1999), 78.

3 Sartori, *Teoria*, 78.

Anul electoral	Prezența la vot în cadrul referendumului	Prezența la vot în cadrul altor tipuri de vot
1991/1990	67 % (Constituție)	86, 19 % (prezidențiale)
2003/2004	55, 70 % (Constituție)	58,50 % (prezidențiale)
2007/2008	44,45 % (suspendarea)	39,20 % (parlamentare)
	26,51 % (pt. uninominal)	
2009	51, 50 % (unicameral)	53, 52 % (prezidențiale)

Sursă: Biroul Electoral Central și Institutul Național de Statistică. (Prezența la vot în cadrul alegerilor prezidențiale notează numărul de alegători care și-au exercitat dreptul de vot în primul tur.)

Conform datelor prezentate, se poate sesiza că prezența la un referendum se aseamănă destul de mult cu prezența cetățenilor în cazul altor alegeri. De exemplu, în anul 2009, votul pentru referendum a fost fixat în aceeași zi cu votul pentru alegerile prezidențiale, diferența de participare fiind de doar 2%. De asemenea, în primele momente postdecembriste, referendumul organizat în 1991 privind revizuirea Constituției a adus în fața urnelor aproape 67% dintre votanți, valoare asemănătoare cu prezența înregistrată la alegerile prezidențiale, cu un an în urmă. Ca o concluzie intermediară, se poate aprecia că încrederea într-un plebiscit este încă dictată de încrederea în politicieni, oamenii având rețineri asupra puterii lor de decizie, pe de-o parte, dar și asupra concretizării rezultatului final. În virtutea acestei precizări vine și faptul că prezența la referendumuri este într-o descreștere progresivă, deși în 2009 putem constata o revenire a dorinței de participare a cetățenilor în exercitarea votului până la valori de 50%.

V. Avantaje și dezavantaje ale referendumurilor

Posibila critică a utilizării referendumurilor, ca și cea a utilizării oricărui alt tip de vot în democrațiile reprezentative, constă în faptul că această formă de exprimare a dorinței electoratului se bazează preponderent pe cantitatea numărului de alegători, prin urmare, formează și întreține mase de oameni care cu greu pot fi afiliate unor interese sau unor comunități (celebra „dictatură a majorității”). Caracterul individual astfel format rămâne predispus judecăților stereotipe și influențelor de dirijare a opiniei, în special din pricina lipsei unei dezbateri¹ coerente în rândul cetățenilor. Giovanni Sartori denumea noul tip de guvernare ca fiind o „democrație directă a celor izolați”.² De asemenea, lipsa unor campanii de informare bine direcționate către grupuri și comunități sociale își poate vedea repede efectele la rezultatele ulterioare. Un sondaj realizat de CCSB în 2010 relevă faptul că mai bine

1 „Convocate și întrebate, ele [masele] îi pot răspunde liderului prin da sau nu, fără să aibă vreo altă posibilitate autentică de a se reuni spre a delibera. Nu sînt împuternicite să-i discute deciziile sau să-i dea sfaturi. Singurul lucru la care au acces și pe care îl pot face este să sancționeze o anumită politică sau să o respingă. Plebiscitul este semnul unei libertăți la care se renunță odată cu momentul în care este exercitată.”, Serge Moscovici, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei* (Iași, Polirom, 1997), 95.

2 Sartori, *Teoria*, 119.

de 70% dintre români nu pot răspunde de ce este nevoie de bicameralism, iar doar 34 % dintre cei chestionați știu care este rolul Parlamentului.¹

Legătura puternică între subiectul referendumului prezentat de o anumită parte de politicieni, iar apoi replica opoziție, creează premisele unui moment electoral în care de cele mai multe ori declarațiile politice iau locul argumentelor cu privire la tema inițiată. Fiind vorba de o problemă de interes public, referendumurile riscă să fie influențate de campaniile electorale, și nu de informare, a partidelor. Pe de-o parte, democrația recunoaște dreptul la liberă exprimare însă influențarea rezultatelor elimină caracterul suveran al deciziei luate de cetățeni.

O întrebare interesantă se poate pune și asupra modului în care politicile publice riscă să fie concepute pe baza calculului pragmatic electoral. Din pricina reglementării stricte a referendumului în ceea ce privește răspunsul cu întrebări închise, liderii politici tind să avanseze doar propuneri care sunt în rezonanță cu opinia deja existentă. Acest lucru ne arată o înțelegere slabă a conceptului de plebiscit, prin folosirea mai degrabă a puterii majorității decât a puterii consensului, prin care toți participanții ar trebui să se simtă implicați în luarea deciziei. Realitatea însă ne obligă să ne întrebăm ce persoane ar fi dispuse să voteze niște măsuri nepopulare în cadrul unui referendum? Astfel, căderea înspre populism, pentru votul celor mai mulți, este aproape un fapt în peisajul politic românesc. Singurul tip de referendum care ar avea posibilitatea să diminueze nemulțumirile sociale este cel consultativ, dar, așa cum am putut observa, lipsa unei credibilizări a rezultatului final conduce întreg conceptul în derizoriu și transformă plebiscitul într-un simplu „sondaj de opinie”.

Poate doar un ideal fără o bază empirică este și ideea conform căreia exercitarea dreptului de vot asupra unei legi în cadrul referendumului responsabilizează cetățeanul. Așa-numita „cultură politică” afirmă necesitatea unor cerințe din partea indivizilor, cât și acordarea unei puteri, tocmai pentru a-i determina să valorifice votul pe care îl au la dispoziție. Elena Nedelcu afirmă că „individul are tendința să extrapoleze șansele sau neșansele participării sale nonpolitice la sfera politicului. Astfel, dacă el are șansa de a participa la multiple decizii sociale în sfera nonpolitică, el se va aștepta să fie capabil de a participa și la deciziile politice. Reciproca este și ea valabilă”.²

Concluzie

Practica referendumurilor constituie un imens pas către democrația directă, prin care oamenii pot decide asupra principalelor acte legislative dintr-un stat, exercitând și exercitând în același timp calitatea de a fi cetățean. Deși numeroasele discuții politice din jurul temelor destinate unui referendum tind să producă în alegător mai degrabă sentimente decât alegeri raționale, considerăm că în orice democrație reală conflictul și dezbaterile sunt promotorii informării corecte. Nu de puține ori, capacitatea unui referendum de a mobiliza cetățenii în vederea formării unei opinii publice acționează nemijlocit și asupra vizibilității publice a formațiunii politice care a propus un asemenea proiect. De remarcat este și asemănarea dintre prezența la referendum și celelalte alegeri, fapt ce ne indică o interdependență între gradul de încredere în politicieni și subiectele propuse la un plebiscit.

Pe de altă parte, un risc major survenit în cadrul referendumurilor este acțiunea de decredibilizare, atât printr-o utilizare tot mai deasă, ce ar putea iniția chiar

1 <http://www.ziare.com/social/romani/cei-mai-multi-romani-nu-stiu-ce-face-parlamentul-si-nici-nu-i-intereseaza-1006073>.

2 Elena Nedelcu, *Democrația și cultura civică*, (București, Paideia, 2000), 18.

subiecte referitoare la rolul parlamentului într-o societate în care alegătorul trebuie să se pronunțe asupra legilor, cât mai ales prin lipsa caracterului de obligativitate al rezultatului unui referendum, indiferent de tipul acestuia, în forumul legislativ. Pe baza motivelor expuse pot concluziona că la ora actuală există un conflict de putere între reprezentativitatea aleșilor și suveranitatea cetățenilor în practica referendumurilor. Pentru final, îi dăm cuvântul încă o dată lui Giovanni Sartori care reușește să exprime în cel mai clar mod riscul la care asistăm astăzi în legătură cu practica referendumurilor: „Alegătorul obișnuit reacționează, nu acționează. Deciziile politice sunt rareori generate de poporul suveran, ele sunt supuse atenției sale. Iar procesul formării opiniilor nu începe de la populație, el trece pe la populație. [...] Când ni se spune că oamenii înșiși guvernează, trebuie să ne asigurăm că nu este vorba de o democrație de fațadă, de o simplă falsificare a democrației.”¹

BIBLIOGRAFIE

BOHLER, Sebastian, *150 de experimente pentru a înțelege manipularea mediatică*, traducere de Dana-Maria Cimpoi, Iași, Polirom, 2009.

„CEI mai mulți români nu știu ce face Parlamentul și nici nu-i interesează”, Ziare.ro, accesat la 28 mai 2011, disponibil la: <http://www.ziare.com/social/romani/cei-mai-multi-romani-nu-stiu-ce-face-parlamentul-si-nici-nu-i-intereseaza-1006073>.

CODUL de bune practici în materie de referendum, adoptat de Consiliul pentru Alegeri Democratice, 2006, accesat la 7 iunie 2011, disponibil la: <http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL-AD%282007%29008-rom.asp>.

McCOMBS, Maxwell E. și SHAW, Donald L., „The Agenda-Setting Function of Mass Media”, *The Public Opinion Quarterly*, Vol. 36, Nr. 2, 1972.

MOSCOVICI, Serge, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, traducere de Oana Popârda, Polirom, Iași, 1997.

NEDELCU, Elena, *Democrația și cultura civică*, București, Editura Paideia, 2000.

RAPORT de observare a referendumului pentru demiterea Președintelui României (2007), Asociația Pro Democrația, accesat la 5 iunie 2011, disponibil la adresa: http://www.apd.ro/download.php?id=37&filename=publicatii/Raport_referendum_suspendare_mai2007.pdf.

SARTORI, Giovanni, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop, Iași, Polirom, 1999.

SUKSI, Markku, *Bringing in the people: a comparison of constitutional forms and practices of the Referendum*, Dordrecht, The Netherlands, Martinus Nijhoff Publishers, 1993.

¹ Sartori, op. cit., 128.

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

In the present paper we investigate a somewhat uncanny relationship between Cartesian philosophy and political patterns. One of the central questions here will be why did Descartes choose to minimize the impact of political practice inside revisionary cognitive structures? Furthermore, we challenge the rather capricious claim to what we may call Descartes's „liberal“ extensions, as well as the implications attached. If revolutionary commentators and political activists have misinterpreted his political thought, there is a strong possibility it was due to a fuzzy relation between Cartesian philosophy and politics.

Delivering Knowledge, Doing It Right

Politics; Knowledge; Provisional ethics; Public morality; Private morality

Reluând firul unei demonstrații pe care am început-o altcândva, cu referire la critica leibniziană a cartezianismului¹, îmi aduc aminte că îmi construiam ceea ce consideram a fi o expunere paradoxală a raționalismului, și care explica totodată o receptare fabulatorie (însă nu lipsită de tâlc) a loialităților carteziene, plecând tocmai de la insinuarea idiosincraziei carteziene referitoare la constituția politică a lumii. În primul rând, spuneam, Descartes pare a dezaproba amestecul exigențelor politice în viața publică ori privată prin aceea că ar lipsite de finalitate practică și că ar abstrage gândirea, orientând-o într-o direcție vidă. Pe de altă parte, însă, faptul că el resimte apăsarea unei epoci contradictorii, asamblate pe fundalul acelor presiuni social-intelectuale care vor fi contribuit la destinul istoric al modernității culturale, poate constitui obiectul unei angoase personale, nu însă și temeiul refuzului de a îngădui consecuția dintre progresul filosofico-științific și urmările în plan socio-politic ale acestuia. Cu atât mai mult cu cât, odată constituită, o atare obiecție ar fi contrazis, indiferent de presupusa-i întemeiere, principiul unei reformări intelectuale exhaustive. În al doilea rând, cercetând incompatibilitatea dintre ambianța politică, pe de o parte, și sferile publică ori privată, pe

1 Mă refer aici la un fragment din lucrarea mea *Leibniz și paradigma individualității*.

de altă parte, găsim într-însa amprenta unui reducționism la dinamica incompatibilității structurale carteziene dintre *politică* și *filosofie*. Dar în ce anume constă o atare dinamică? Termenii comparației sunt fără echivoc: destinul cvasi-științific al reasamblării cunoașterii e ireductibil la iraționalitatea conduitei umane colective și viceversa. Filosofia lucrează cu judecăți principial raționale, întemeiate științific, în timp ce structuri politice relative la conduita individuală sau colectivă nu i se poate impune un verifiționism rațional-științific¹. De aici rezultă imposibilitatea politicii de a lucra cu adevăruri demonstrate dincolo de orice îndoială, precum și structura mai degrabă experimental-prudențială a unei gândiri politice susceptibile de a lucra cu observații care țin de experiență și care, la rândul lor, pot întemeia generalități doar în mod inductiv. Pe de altă parte, însă, capacitatea de a participa la operații deductive nu poate funcționa ca și criteriu al adevărului fără a presupune disoluția paradigmei natural-științifice. Așadar, instabilitatea edificiului comunitar-politic ar trebui căutată mai curând în esența judecăților și adevărilor ei și nu în cerințele metodei. Revenind, însă, la distincția propusă mai sus, ne întrebăm totuși dacă, în măsura în care iraționalitatea conduitei e, fără doar și poate, o condiție a speciei, cercetarea unor atari modele comportamentale n-ar împlini mai degrabă dezideratul unei revoluții intelectuale. Apoi, simpla prezentă a judecăților politice nesigure n-ar trebui, credem, să ne împiedice a le discerne de acele adevăruri – ce-i drept, puține la număr – care s-ar constitui, în conformitate cu noile exiguități ale cunoașterii, într-un minim de generalitate regulativă. Această idee pare a nu fi lipsită de acoperire, inclusiv din perspectiva acordului cartezian principial cu ceea ce putem numi materia primă a politicii, deopotrivă în forma ei cutumiară (obiceiuri, tradiții etc.) ori legală (legislația, jurisprudența). Mai mult, recalibrarea carteziană a cunoașterii poate presupune disoluția substanței normativității ca atare, doar în măsura în care, în plin proces evolutiv fiind, existența identitar-comunitară a individului să se poată sprijini pe o coloană vertebrală provizorie. Rămân, așadar, deschise întrebările: de ce o morală provizorie, cu o atare funcție de conservare a vitalității mentale într-un timp al metamorfozei gândirii înseși, nu cristalizează în sine exigențele comportamentale ale lui *zoon politikon*? Și dacă ar trebui să ne mulțumim, în genere, cu reducționismul la principiul acelei supunerii civice care exprimă mai curând o nuanță personal-individuală a comunității? Și dacă este tocmai obsesia individualistă cea în virtutea căreia – paradoxal sau nu – recuzăm conștiința politică? Și, în fine, dacă de aplecare generală a cartezianismului pentru minimalizarea politicii nu depinde cumva chiar blocajul moralei în provizorat?

În lumina acestor idei, putem considera concepția carteziană asupra politicii ca întruchipând nu numai obiectul unei iraționalități de principiu ci și expresia unei limitări, corespunzătoare unei distribuții inegale a gândirii și acțiunii politice: anume, ideea conform căreia preocuparea vizavi de chestiunile relative la politică și morală publică, precum și implicarea directă în formularea de judecăți, observații ori soluții moral-politice cu valoare globală, ar constitui responsabilități revendicate în mod exclusiv de către suveran² și apropiații acestuia. Credem că atât concepția carteziană despre monarhia ca atare³, dar mai ales prevenirea unei foarte probabile relativizări, corelabile multiplicității punctelor de vedere individuale⁴, îi determină alegerea limitării accesului la politică. Așadar, dacă ar fi să urmărim logica subtex-

1 Vezi Quentin Taylor, „Descartes's Paradoxical Politics” în *Humanitas Journal*, Vol. XIV, Nr. 2, (2001):79.

2 Vezi Henri Gouhier, *Essais sur Descartes*, (J. Vrin, Paris, 1937), 251.

3 Fidelitatea monarhică, venită ca extensie a credinței religioase, fusese parte a educației sale iezuite inclusiv printr-un concurs de împrejurări generat de asasinarea lui Henric al IV-lea, fondatorul Colegiului La Flèche – vezi Charles Adam, *Vie et Œuvres de Descartes, Étude historique*, 1910, 28; și Gouhier, *Essais*, 254-255.

4 Vezi Taylor, *Descartes's*, 80.

tuală a argumentației, am putea considera că o astfel de limitare previne ingerința iraționalității gândirii politice, în viața de zi cu zi a indivizilor. Dar nu contrastează oare o atare pretenție cu dezideratul supunerii civice înaintea tradițiilor, statutelor și legilor comunitare? Nu neapărat. Atrăgeam ceva mai înainte atenția asupra caracterului pronunțat individualist al acestei exigențe civice. Prin urmare, în măsura în care o atare regulă comportamentală vizează mai degrabă echilibrul strict privat al unei bunăstări individuale proprii numai subiectului¹, și nu neapărat o tipologie colectivă de supraordonare socială, atunci distribuția inegală în indivizi a contactului cu politici și morale publice nu ar contrazice, credem, regula conformismului social la nivel de individ, și nu de structuri sociale. Că orice structură socială presupune de fapt suma intereselor indivizilor, aceasta reprezintă, desigur, o extrapolare posibilă, dar care propriu-zis nu ar invalida distincția propusă.

Pe de altă parte însă, s-ar cuveni invocată și posibilitatea existenței unei de-
turnări de statut corespunzătoare unui demers justificator. Ce anume am în vedere? Dubla posibilitate ca: 1. Descartes să fi investit în acest demers limitativ statutul de explicație relativă la inabilitatea² sa structurală de a adresa și confrunta critic problematicile moral-politice; ori și mai mult: 2. ca insistența sa în a justifica nepotrivirea de principiu dintre sfera politică și demersul filosofic în genere, să fi constituit, mai degrabă, paravanul unei infirmități, căutând așadar a transforma, întru justificarea propriei opțiuni, un principiu eminamente subiectiv și contingent într-o observație cu caracter necesar obiectiv, referitoare la incapacitatea politicii de a se raționaliza.³ Soluția invalidării unei atari pretenții ar putea sta în aceea că morala provizorie ea însăși constituie o excepție de la dezideratul raționalității pure, fiind cel mult rezonabilă (*raisonnable*) ori în acord cu o raționalitate relativă. Înclinăm, așadar, să punem argumentația carteziană mai degrabă pe seama unei opțiuni private, a cărei arbitraritate nu pare a fi, deocamdată, contrazisă. Mai mult, ne-naturalitatea unei atari indisponibilități de a corela politica filosofiei și invers, își acutizează posibila corespondență cu o simplă idiosincrazie carteziană – așadar, departe de a oferi acele garanții ale rigorii, pe care demersul însuși părea, la o primă vedere, să le indice – prin chiar raportarea la contextul unei epoci unificatoare, în ale cărei aspirații se găsea proiectată febrilitatea interdisciplinar-corelativă. Așadar, cunoașterii i se asigurase revizitarea conceptelor, operațiilor și atribuțiilor ei, precum și unificarea disciplinară sub o regulă a completitudinii și universalității, pentru ca ulterior demersul să genereze anumite excepții a căror adecvare și justificare propriu-zis obiectivă vor fi făcut obiectul unei inadvertențe statutare. Excepția socio-politică ar putea sta sub însemnul demersului de calibrare individuală a cunoașterii. Căci e de bun-simț să presupunem că în absența sensului social-comunitar al edificiului moral-politic global, regăsim demersul politic ca atare vidat de orice înțeles major; și, deci, că atâta vreme cât logica moralei carteziene vizează binele privat, consecințele sociale ale binelui comunitar sunt cvasi-inatacabile⁴.

În al doilea rând, dincolo de motivația referitoare la limitarea accesului la politică și morală publică, maniera în care Descartes își justifică indecizia sintetizării unui edificiu moral autonom introduce în discuție instabilitatea demersului moral în genere și propensiunea sa fundamentală către îngăduința calomnieri sub false acuzații. Insubordonarea judecăților morale înaintea oricăror criterii verificaționiste

1 «Les éléments de morale que nous possédons de Descartes ne touchent jamais, à proprement parler, au bien et au salut de la Cité, mais seulement de l'homme privé, qui sans doute n'est pas méprisable, mais qui ne saurait conduire à la grande politique» – Alexis Philonenko, *Relire Descartes*, (J. Grancher: Paris, 1994), 407.

2 Vezi Taylor, *Descartes's*, 80.

3 Aceste idei reiau observațiile prilejuite de raportarea carteziană la politică și de relaționarea lui Leibniz la cartezianism, din lucrarea mea *Leibniz și paradigma individualității*.

4 Vezi înapoi, nota 6.

constituie, deci, o tară ineluctabilă, susceptibilă de a primejdui proiectul recalibrării unei cunoașteri aduse în vecinătatea unui mănunchi de criterii sigure. Prin urmare, iraționalitatea judecăților socio-politico-morale, anume cele care dau măsura reglării mecanismelor comunitare, nu poate fi dezmințită, inclusiv prin faptul că verificarea veridicității acestora depășește relativa siguranță minimală a cunoașterii imperative-individuale. Așadar, spre a satisface criteriile revizitării cunoașterii individual-private a individului, neîncalcând totodată limita a ceea ce trebuie să fie dacă nu perfect rațional, măcar rezonabil ori relativ rațional, morala privată va întruchipa unica posibilitate de a institui o bază a moralității. Acum, în ceea ce privește instabilitatea de fond a moralei, înzecit transferată politicii prin aceea că iraționalitatea demersului socio-moral regulativ pare a crește în mod direct proporțional cu îndepărtarea de perimetrul siguranței îndreptarului comportamental individual, confirmarea acestei observații va putea fi tălmăcită în paradoxul interpretării destinului politic cartezian, făcând totodată obiectul unor contradicții. Ce anume am în vedere?

În primul rând nepotrivirea existentă între raportarea carteziană la segmentul politic, precum și la neajunsurile structurale ale cunoașterii politice, așa cum au fost acestea anterior desluite, și o interpretare întrucâtva supradimensionată a contribuției carteziene la modelul politic al modernității. Am aici în vedere erijarea filosofului francez drept lider al unei mari familii „conspirative” care, înaintea oricui altcuiva, și-ar fi propus să se ridice împotriva despotismului și puterii arbitrare, vizând în cele din urmă fundamentarea unei mișcări revoluționare care să fi condus la instalarea unei guvernări conforme adevărului și dreptății.¹ Măsura în care o atare interpretare are, la origini, anumite rațiuni utilitarist-conjuncturale, face obiectul unei discuții separate. În ordine consecințială, însă, există două adevăruri care periclitează integritatea factuală a acestei pretenții. În primul rând: absența unei predispoziții în a-și structura, de o manieră riguroasă, concepția politică, decizie venită pe fondul observațiilor anterior detaliate, ceea ce aduce șansele de a explicita în mod coerent caracterul propriu-zis emblematic al filosofiei politice carteziene, aproape de zero. Desigur, trebuie precizat faptul că această primă observație lucrează cu o evaluare cvasi-obiectivă a contribuției politice carteziene, și nu ia în calcul erorile ori denaturările interpretative. În al doilea rând: preeminența – în interiorul perimetrului politic cartezian, așa limitat cum e – a unui *pattern* de gândire mai degrabă conservator decât liberal, la limită chiar reacționar. Așadar, paradoxul incorporării pretenției „revoluționare” se va acutiza prin aceea că – atât cât a considerat potrivit să se exprime, cu precădere în corespondența sa, pe marginea acestor lucruri – Descartes a ținut să reîntemeieze temeiurile absolutiste ale regalității, precum și necesitatea conservării prerogativelor discreționare corespunzătoare acesteia. În acest sens, apropierea politicii carteziene de substanța unui machiavelism² susceptibil de a nu satisface, nici în varianta sa mai moale, minimul pretențiilor liberale ale viitoarei prime republici franceze, conține temeiul îndepărtării progresive de dezideratul revoluționar. Pe de altă parte, faptul că sensul major al proiectului cartezian trăda, din perspectiva filonului postmedieval, o natură aproape subversivă, poate pretinde o corelație, la nivel explicativ, cu vehemența atitudinală a opoziției cu care Ludovic al XIV-lea întâmpinase substanța cartezianismului. Așadar, e posibil ca, la rândul-i, o atare depreciere să fi contribuit, din postura de mecanism mental, deși lipsit de întemeiere reală, la apariția unei „iluzii” liberale.

Apoi, alt argument al „revoluționarilor” ar fi că pretind o corelație – inexistentă de fapt, dar în bună măsură logică, așa încât face obiectul unei înrudiri cu an-

1 Vezi Taylor, Descartes's, 76.

2 Paralela Descartes-Machiavelli poate fi urmărită în corespondența cu Prințesa Elisabeta din sept. 1646, în Nicolas Grimaldi (ed.), *Descartes. La morale*, (J. Vrin, Paris, 1992), 175-181. Cu referire la interpretarea unei relaționări instituite între două feluri conexe de autoritarism, vezi Taylor, *Descartes*, 94-102.

terior exprimata obiecție a incompletitudinii proiectului cartezian – între revizitarea carteziană a tradiției și autorității cultural-filosofice și extinderea acesteia și asupra politicii. Aici practic cercul se închide, dintr-o primă perspectivă, prin aceea că motivația refuzului extinderii recalibrării cunoașterii și asupra segmentului moral-politic (distincția filosofie-politică și ingerința iraționalului care grevează asupra pretențiilor normative) a reprezentat chiar premisa de la care ne-am construit argumentația.

În ceea ce privește dimensiunea accentuat disonantă a interpretării politice carteziene, aceasta e corelabilă, așa cum anticipam, unei suite de contradicții ori inadecvări, deopotrivă interne filosofiei lui Descartes, așadar în mod indubitabil sistematice, și externe acesteia, deci interpretative și degrevând – într-o primă instanță, nu însă și decisiv – filosofia carteziană de răspunderea falsității unor atari extrapolări. Măsura în care, la o privire mai atentă, putem justifica pretenția unei consecuții între ambivalențele ori chiar ambiguitățile carteziene de sistem și înclinația interpretărilor pentru extrapolări, reprezintă o problemă distinctă.

1. O primă formă contradictorie asimilabilă sistemului ține de imposibilitatea de a concilia o tipologie *egalitaristă* și una *autoritarianistă* de expresie politică. Prima face, așadar, obiectul unui egalitarism intelectual din a cărui structură teoretică absentează cumva trasarea profundă¹ a acelor consecințe practice capabile de a fi desprinse dintr-un atare demers și care ar fi constituit, fără doar și poate, atât o compensație ori o echilibrare a teoriei, cât și – anticipăm aici cea de-a doua formă contradictorie inerentă sistemului – infirmarea incapacității carteziene de a orienta direcția progresistă a epocii înspre fundamentarea necesității de a opera îmbunătățiri în ordinea socială și politică a lumii. În mod contrar, cea de-a doua tipologie invocată face de astă dată obiectul unui autoritarism susceptibil de a activa o viziune absolutist-reacționară.

2. Cea de-a doua formă contradictorie sistematică, fără îndoială inerentă – după cum s-a și văzut – amfiboliei egalitarist-autoritariste, ține mai degrabă de o absență, fiind așadar o formă de *inadecvare* prin lipsa de continuitate consecințonală a opțiunii egalitariste. Demersul pare, așadar, a cădea într-o inadecvare corelabilă acelei indisponibilități, anterior discutate, de a așeza toate paradigmele cunoașterii și gândirii într-un recipient comun al accederii la o nouă dimensiune cognitivă egal distribuită și nicidecum selectivă. Dintr-un anumit punct de vedere putem considera chiar și această pereche de inconsistențe (adică 1 și 2) ca aflate într-o formă de opoziție – e adevărat, graduală și nu esențială – una cu cealaltă, mai ales prin aceea că o atare expresie egalitaristă lipsită de consecințe socio-politice pare a se opune autoritarismului într-o măsură mult atenuată. Căci deși, în mod teoretic, distincția va persista, substanța reală a manierei în care oricare dintre cele două tipologii va contribui la alterarea existenței social-comunitare propriu-zise, va înceta practic să mai existe, suprimând odată cu ea posibilitatea oricărei practici sociale specifice.

3. În fine, cea de-a treia formă de inadecvare, de aceasta dată în ordine corelativ-interpretativă, o reprezintă contradicția dintre interpretarea revoluționar-liberală a cartezianismului, a cărei substanță a fost dezbătută anterior, și statutul limitativ invocat de către Descartes. Altfel spus, opoziția dintre: a). operarea – ce-i drept, iluzorie în sine, însă nu mai puțin reală pentru depozitarii acestui „adevăr” – a consecințelor social-politice susceptibile de a îndeplini destinul „liberal” al gândirii carteziene; și b). limitarea ingerinței acestora în sistem.

Lațul contradictoriu ține, așadar, de faptul că din filosofia lui Descartes se desprind consecințe legate de fundamentarea unei tipologii a revoltei anti-absolutiste care va fi generat și catalizat resorturile liberalismului modern, practic împotriva

¹ O trasare mai degrabă de suprafață va fi implicată cumva de revoluționarea condițiilor materiale ale vieții, însă absența consecințelor socio-politice va limita profunzimea unui atare demers practic – vezi *Descartes*, 102.

voliției unei sistematizări carteziene aparent tributare regalității și absolutismului monarhic, cu tot ceea ce implică o atare opțiune. Identificând, deci, în mod probabil corect, natura profund echivocă a constituției unei fracturi identitare, ne întrebăm: cum anume pot fi reconciliate cele două personalități carteziene distincte? Apoi, am putea identifica inclusiv ceea ce am putea denumi o lipsă de corelație între finalitatea proiectului cartezian și contextualitățile ori particularitățile cadrului real-existențial care va suporta proiecția celui dintâi. Căci ar fi, credem, în bună măsură nerealist să presupunem că realitatea spațio-temporală care va primi într-însa și va susține greutatea proiectului de rescriere a circuitelor cunoașterii înseși, va fi cumva scutită de exigențele și cauzalitățile acestuia. Așadar, în lumina acestei observații, ne întrebăm: ce sens are credința carteziană în sistem, atâta vreme cât întreaga cunoaștere se cuvine resemnificată în cele mai intime resorturi ale ei? Drept soluție la o atare problematizare, aici poate intra, desigur, în scenă un prim sens al distincției propuse între cunoașterea intelectual-filosofică și gândirea politică, precum și semnificația limitării acesteia din urmă la prerogativele suveranului. Am putea vedea, așadar, în insistența izolării politicii și moralei publice (căci cea privată nu poate sta decât sub raportul cunoașterii individuale, trebuind așadar resemnificată laolaltă cu celelalte segmente cognitive, de unde și sensul instituirii unei morale provizorii ce va fi substituit finalitatea unei morale definitive pe parcursul proiectului de reconstrucție generică a cunoașterii), o justificare a incompletitudinii metamorfozei cunoașterii, precum și a excepțiilor acesteia, în sensul în care Descartes ar căuta o explicație ulterioară sistematizării incomplete. Pe de altă parte, însă, logica judecății ne dictează posibilitatea ca inexistența unui demers exhaustiv să fie o consecință a caracterului irațional propriu politicii și moralei publice. Aceasta ar justifica distincția filosofie-politică, nu însă și limitarea la atribuțiile suveranității, căci ar fi lipsit de sens să spunem că politica ține de suveran în virtutea faptului că e irațională.

Așadar, pare virtual imposibil să determinăm dacă proiectul cartezian e incomplet fiindcă politica e irațională; sau dacă politica e susceptibilă de iraționalitate în virtutea necesității de a justifica incompletitudinea demersului. Această indecizie de construcție nu pare, însă, a influența natura distincției propuse. Căci, în mod normal, atâta vreme cât o atare separație¹ ar fi funcționat, cartezianismul nu ar fi putut reprezenta un pericol pentru sistem. Prin urmare, ar trebui să ne întrebăm dacă insistența detractării cartezianismului și cartezienilor în epocă n-ar reprezenta, cumva, tocmai infirmarea posibilității de a controla o separație stabilă între gândirea politică, pe de o parte, și cogniția generală, pe de altă parte, ori la limită, de ce nu?, între *public* și *privat*. Și, mai departe, în același sens: dacă înseși extrapolările interpretative ale politicii carteziene nu infirmă cumva, la rândul-le, posibilitatea de a întemeia în mod coerent separația cerută de Descartes? Căci, pe poziții divergente și ireductibile fiind – ceea ce elimină în bună măsură posibilitatea uniformizării interpretative – atât adversarii liberalismului constituțional cât și promotorii acestuia au văzut în cartezianism aceeași linie directoare.

Într-un anume sens corelația anterior discutată dintre cogniția reordonată și segmentele real-contextuale, în chip de victime colaterale ale procesului de „formatare” a cunoașterii și a resurselor cognitive, poate constitui una din cheile interpretative în acord cu care am putea resemnifica raportul cartezian dintre public și privat. Prin urmare, tot așa cum, odată declanșat, proiectul cognitiv cartezian se va proiecta cauzal în conjuncturile existenței reale, indiferent de forma și direcția opțiunilor pe care proiectantul său le-ar dori conservate cât mai departe de potența

¹ Cu privire la posibilitatea de a compromite sistemul politic, relevantă e varianta particulară a opoziției generice *filosofie-politică*, referitoare la exercitarea *autorității*, și anume: *autoritate cultural-filosofică* versus *autoritate administrativ-politică*. Așadar, măsura în care instituirea unei separații nete între cele două reprezintă un proiect iluzoriu, ar putea constitui tocmai veriga lipsă a anti-cartezianismului regal francez.

alteratoare a proiectului, și noua dimensiune a gândirii individuale, supusă exigențelor aceluiași proiect, va apăsa fără doar și poate asupra structurilor publice, comunitare, socio-politice, în pofida insistenței cu care Descartes voise a le scoate în afara ariei de impact, socotindu-le structural incapabile de a suporta rigorile proiectului său.

BIBLIOGRAFIE

DESCARTES, René, *Œuvres philosophiques*, ediția F. Alquié, Garnier, Paris, 1997.

ADAM, Charles, *Vie et Œuvres de Descartes, Étude historique*, Vol. XII, în *Œuvres de Descartes*, Charles Adam & Paul Tannery (eds.), Léopold Cerf, Paris, 1897-1910.

GRIMALDI, Nicolas, (ed.), *Descartes. La morale*, J. Vrin, Paris, 1992.

TAYLOR, Quentin, *Descartes's Paradoxical Politics* în "Humanitas Journal", Vol. XIV, Nr. 2, 2001.

GOUHIER, Henri, *Essais sur Descartes*, J. Vrin, Paris, 1937.

PHILONENKO, Alexis, *Relire Descartes*, J. Grancher, Paris, 1994.

Stéphane Courtois: Oamenii politici să nu confunde istoriile

Celebrul istoric francez Stéphane Courtois, coordonatorul „Cărții Negre a Comunismului” și al „Dicționarului comunismului”, lucrări editate în milioane de exemplare, s-a aflat la București pentru a-și lansa traducerea română a ultimei sale cărți „Totalitarism și Comunism”. El a acordat un interviu lui Ștefan Popescu.

Ștefan Popescu: *Domnule profesor, ați publicat numeroase cărți și studii despre comunism care au generat nu de puține ori polemici aprinse...Credeți că s-a schimbat ceva în analiza istoriografică despre comunism?*

Stéphane Courtois: Privind în urmă, putem spune că lucrurile avansează pe plan istoriografic deoarece până când Uniunea Sovietică s-a prăbușit nu am avut acces la nicio arhivă. Deci când arhivele s-au deschis la Moscova, istoricii au putut să lucreze pe baze solide. Această deschidere am numit-o „revoluția documentară”. Din acest punct de vedere cred că am avansat considerabil, mai ales că arhivele s-au deschis progresiv și în celelalte țări – România și altele. Am fost de curând în Republica Moldova unde arhivele s-au deschis numai de doi ani dar chiar și așa progresul este important. Iată de ce cred că din punctul de vedere al muncii istoricilor este foarte important că arhivele s-au deschis, că rămân deschise, că se deschid și mai mult. Din acest punct de vedere progresul este incontestabil.

Acum, în ce privește înțelegerea generală a fenomenului comunist, cred că și aici s-au înregistrat progrese deoarece, spre exemplu, interpretarea noțiunii de totalitarism a fost în mare măsură confortată de descoperirile din arhive, în particular dimensiunea criminală a fenomenului dar nu numai. În ce privește modul intern de funcționare al regimurilor la putere – regimul sovietic, regimurile din țările-satelit – și aici am avut o imagine mai clară asupra acestora și am văzut mai clar și istoria Partidului Comunist Francez deoarece arhivele acestui partid se aflau la Moscova. Eu am identificat acolo aceste arhive și am putut intelege astfel mai bine relația foarte strânsă dintre Partidul Comunist Francez și Moscova. Când spun Partidul Comunist Francez și Moscova spun aparatul comunist francez și aparatul comunist sovietic deoarece militanții erau mai puțin la curent cu această relație, chiar dacă erau leniniști și staliniști convinși. În concluzie, avem o imagine mai clară despre comunism deoarece avem o mai bună documentare. Acest lucru este incontestabil!

Ștefan Popescu: *Ați publicat recent o nouă carte, „Comunism și Totalitarism”, tradusă și în română (Polirom). Ce noutăți aduce? Mai putem spune lucruri noi despre comunism? N-am spus oare tot în acești peste 20 de ani de la căderea comunismului?*

Stéphane Courtois: O nu! Niciodată nu spunem totul! Asta ar însemna că ar trebui să închidem departamentele de istorie. Așa cum ați văzut, este vorba de o culegere de articole și capitole pe care le-am publicat destul de dispersat dar acestea erau în realitate elementele aceluiași puzzle care acum este recompus. Cred că elementul principal al cărții, dacă aduce ceva nou, se referă la figura lui Lenin deoarece este important să înțelegem cum s-a născut acest fenomen totalitar care a marcat secolul XX. Și aici trebuie să amintesc că acest cuvânt – „totalitarism” – datează numai din 1924-25. Asta înseamnă că înainte nimeni nu și-a dat seama că avem de-a face cu un nou model politic. În 1924-25 acest lucru se conturează. Ceea ce este bizar în studiile de pionierat ale lui Hannah Arendt, în cele 3 volume despre „Originile totalitarismului”, este că nu se situează practic niciodată momentul nașterii acestui fenomen. Ne spune 1929... Stalin..., ceva pe-acolo. Eu sunt, aş putea spune, mai radical. Cred cu adevărat că Lenin este cel care a inventat acest fenomen! El l-a conceput începând cu 1902 cu cartea „Ce-i de făcut?”, a început să-l pună în practică în 1903 în ceea ce eu numesc „eprubeta politică”, adică branșa bolșevică a Partidului Social Democrat din Rusia. În 1917, el transformă această „eprubetă politică” în mișcare de masă și, pe 7 noiembrie, reușește să preia puterea și să creeze primul partid-stat din istorie. Deci avem o continuitate. Știm, desigur, că acest lucru îi surprinde pe mulți pentru că cel mai adesea spunem că este Stalin cel care a instaurat totalitarismul și am anumiți colegi care spun că după moartea lui Stalin nu mai avem totalitarism în Europa de Est ci autoritarism. Nu sunt de acord cu ei pe acest punct dar acestea sunt desigur dezbateri academice care continuă de cele mai multe ori într-un cadru amical. Sunt dezbateri în curs dar, în ce privește originile totalitarismului, cred că trebuie să începem cu Lenin. El este cel care l-a conceput, el este cel care l-a pus în practică, el este cel care l-a dezvoltat o dată cu luarea puterii și instituirea partidului-stat. Între 1917 și 1922, Lenin este stăpânul absolut și, din cercetările de arhivă reiese că ceilalți lideri –Troțki, Zineviev, Kamenev, Stalin – sunt doar locotenenții săi. Și mai cred că acest lucru îi explică și moartea: în cei 5 ani, Lenin a depus toată energia și a sfârșit prin a se epuiza.

Ștefan Popescu: *Ce aspecte legate de comunism persistă încă în imaginarul occidental, în special francez?*

Stéphane Courtois: Multe aspecte legate de comunism încă persistă. Un aspect care generează polemică este așa-numita „memorie glorioasă a comunismului”. După cum știți, există în Occident, o adevărată memorie glorioasă a comunismului – Frontul Popular, războiul din Spania, Rezistența, Eliberarea. Problema e că această memorie glorioasă a comunismului din Occident este contrazisă acum în parte de munca istoricilor. Aici apar tensiuni. Asta în ce privește Europa de Vest. În Europa de Est, avem și aici o memorie glorioasă a comunismului, într-o oarecare măsură, aceeași cu cea din Occident, dar avem și o memorie tragică, și anume victimele – toți acei oameni care au fost victime ale sistemului și care au suferit deportări, masacre, vieți întregi distruse. Acest aspect l-am realizat atunci când „Cartea neagră a comunismului”, pe care am coordonat-o, a apărut în Europa de Est. Au fost tensiuni foarte puternice între cei care erau purtători ai memoriei victimelor, adică fiii și fiicele sau, pur și simplu, cei care au suferit în mod direct, și excomuniștii care rămân în definitiv comuniști. Aici am asistat la confruntări aproape fizice.

Ștefan Popescu: *În România, comunismul a fost condamnat la cel mai înalt nivel al statului dar foștii nomenclaturiști își continuă liniștiți viața de privilegiați, continuă să locuiască în vile luxoase din cartiere șic, cu pensii de aur. Putem spune că această condamnare a comunismului a fost numai o strategie electorală, un exercițiu de imagine?*

Stéphane Courtois: Aici avem de-a face cu problema ieșirii din comunism. Fiecare țară care a cunoscut un regim comunist nu a ieșit din comunism în același fel și mai trebuie precizat că ieșirea din comunism nu a fost identică cu ieșirea din nazism. Nazismul a fost distrus din punct de vedere militar, leaderii săi au fost prinși (cei care nu s-au sinucis), și supuși judecății la tribunalul de la Nürnberg, condamnați. Nazismul a fost în mod formal condamnat din punct de vedere juridic și moral la nivel internațional. Rezultatul este că mișcarea nazistă este astăzi cvasi-inexistentă, este ceva marginal. Comunismul nu a căzut deloc în aceleași condiții. Comunismul a făcut implozie în fiecare din țările respective. În afară de Germania de Est nu a existat o forță externă care i-a arestat pe responsabili și i-a supus judecății. Mai ales – și asta trebuie spus – toți marii responsabili ai marilor crime (Lenin, Stalin, Molotov, Kaganovici) erau morți demult, deci era imposibil să se facă un proces judiciar. În aceste condiții, bineînțeles în funcție de țară, acolo unde dizidența și forțele democratice erau puternice, s-au adoptat legi de lustrare, s-a refulat, dacă pot spune așa, această nomenclatură comunistă. Acolo unde dizidența era slabă, comuniștii au reușit să se convertească și, cum spuneți, locuiesc în vile frumoase pe care și le-au însușit în 1945-46 etc.

Ștefan Popescu: *Comuniștii au reușit foarte bine tranziția spre capitalism...*

Stéphane Courtois: În anumite țări acest lucru este cât se poate de clar iar România este unul dintre cele mai bune exemple.

Ștefan Popescu: *Pot oamenii de stat să intre în dezbaterea istoriografică? și aici mă refer la recentul atac al președintelui român Traian Băsescu la adresa Regelui Mihai pe care l-a numit „slugă la ruși”...*

Stéphane Courtois: Este bine că oamenii politici convoacă istoria în discursul lor. Cu o singură condiție însă: să nu confunde istoriile.

Nu vreau să mă amestec în afacerile interne ale unei țări străine, nu știu dacă președintele Băsescu a urmat o foarte bună politică de condamnare a comunismului dar, în ce-l privește pe Rege, s-a aventurat pe un teren pe care nu îl cunoaște foarte bine. Am văzut durele reacții de la Moscova... Este bine că românii și clasa lor politică fac bilanțul istoric al unor ani – din anii 30 până la preluarea puterii de către comuniști, o perioadă care, trebuie să recunoaștem, a fost foarte dificilă, foarte complicată, cu vină de ambele părți. Vina principală însă, și asta trebuie spus clar, o poartă Hitler și Stalin: 23 august 1939, pactul Ribentrop-Molotov, și 28 septembrie 1939, tratatul, pe care îl uităm cel mai adesea, de prietenie și de delimitare a frontierelor între Hitler și Stalin. Aceste tratate au provocat catastrofa care a lovit România, cu ocupația Basarabiei și care a generat manifestări foarte violente ale extremei drepte naționaliste, în același timp de înțeles, și apoi răsturnarea situației din 1941 cu atacul împotriva URSS, trecerea Prutului etc., masacrul populației evreiești. La origine, nu este niciun dubiu, se află alianța Hitler-Stalin! Problema este că atunci când ne uităm la Republica Moldova, unde am petrecut recent câteva zile, vedem că acolo avem de-a face cu ultimul avatar al Pactului germano-sovietic, ceea ce în 2011 e puțin surprinzător.

Ștefan Popescu: *Vă referiți la Transnistria?*

Stéphane Courtois: Transnistria dar însăși Republica Moldova pentru că întreaga țară are probleme între cele două populații – cea rusofonă, adusă de Stalin, și cea românofonă, autohtonă. Ce se va întâmpla cu această problemă, nu știm. Avem aceeași problemă în țările baltice, în Ucraina, unde avem o Ucraină întoarsă

spre Rusia și o alta spre Occident, la Vest. Toate acestea sunt avataruri ale terifiantei alianțe germano-sovietice. La 1 septembrie 1940, de la Oceanul Atlantic la Pacific și de la Oceanul Înghețat de Nord la Mediterana, acest spațiu enorm era controlat de două regimuri totalitare și, dacă niciunul nu l-ar fi atacat pe celălalt, este probabil că destul de rapid întreaga civilizație europeană ar fi fost distrusă.

Gheorghiu Dej – Să-l păstrăm cum era în viață!

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE
[The University of Bucharest]

Gheorghiu Dej – Să-l păstrăm cum era în viață!

Moartea lui Gheorghiu Dej dă și azi de lucru unor scenariști ai istoriei care văd o conspirație a Kremlinului nemulțumit de „declarația din aprilie 1964”. O parte din populația românească l-a regretat pentru că de 2-3 ani, condițiile de trai începuseră să se îmbunătățească, prizonierii politici fuseseră eliberați, în plus românii vedeau cu simpatie emanciparea de U.R.S.S. și începutul deschiderii spre Occident unde Dej căuta sprijin tehnologic și diplomatic. Așa că dispariția lui Gheorghiu Dej are toate elementele și azi să fie un moment controversat.

Nu exista nici o regulă care să regleze asemenea situații. Tiparul fusese dat de funeraliile lui Lenin în 1924, ajustat de cel din martie 1953 la moartea lui Stalin. La București, la vârful P.M.R, moartea sa a deschis o scurtă dar acerbă luptă pentru putere. Biroul Politic nu a aprobat ideea ridicării unui mausoleu unde trupul îmbălsămat al fostului șef să fie expus. Moscova nu ar fi fost de acord, anii '60 erau diferiți. Dar nici Bucureștiul nu ar fi dorit în acel context să imite Moscova care îi îmbălsămasse pe Lenin și Stalin. Ultimul, în 1961, fusese scos din mausoleu și îngropat în zidul Kremlinului. Era așadar un precedent problematic. S-a preferat varianta modestă cu funeralii naționale și mici gesturi de păstrare a amintiri sale. Ceaușescu se opune chiar și ridicării de statui fostului său șef, iar tonul lui arăta clar că era deja nr 1...

Gheorghiu Dej – We should remember him the way he lived!

Gheorghiu Dej's death intrigues a number of history writers, who count on a conspiracy coined by the Kremlin which was unhappy with his „April 1964 declaration”. Back then, quite a few Romanians lamented Dej, because during the last two or three years of his rule, the living conditions improved, many political prisoners were released, and even more, Romanians looked with great sympathy at Romania's distancing from the USSR and the warming up to the West, where Dej expected to find technological and diplomatic support. Hence, his passing away has all the required elements to be seen, even today, as a controversial moment.

There was no rule for such situations. The model had been given by Lenin's funeral, in 1924, and adjusted for Stalin's death, in March 1953. In Bucharest, Dej's passing away opened the way for a power struggle among the leaders of the Romanian Workers' Party. The Politburo did not approve the idea of raising a mausoleum where the embalmed body of the former leader should be exposed. Neither Moscow, nor Bucharest would have approved on that. Not only because the 60's

were rather different, but also because Bucharest would have disliked to be following the model launched in Moscow, with the embalming of Lenin and Stalin. In 1961, Stalin's body had actually been removed from the mausoleum and buried in the Kremlin wall. It was therefore a problematic precedent. Consequently, they preferred a more modest model, including a national funeral and subsequent small gestures in order to keep his memory alive. Ceaușescu opposed even the building of a statue in the memory of his former leader, while his voice clearly showed that he had already started to consider himself as the No. 1...

Arhivele Naționale ale României
Arhiva Biroului Politic al
C.C. al P.M.R
Nr. 478
30.IV.1965

PROTOCOL NR.5
Al ședinței comune a Comitetului Central al P.M.R,
Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale
R.P.R din ziua de 22 martie 1965 ora 19:00

Participă la ședință membrii și membrii supleanți ai Comitetului Central al P.M.R, primii secretari ai comitetelor regionale de partid, șefii secțiilor Comitetului Central al P.M.R, membrii Consiliului de Stat al R.P.R, membrii guvernului, primul secretar al Comitetului Central al UTM.

ORDINEA DE ZI:

Propuneri cu privire la eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

În urma discuțiilor, Comitetul Central al P.M.R, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri al R.P.R au aprobat în unanimitate hotărârea privind eternizarea memoriei tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej.

NCeaușescu

10.IV.1965
GE.2 ex.

.....

Arhivele Naționale ale României
Arhiva Biroului Politic al
C.C. al P.M.R
Nr. 479
30.IV.1965

STENOGRAMA
ședinței comune a Comitetului Central al P.M.R,
Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale
R.P.R din ziua de 22 martie 1965 ora 19:00

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Dragi tovarăși,

A fost convocată ședința comună a Comitetului Central al partidului, Consiliului de Stat și Consiliului de Miniștri ale Republicii Populare Romîne, pentru adoptarea în comun a unei hotărâri privind eternizarea memoriei tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ.

Are cuvântul tovarășul EMIL BODNĂRAȘ, care va da citire proiectului de hotărâre.

Tov. Emil Bodnăraș:

(Dă citire proiectului de hotărîre)

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Ați auzit propunerile, tovarăși. Dacă sunt ceva obiecțiuni sau propuneri?

Tov. Barbu Zaharescu:

Eu propun să se organizeze un Muzeu memorial la Bîrlad în casa în care s-a născut tovarășul GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Aceasta există în hotărîre numai că trebuie îmbunătățit.

Tov. Janos Fazekas:

La primul punct, propun să nu fie „lucrările principale”, ci lucrările tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Însuși GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, în ultimele luni, discutam că față de unele va trebui să ia poziție publică, dar asta nu împiedică.

Tov. Emil Bodnăraș:

Este bine.

Tov. Alex. Sancovici:

Eu propun ca lista să rămână deschisă și Biroul Politic s-o mai poată completa.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Am lăsat lista deschisă la atribuirea de nume. Noi considerăm că dacă am face mai multe statui, acesta n-ar fi folositor, ci ar dăuna. Ceea ce am pus aici sunt instituții și întreprinderi importante care vor purta numele tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ. Desigur, ulterior, Comitetul Central poate să mai atribuie numele tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ și altor obiective. Aceasta este hotărîrea care trebuie să se publice și care urmează să se aplice.

Tov. Chivu Stoica:

Și fabrica de mașini-Unelte a fost ideea lui.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Dacă luăm toate fabricile care au fost ideile lui și a muncit pentru ele. Noi vrem să eternizăm memoria tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ așa cum trebuie.

Dacă sunteți de acord cu Hotărîrea? Cine este pentru, cine este împotriva, dacă se abține cineva? În unanimitate, Comitetul Central, Consiliul de Stat și Comitetul de Miniștri au aprobat hotărîrea.

Tovarăși, urmează să mai hotărîm asupra unei probleme privind înhhumarea tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ.

Dau cuvântul tovarășului MAURER.

TOV. I.Gh.Maurer:

Nu în Biroul politic, dar s-a ridicat această problemă: dacă n-ar fi potrivit ca tovarășul GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ să fie mumificat și așezat într-un mausoleu care să permită oamenilor să-l vadă cît mai multă vreme. Aceasta a fost o idee emisă. S-a discutat, menționez, nu în Biroul Politic.

Alții au întrebat dacă nu ar fi mai bine să fie incinerat, pentru ca incinerarea ar fi mai potrivită decît înhumarea. Biroul Politic s-a hotărât la soluția înhumării. Care au fost considerațiile care ne-au determinat să luăm această hotărîre?

Simțim cu toții că GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ a fost mare prin ceea ce a făcut, prin toată viața lui, mare prin ceea ce a realizat după moartea lui, prin realizarea partidului și poporului său. Este pentru noi o datorie ca figura aceasta să o păstrăm, s-o facem să trăiască cît mai multă vreme; este o datorie de afecțiune și de recunoștință a noastră ca tovarăși ai lui GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, dar este și o latură politică.

El a însemnat și va însemna un exemplu mare, un exemplu după care noi socotim că trebuie să se modeleze oamenii societății noastre, oameni care se vor naște. De aici izvorăsc aceste două considerațiuni, din care una trece, trece odată cu noi, dar nu rămâne, nu are valoare eternă, aceea de a folosi exemplul lui GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ în lămurirea oamenilor de mâine a societății noastre.

Este de nediscutat că ceva trebuie făcut pentru a înfățișa ceea ce GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ a fost și trebuie să continue să fie și să rămână în mintea și sufletele noastre. Dacă ne gândim la această treabă, pare cu totul nerațional că mumificarea aceasta să poată constitui valoarea lui GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ în ceea ce în fapt este vie, dinamică, activă. Nu putem face ca imaginea acestui cadavru să apară tot ceea ce a reprezentat ca trăire GHEORGHIU-DEJ. Aceasta este limpede.

Eu l-am văzut de multe ori pe LENIN la Moscova și vă mărturisesc că în afară de curiozitate și multă rezervă, ca să nu zic repulsie, imaginea acestui cadavru nu mi-a produs. N-am putut desprinde nimic din măreția lui LENIN; mai mult decît atât, fiecare dintre noi a avut ocazie să vorbească cu tovarășul GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ în viață despre aceasta. Și eu, și ceilalți tovarăși l-am auzit pronunțînd-se asupra ce înseamnă acest fel de a cinsti activitatea unui om care urmează să fie cinstită. Nu odată a caracterizat acest lucru ca o sălbăticiune, care se adresează unor oameni de nivel excepționali de scumpi, pentru că ce poate reprezenta un cadavru, numai faptul că la atîta vreme după moarte reușește să-și păstreze oarecum existența.

Uite, de ce tovarăși, ne-am gândit că cinstind-ul în mod eroic, a folosi exemplu în educarea generațiilor care vin, este mult mai potrivit să găsim oameni care să bage în piatră sau în scris viața și figura lui, s-o facă impunătoare, s-o arate ce a fost această trăire, această

experiență rară în viața poporului nostru. Noi credem că aceasta este treaba cea mai bună de făcut.

Dacă dăm unui Institut care scoate cadre inginerești, numele lui GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, în felul acesta exteriorizăm una dintre activitățile sale cele mai caracteristice, formarea cadrelor, pe care le-a făcut nu numai în partid, dar peste tot. Banii bursei cu care studenții cei mai buni vor învăța exteriorizează aceeași trăsătură luminoasă a lui. Acestea sunt lucruri care înfățișează ceea ce a fost omul care, ca mort, este ca toată lumea.

Uite de ce credem că așa trebuie făcut.

Cred că trebuie să mobilizăm toate forțele de creație pentru a scoate din monumentele închinat lui GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ tot ceea ce a fost GHEORGHIU-DEJ.; să mobilizăm tot ceea ce există talent pentru a evoca memoria lui GHEORGHIU-DEJ. Eternizând ceea ce a fost viu și ce trebuie să rămână permanent din ceea ce a fost.

Uite rațiunile din care noi credem că aceasta este soluția cea mai bună.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Cred că cele arătate de tov. MAURER sunt foarte clare tovarăși. Este bine cum gândește Biroul Politic? Vreți să punem la vot? (toți tovarășii nu este nevoie de pus la vot). Am umbri dacă am proceda astfel pentru generații memoria tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, ne-ar spune că n-am ajuns la înțelegerea științifică a ceea ce trebuie să fie GHEORGHIU-DEJ.

Tov. Emil Bodnăraș:

Să-l păstrăm în amintire cum a fost viu.

Tov. Nicolae Ceaușescu:

Noi îl cunoaștem din muncă, din activitate; el a fost omul care împreună cu partidul, cu clasa muncitoare, cu poporul am reușit să făurim ceea ce am făurit. Uite de ce credem că nici un alt exemplu din altă parte nu ne poate face să procedăm altfel. Aceasta este singurul fel de a privi just, partinic. Dacă suntem de acord? (toți tovarășii sunt de acord). Ridicăm ședința, tovarăși.

Ședința s-a terminat la ora 19:10

Mc/2 ex.

.....

Arhivele Naționale ale României
Arhiva Biroului Politic al
C.C. al P.M.R
Nr. 477
30.IV.1965

HOTĂRÂREA

**COMITETULUI CENTRAL AL PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN,
CONSILIULUI DE STAT ȘI CONSILIULUI DE MINIȘTRI ALE
REPUBLICII POPULARE ROMÂNE**

În legătură cu încetarea din viață a tovarășului GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ, Comitetul central al Partidului Muncitoresc Român, Consiliul de Stat și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, hotărăsc:

1. Se declară doliu național în întreaga țară, începând de astăzi, 19 martie, până în ziua funeraliilor, inclusiv.
 2. Se vor organiza funeralii naționale. Funeraliile vor avea loc miercuri 24 martie 1965.
 3. Se constituie o comisie de partid și de stat pentru organizarea funeraliilor, formată din tovarășii CHIVU STOICA (președintele comisiei), EMIL BODNĂRAȘ, ALEXANDRU DRĂGHICI, LEONTIN SĂLĂJAN, ȘTEFAN VOITEC
 4. În zilele doliului național, în întreaga țară se arborează în bernă drapelul de stat al Republicii Populare Române și drapelul Partidului Muncitoresc Român
- Manifestările distractive și sportive, adunările festive și comemorative de orice fel se suspendă pe toată durata doliului. Teatrele, cinematografele, radioul și televiziunea și celelalte instituții de cultură își vor adapta programele la zilele de doliu.
- În ziua funeraliilor toate spectacolele și cursurile învățământului de toate gradele se suspendă.
5. În semn de omagiu, în ziua funeraliilor se va întrerupe lucrul timp de 3 minute în toate întreprinderile și instituțiile din țară (cu excepția acelor unde condițiile de producție nu permit încetarea lucrului); pe timpul întreruperii lucrului vor suna sirenele întreprinderilor, locomotivelor, vaselor fluviale și maritime; se va orbi circulația trenurilor, automobilelor, altor vehicule și a pietonilor.
 6. În Capitala republicii Populare Române și în toate centrele regionale se vor trage – în semn de ultim salut – 24 salve de artilerie.

COMITETUL CENTRAL AL
PARTIDULUI MUNCITORESC ROMÂN

CONSILIUL DE STAT AL
REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

CONSILIUL DE MINIȘTRI
AL REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

16.IV.1965
PI/2 ex.

O confesiune de credință

Vasile Ionescu, Istoria care trece, cuvântul rămâne... Mărturiile ultimului director al SOCIETĂȚII ROMÂNE DE RADIODIFUZIUNE DIN PERIOADA PRECOMUNISTĂ

Ediție îngrijită de Adrian Cioroianu (Studiu Introductiv, Partea I, Anexele 1,2) și Liliana Mușețeanu (partea a II-a și a III-a, Anexele 3-5, Note finale, Cronologie, Bibliografie), București, Editura CASA RADIO, 2008, pp.256.

În anul 2008, editura CASA RADIO a publicat o lucrare cu caracter memorialistic care îl are ca protagonist pe Vasile Ionescu. Dar cine este Vasile Ionescu și de ce o editură precum CASA RADIO a publicat memoriile acestuia?

Înainte de a parcurge primele pagini ale lucrării am dorit să aflu cine sunt cei care au îngrijit această lucrare. Primul dintre aceștia este Adrian Cioroianu iar coautoarea este Liliana Mușețeanu.

Adrian Cioroianu este un istoric aflat la vârsta maturității intelectuale care s-a specializat în studierea comunismului. Profesor la facultatea de istorie din cadrul Universității din București „păstorește”, de mai mulți ani, în cadrul specializării de Istorie contemporană un curs care privește analiza regimului comunist românesc.

Doamna Liliana Mușețeanu este coordonatoarea arhivei media din Radiodifuziunea română intitulată „Arhivă scrisă”. Aceasta este cea mai extinsă și valoroasă arhivă media din România.

Acești cercetători și-au propus să aducă la lumina tiparului o mărturie deosebit de importantă, a lui Vasile Ionescu, nimeni altul decât fostul director general al Radioului, care a îndeplinit această funcție în perioadele 14 august 1940 - 6 octombrie 1940 și 22 ianuarie 1941 - 19 iunie 1945.

Miza istorică a memoriilor lui Vasile Ionescu este dată de posibilitatea de a

înțelege semnificatul anumitor momente istorice prin ochii protagoniștilor.

Cartea este structurată în două părți:

În prima parte, avem mărturii din perioada interbelică. Prin prisma amintirilor sale putem afla informații despre asasinarea primului ministru Armand Călinescu, a modului în care echipa morții a fost arestată chiar în sediul Societății Române de Radiodifuziune (SRR), cu sprijinul efectiv al lui Ionescu care la acea dată îndeplinea funcția de director adjunct, și a executării membrilor acesteia. Ulterior, după ce a fost promovat în funcția de director general al SRR va fi martor direct al episodului memorabil al abdicării regelui Carol al II-lea și depunerii puterii executive în mâinile generalului Antonescu, pe 6 septembrie 1940 (p.7). Alte evenimente relatate de autor sunt acelea a rebeliunii legionare din 21-23 ianuarie 1941 și a loviturii de stat din 23 august 1944. Ionescu, în calitate de director al SRR a fost una dintre puținele persoane care au fost informate de întoarcerea armelor împotriva Germaniei și arestarea mareșalului a deschis perioada prigonirii sale. Acuzat fiind de „favorizarea legionarilor”, de „relații privilegiate cu Mihai Antonescu” ca și de multe alte „crime” a fost destituit începând cu data de 19 iunie 1945 fiind înlocuit cu Matei Socor.

Odată cu destituirea din funcția de director general al SRR începe ce-a

de-a doua parte a memoriilor fiind evocate avaturile din pușcăriile comuniste.

Prima arestare a lui Ionescu a avut loc pe 11 martie 1945. După o scurtă perioadă petrecută la arestul din strada Uranus a fost transferat, împreună cu alți deținuți în lagărul de la Caracal. Astfel, a fost inaugurată o perioadă de 13 ani petrecuți în închisori. Relatările lui Vasile Ionescu sunt deosebit de prețioase pentru a înțelege ce s-a întâmplat cu cei pe care regimul a considerat că este necesar să-i elimine din viața socială. Încă din lagărul de la Caracal, regimul comunist a început procesul de „reeducare” prin încercarea de a-i „converti” pe deținuți. Experiența din acest lagăr a durat pînă la 4 decembrie 1945 când a fost eliberat. Eliberarea s-a datorat închiderii acestui lagăr. Reîntoarcerea acasă nu a însemnat și reîntoarcerea la normalitate deoarece imediat după arestarea sa, familia a fost evacuată din casă, aceasta fiind acordată unei brigade de securitate și ulterior transformată în casă conspirativă.

A doua perioadă după gratii a început cu 30 septembrie 1949. Imediat a fost întemnițat la Malmaison, care la acea dată era închisoarea serviciului secret. După 30 de zile de anchetă a fost transferat al închisoarea securității din Calea Rahovei unde a fost supus la „procedura de mână forte” (p.203). Ulterior a fost transferat la Fortul nr.13 Jilava. Vasile Ionescu narează pe parcursul memoriilor condițiile inumane de viață la care erau supuși deținuții dar și prezentarea tortionarilor. Faimosul satrap Maromet care i-a terorizat pe deținuții de la Jilava, era exemplul clasic al bestialității. Acesta era secondat de lt. Vișinescu, lt. Manta, maiorul Stănescu, maiorul Kis și de mulți alții. Pe parcursul a patru capitole (13, 14, 15, 16) martorul acestor evenimente, eroul acestor memorii, relatează pe larg și cu amănunte de multe ori macabre anii petrecuți la Fortul 13 Jilava. Un alt capitol important este reprezentat de episodul încarcerării la Canalul Cernavodă-Marea Neagră (Poarta Albă-Peninsula). Pe parcursul paginilor sunt prezentate metodele de reeducare la care erau supuși deținuții, care se soldau cu moartea ce-

lor mai slabi, prin înfometare, bătăi sau sinucideri. Concluzia acestui capitol este relevantă: „Câtă demență, incompetență criminală și barbarie deliberată!...”.

Leșirea din detenție, la 23 iunie 1955, nu a însemnat și eliberarea de coșmarul pușcăriilor. A fost arestat, din nou, în primăvara anului 1960 și a fost încarcerat la Gherla pînă la 23 iunie 1964 când au fost acordate grațieri colective pentru toți condamnații politici. În această pușcărie a avut ocazia de ași revedea fratele, generalul Titi Ionescu, după mulți ani, cu ocazia vizionării unui film cu caracter reeducator, prezentat de Ministerul de Interne.

Pe parcursul acestor memorii răzbate destinul unui om care a avut ghinionul să fie un profesionist și un om cu convingeri proprii care l-au făcut indezirabil pentru un regim totalitar așa cum a fost regimul comunist. Din memoriile acestuia pot fi reconstituite momente importante din istoria contemporană a României. Însă ceea ce este mai important este că Vasile Ionescu, un om cu un destin frânt de un regim „de democrație populară” care își propunea „binele omului pentru om” a putut să rămână în istorie și să-și i-a revanșa în fața barbariei și urii pentru individ prin publicarea memoriilor sale. De ce? Pentru că a demascat un „imperiu al răului”. Din aceste motive recomand cu tărie parcurgerea memoriilor lui Vasile Ionescu, *Istoria care trece, cuvântul rămâne... Mărturiile ultimului director al SOCIETĂȚII ROMÂNE DE RADIODIFUZIUNE DIN PERIOADA PRECOMUNISTĂ*.

Ioana Cristea Drăgulin

[Hyperion University]

O teorie eco-sistemică a organizațiilor internaționale

Anton Carpinski, Diana Mărgărit, *Organizații internaționale*
lași: Editura Polirom, 2011, 213 pagini.

Configurate ca urmare a conștientizării necesității, de către statele naționale, de a gestiona complexele provocări pe care le aducea cu sine debutul secolului trecut, *organizațiile internaționale* au căpătat o pregnanță deosebită nu doar ca actori politici efectivi pe scena globală, ci și ca obiect de studiu pentru teoria socială și politică dezvoltată pe parcursul veacului al XX-lea. Din această dublă perspectivă, importanța lor nu s-a diminuat în epoca noastră, ci, dimpotrivă, a cunoscut o creștere în intensitate, pe măsura problemelor cărora omeni-rea trebuie să le găsească astăzi soluții. La aproape o sută de ani de la apariția Ligii Națiunilor, umanitatea se confruntă cu situații ce revendică nu doar o identificare clară a rolului pe care îl dețin, în planul politicii globale, organizațiile internaționale, ci și o sistematizare teoretică de natură să permită înțelegerea funcționării acestora la o scară ce implică un impact fără precedent. Este, acesta din urmă, un motiv pentru a constata că, fie și atunci când integrează perspective multiple – de factură sociologică, istorică, politologică ori economică – teoria relațiilor internaționale, a cărei viziune se îndreaptă mai curând către statele naționale, pare a fi depășită de situație. Această constatare poate însemna, pe de altă parte, un punct de plecare pentru inițierea unui alt tip de demers teoretic.

Pe această linie se înscrie, cu succes, abordarea propusă de universitarii ieșeni Anton Carpinski și Diana Mărgărit, interesați să aducă în atenția comunității academice, a cercetătorilor și studenților o

viziune orientată problematizant și prospectiv asupra organizațiilor internaționale, viziune încadrată de ceea ce autorii numesc *teoria eco-sistemică*. Avansând o grilă analitică ai cărei parametri sunt dați de obiective, principii, structura instituțională și de acțiuni, specialiștii ieșeni realizează o exemplară analiză a paisprezece organizații politice globale, dintre acestea opt fiind guvernamentale și șase non-guvernamentale. Dacă, din perspectiva teoriei relațiilor internaționale, analiștii mizează, de regulă, pe o prezentare descriptivă, pur tehnică, a organizațiilor ce activează în mediul supranațional, nou-tatea abordării eco-sistemice propuse de Anton Carpinski și Diana Mărgărit este dată de conectarea problematicii impuse de prezența acestor actori politici la unul dintre aspectele procesuale fundamentale ale lumii contemporane, și anume „prefigurarea democrației cosmopolite” (p. 7). Asumând acest scop teoretic și aplicativ, lucrarea universitarilor ieșeni depășește abordările conceptuale care aduceau în atenție „democrația internațională” sau pe aceea „supranațională” și reușește să demonstreze convingător că organizațiile internaționale, fie acestea guvernamentale sau nonguvernamentale, se constituie în veritabili piloni pentru configurarea unui model democratic care „(...) trebuie să fie unul cosmopolit și global, în care statul să nu fie eliminat, ci, cel puțin, recunoscut asemenea altor actori internaționali” (p. 195). Teoria eco-sistemică propusă de cei doi autori vizează, tocmai din acest motiv, înțelegerea rolului organizațiilor internațio-

nale în contextul constituirii unui model participativ al democrației, extins la nivel global și capabil să dea viață *cetățeniei cosmopolite*, un tip de cetățenie care nu o anulează și nici nu o înlocuiește pe cea națională ci, dimpotrivă, o întregeste. Din acest punct de vedere, ingredientul invocat în epilogul cărții – și care dă seamă de preocupările teoretico-politice de factură normativă ale Profesorului Anton Carpinski, demonstrând încă o dată vocația sistemică a cercetărilor sale – este ceea ce completează ideea unei „politici a recunoașterii”, și anume *cultura recunoașterii*, definită „(...) ca o sinteză cultural-politică a unei umanități maturizate, sinteză ce exprimă capacitatea de (re)conciliere a recunoașterii într-o lume a provocărilor politice” (p. 205).

Ilustrând interesul pentru re-machetarea inteligentă și provocatoare a ceea ce părea să fie circumscris unei discipline aride și tehnice, propunând o arie metodologică a cărei utilizare promite deschiderea de noi oportunități în analiza organizațiilor internaționale și reușind să suscite intelectul prin abordarea de tip eco-sistemic, cartea scrisă de Anton Carpinski și Diana Mărgărit își relevă, cu siguranță, aerul de noutate într-un univers de discurs în care, prea adesea, explicațiile s-au limitat la a fi pur descriptive, nu însă și comprehensive.

Daniel Șandru

[„Petre Andrei” University of Iași]

Recenzie

Abordarea internațională a parlamentarismului

Gabriel Liviu Ispas, *Parlamentarismul în societatea internațională*

Editura Institutul European, Iași, 2011.

Tema pe care o propune autorul – aceea a parlamentarismului internațional – este o extrem de incitantă, prea puțin explorată de cercetătorii dreptului internațional, într-o lume în care statul națiune este considerat încă centrul organizării politice, sociale și juridice, iar organizațiile internaționale par a gravita în jurul instituțiilor executive.

Cartea pe care o recenzăm este rezultatul unui demers științific care aduce în față exact această latură deosebit de importantă a organizațiilor internaționale, în contextul în care societatea internațională este grav afectată de crize economice de sistem, iar sistemul modern/postmodern de guvernare (în paradigma

democrației reprezentative) pare depășit. Autorul reușește să structureze un sector științific extrem de vast, să prelucreze un volum mare de informații, relevant pentru domeniu, și să extragă o serie de observații fine ce dau consistență abordării sale.

Lucrarea lui Gabriel Liviu Ispas este bine documentată și structurată, răspunzând nu numai exigențelor cititorilor avizați ai domeniului, ci și celor specifice zonei didactice de utilitate. Debutul său, realist și inspirat, face trimitere, pe parcursul introducerii, la contextul general de analiză a cadrului juridic, discuția fiind centrată pe regimul juridic al parlamentarismului, pe reliefarea compatibilității cu dreptul internațional public și

poziționarea adunărilor parlamentare în dreptul internațional, văzut prin prisma instrumentelor juridice internaționale.

Prima parte a cărții debutează cu unele considerații privind dreptul parlamentar, urmate de o analiză a principalelor democrații și a sistemelor lor parlamentare, de o analiză comparativă între Parlamentul European și Congresul Statelor Unite, de o prezentare a conceptului de diplomatie parlamentară și a formelor sale de manifestare și de analiză a Uniunii Interparlamentare. Demersul explicativ abundă în informații utile atât pentru specialiști, cât și pentru cei care vor să se inițieze în domeniu.

Partea a doua conține esența acestei cărți, dezvăluită treptat și metodic. În prima secțiune, autorul abordează teoria subiectelor dreptului internațional public, referindu-se la organizațiile internaționale ca subiecte ale dreptului internațional public. O dimensiune relevantă a organizațiilor internaționale este reprezentată de dimensiunea parlamentară. Așadar, aici se pun bazele întregii analize instituționale. Secțiunea a doua cuprinde, într-o manieră comparativă, detalii despre organizarea, componența, funcționarea, modul de adoptare a deciziilor și atribuțiile adunărilor parlamentare ale organizațiilor internaționale. În fine, următorul pas recompensează cititorul cu o analiză a unor adunări parlamentare precum Consiliul Nordic, Parlamentul African, Adunarea Generală a Organizației Statelor Americane, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, Adunarea Parlamentară a Organizației Tratatului Atlanticului de Nord, Adunarea Parlamentară a OSCE ș.a.

Un spațiu special este alocat situației din cadrul Organizației Națiunilor Unite, autorul luând în discuție necesitatea înființării unei adunări parlamentare în cadrul acestei organizații. Subiectul este unul disputat și răspunde discuțiilor legate atât de relansarea și revitalizarea ONU, cât și de celor privind extinderea democrației și consolidarea principiului participării și reprezentării democratice la nivel global.

Partea a treia a cărții este dedicată unei teme de actualitate și de mare interes

(din nou foarte puțin explorată), descifrată ori interpretată în spațiul public intern, deși apartenența la Uniunea Europeană transformă instituția Parlamentului European într-una esențială pentru luarea deciziilor care ne privesc ca și cetățeni. Această parte este structurată în capitole consistente care prezintă și analizează detaliat cadrul general și fundamentul juridic al Parlamentului European. Sunt prezentate în detaliu localizarea acestuia în sistemul instituțiilor Uniunii Europene, evoluția istorică, organizarea internă și funcționarea acestuia, atribuțiile și competențele, implicarea Parlamentului European în adoptarea actelor comunitare și rolul acestui for la realizarea justiției în Uniunea Europeană.

Concluzia pertinentă, care se desprinde la finalul acestei cărți, este aceea că noțiunea de parlament a influențat o serie de schimbări politice, sociale și de sistem în viața democratică a statelor. Din acest punct de vedere, lucrarea pe care o veți parcurge este relevantă nu doar pentru teoria relațiilor internaționale, ci și pentru dezbaterile ce apare constant în spațiul public în legătură cu parlamentarismul, cu natura regimului politic și cu funcționarea statului de drept.

Pe acest fond, lucrarea lui Gabriel-Liviu Ispas vine să evidențieze importanța fundamentală a forurilor parlamentare, atât la nivel național, cât și internațional. Subliniind rolul, funcțiile și valoarea incontestabilă a instituției parlamentului, autorul trage indirect un semnal de alarmă în privința tendințelor de minimalizare a dialogului, a dezbaterii și a echilibrului în cadrul raporturilor de forțe dintre actorii scenei politice interne și internaționale. Redus la esența sa, parlamentarismul nu este o dimensiune specifică doar organizațiilor internaționale, ci un principiu ce guvernează relațiile dintre doi sau mai mulți actori (individuali, organizaționali, statali, suprastatali) ce își fundamentează deciziile și acțiunile pe valori și principii democratice.

Cristian Bocancea

[„Petre Andrei” University of Iași]

Partizanii români din Franța

Gavin Bowd, *La France et la Roumanie communiste*
Paris, L'Harmattan, 2008, p.392.

În vara anului 2009 profesorul Stelian Tănase mi-a recomandat să citesc o carte, în limba franceză, intitulată *La France et la Roumanie communiste* apărută în anul 2009 la o editură din Paris. Nefiind un specialist în această temă am primit cu o oarecare temere recomandarea domnului profesor însă la insistența acestuia am luat exemplarul și am început să îl citesc. Sumarul cărții nu mi-a trezit un mare interes, acesta cuprinzând: Sources et abréviations; Prologues, Retrouvailles impossibles (1944-1950); Les froides ténèbres (1951-1963); Le réveil (1964-1970); Années moroses (1971-1980); Vers la chute (1981-1989); Epilogue. Privind, însă, la pagina unde apar izvoarele din care s-a inspirat cartea am rămas plăcut surprins să văd că autorul, Gavin Bowd, a realizat o temeinică cercetare cu caracter arhivistic pe care a completat-o cu o serie de interviuri. Autorul a preluat informații de la: Arhivele Naționale (București; ANIC), Arhivele Securității (București; CNSAS), Arhivele Ministerului de Externe (București; MAE), Muzeul Rezistenței Naționale (Champigny-sur-Marne), Institutul Universitar de cercetare socialistă (Paris), Arhivele Partidului Comunist francez (Bobigny; PCF), Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (Quai d'Orsay): Seria Europa-România însă a realizat și interviuri cu Ștefan Andrei, Pierre Blotin, Florin Constantiniu, Ion Iliescu, Paul Niculescu-Mizil, Șerban Papacostea, Petre Roman, Mihai Sturdza și Virgil Tănase.

Pe parcursul lecturării cărții, scrisă de istoricul Gavin Bond, am înțeles utilitatea recomandării primite. Practic,

pagină după pagină am descoperit informații noi, de negăsit în istoriografia autohtonă, care privesc persoane prea puțin cunoscute în România, ce s-au făcut remarcate în Franța prin activitatea lor de partizani. Mirarea a fost cu atât mai mare cu cât, deși cunoșteam câteva dintre numele prezentate în carte am realizat că în istoria noastră națională este un gol imens în domeniul cunoașterii activității militanților de stânga și extremă stânga care au activat pe parcursul războiului civil din Spania și în rezistența franceză. Cu toate că autorul realizează o istorie a relațiilor dintre Franța și România comunistă care parcurge o perioadă de o jumătate de secol, mă voi opri cu ocazia acestei scurte recenzii la prezentarea noutăților care-i privesc pe activiștii socialiști sau comuniști care au plecat din România și au activat în Franța.

În subcapitolul intitulat „Românii din Rezistență” apare informația, preluată de la un vechi combatant român din rezistența franceză; Gheorghe Vasilichi, că dintre cei 3.000.000 de emigranți care locuiau în Franța în preajma anului 1938, 14.000 dintre aceștia erau cetățeni români. Cu toate că numărul acestora este relativ mic contribuția acestora în rezistența franceză a fost mult mai semnificativă. Voi prezenta câteva din persoanele analizate pe parcursul cărții.

Ana Pauker (născută Rabinsohn), deși nu a participat la rezistența franceză a fost prezentată în carte deoarece, împreună cu comunistul ceh Evgen Fried, la începutul anilor '30 ai secolului trecut au fost reprezentanții Internaționalei co-

muniste în relațiile cu Partidul Comunist Francez (PCF).

Valter Roman (născut Ernest Neunlander) a condus mai multe publicații ale emigrației românești la Paris înainte să fie comandant de artilerie în cadrul armatei republicane din timpul războiului civil din Spania. Pauker și Roman s-au refugiat la Moscova înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial.

Boris Holban (născut Bruhman) alias Olivier sau Roger, originar din Basarabia, a fost conducătorul rezistenței pariziene FTP-MOI (Francs-Tireurs et Partisans-Main d'Oeuvre Immigrée). Din toamna anului 1942 și noiembrie 1943 a pus în aplicare aproximativ 230 de atentate îndreptate împotriva ocupantului german.

Ion Marinescu (născut Sigmund Tumin) a fost unul dintre cei 108 de comuniști acuzați în procesul de la Craiova din 1936. A ajuns în Franța, în anul 1938, unde și-a continuat studiile de inginer chimist la l'Ecole de Chimie Industrielle din Lion pe care le-a finalizat în august 1940. Între noiembrie 1940 și august 1943 a fost închis în mai multe lagăre și închisori din Limoges, Lyon și Paris. După ce a evadat s-a alăturat partizanilor din FTP-MOI activând sub conducerea lui Holban.

Gheorghe Vasilichi, după ce a evadat în 1938 din închisoarea de la Craiova a ajuns a Paris unde a intrat în contact cu dr. Petru Groza și Alexandru Buican. În anul 1939 a intrat în armata franceză pentru a lupta împotriva Germaniei. După înfrângerea Franței a fost demobilizat. Va activa în rezistența MOI fiind arestat în 1943.

Gheorghe Gaston Marin (născut Grossmann) a ajuns în anul 1937 la Sorbona pentru a studia matematica. Ulterior a obținut diploma de inginer la Institutul politehnic din Grenoble. Începând cu 1940 s-a înrolat în rezistență luptând la Lyon și Toulouse. A ajuns responsabilul interregional al FTP-MOI în sud-vestul Franței.

Cristina Luca Boicu (alias Monique) și-a făcut studiile de biologie la Sorbona după ce a fost exmatriculată de la Universitatea din București, în anul 1938, pentru activități comuniste. O vom regăsi în 1941 în rândul „ l'Organisation Spé-

cială” ocupându-se cu transportarea și producerea de exploziv, furând substanțe de la laboratorul universității Sorbona. În anul 1943 a fost numită responsabilă pentru zona nord luptând până la eliberare.

Olga (Golda) Bancic (alias Pierrette) s-a născut în anul 1912 în Basarabia. Pentru activitatea sa sindicală și comunistă a fost întemnițată de mai multe ori în România. În anul 1938, după ce a fost eliberată a fost trimisă la Paris de P.C.R. Odată cu începerea războiului a activat în rândurile FTP-MOI. S-a ocupat cu fabricarea și transportul de explozibili pentru realizarea mai multor atentate. După ce a fost arestată a fost transferată la închisoarea din Stuttgart unde a fost decapitată în ziua aniversării sale.

Persoanele prezentate mai sus, în mod succint, reprezintă doar o parte din cele ce pot fi regăsite în carte. Cu toate acestea trebuie să facem următoarea remarcă. Numărul cetățenilor români care au participat ca voluntari la războiul civil din Spania și în cadrul rezistenței franceze a fost mult mai mare. În toamna anului 2010 la cererea lui Stelian Tănase am realizat o cercetare la Arhivele Statului, Fond C.C. al P.C.R, din care a rezultat un TABEL cu voluntarii români care au luptat în Brigăzile Internaționale în Spania. Conform acestor date au fost identificați 400 de cetățeni români care au luptat în Spania, ulterior 178 dintre aceștia îi regăsim luptând în Franța. Luându-se în calcul că au existat cetățeni români care au luptat în rezistența franceză fără să fi participat anterior la războiul civil din Spania rezultă, în mod logic, un număr mult mai mare.

Meritul acestei cărți este că aduce în discuție subiecte noi care în istoriografia românească sunt foarte puțin cunoscute. Din acest motiv propun spre traducere această carte deoarece, prin difuzarea sa, v-a deschide noi domenii de cercetare.

Sabin Drăgulin

[„Dimitrie Cantemir” Christian University]

Clivajele politice în Europa Centrală și de Est

Autor: Jean-Michel de Waele, Editura Institutul European

Anul apariției: 2011
Număr pagini: 302
ISBN: 978-973-611-601-8

Din cuprins:

- Formarea clivajelor în zona partidelor politice în Europa Centrală și Orientală. În căutarea unei metode de comparație
- Clivajele politice în Europa Centrală. Analiza comparativă și deriva conceptelor
- Influența Bisericii asupra dezvoltării clivajului politic religios în șapte dintre țările Europei Centrale și Orientale
- Participare politică și clivaje politice în România
- Există clivaje în minoritatea maghiară din România?
- Un clivaj centrat pe trecutul comunist.

Lucrarea *Clivajele politice în Europa Centrală și de Est*, editată de profesorul Jean-Michel De Waele, are în vedere realitățile politice și sociale ale fostelor state comuniste și reunește o serie de studii alcătuite de specialiști politologi ai diverselor universități europene. Intenția autorilor este aceea de a analiza cum se aplică (dacă se aplică) conceptul de „clivaj politic” (asa cum este el înțeles în cadrul politologiei vest-europene) la țările postcomuniste ale Europei. Antagonismele socio-politice ale vechilor democrații occidentale sunt generate de o anumită evoluție istorică, diferită de cea petrecută în Europa Centrală și Orientală. Asadar, terminologia folosită în cazul statelor occidentale nu acoperă întotdeauna realitățile întâlnite la est de fosta cortină de fier. Identificarea și clarificarea incongruențelor inerente reprezintă esența demersului autorilor prezentului volum. Noile democrații, fiecare cu specificul ei, au în spate un trecut totalitar recent (care, la rândul-i, are variații și particularități, de la caz la caz). Analizele pertinente ale lucrării de față au în vedere toate aceste aspecte care nuanțează situația țărilor studiate.

Index de Autori

Cristian Bocancea – Profesor universitar doctor, Decan al Facultății de Drept din cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași.

Silvia Bocancea – A absolvit Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” (1996) și studiile masterale, *Sisteme și Politici Publice Locale* (2001). Își finalizează teza de doctorat în istorie, cu tema „P. P. Carp – dimensiune politică, morală și spirituală”. În prezent, este lector drd. la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași. Domenii de interes: istorie politică, naționalisme. A publicat: „Era Nouă – un proiect de modernizare a României” (2009) în *Anuarul Universității „Petre Andrei”* din Iași; „P. P. Carp. Cariera politică a unui conservator convins” în *Sfera Politicii*, nr. 11/ noiembrie 2010, „A lawmaker in the modern age. P. P. Carp” în *Jurnalul de Studii Juridice*, nr. 1-2/ iunie 2011.

Alexandru Iulian Bodnariu – asistent universitar la Facultatea de Asistență Socială și Sociologie a Universității „Petre Andrei” din Iași și doctorand în Statistică al Universității „Al. I. Cuza” Iași.

Ionela Carmen Boșoteanu – asistent universitar la Facultatea de Științe Politice și Administrative a Universității „Petre Andrei” din Iași și doctorandă în Comunicare a Universității „Al. I. Cuza” Iași.

Ioana Cristea Drăgulin – Licență, facultatea de Istorie, Universitatea din București, masterat facultatea de Istorie-Geografie, Universitatea Hyperion din București.

Sabin Drăgulin – Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București, secretar general de redacție *Sfera Politicii*.

Bogdan Ficeac – Lector dr. la Institutul Diplomatic Român. Ultimele cărți publicate: *De ce se ucide oamenii*, București, Editura RAO, 2011 - *Tehnici de manipulare*, șase ediții, București, Nemira, 1996, 1997, 1998, 2001, 2004, Editura All Beck, 2006, *Cenzura comunistă și formarea „omului nou”*, București: Nemira, 1999; coautor al manualului școlar *Competența în mass media*, București: Humanitas Educational, 2004.

Antonio Glodeanu – Student al Masteratului „Teoria și Practica Guvernării” din cadrul Facultății de Științe Politice, SNSPA.

Silviu-Petru Grecu – Absolvent al Facultății de Filosofie, specializarea Științe Politice, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, master în domeniul Studiilor de securitate și Integrare Europeană în cadrul aceleiași instituții.

Silviu-Dan Mateescu – Doctorand SNSPA.

Antonio Momoc – Lect. dr., Cercetător post-doctoral al Universității din București.

Vasile Pleșca – bursier post-doctoral al Academiei Române, Filiala Iași, în cadrul Proiectului POSDRU | ID 56815 „Societatea Bazată pe Cunoaștere – cercetări, dezbateri, perspective”.

Alexandru Radu – Prof.univ.dr., Facultatea de Științe Politice, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, redactor șef „Sfera Politicii”.

Daniel Șandru – Conf. Univ. Dr. în cadrul Universității „Petre Andrei” din Iași, Facultatea de Științe Politice și Administrative. Bursier postdoctoral al Academiei Române, filiala Iași.

Alexandru Ștefănescu – Licență în filosofie, Facultatea de Filosofie din cadrul Universității din București, actualmente este asistent univ. dr. la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” din București.

Stelin Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Publicații recente: *Cioran și Securitatea*, Iași, Polirom, col. „Istorii subterane”, 2010; *Clienții lui tanti Varvara*, București, Humanitas, [2005], a 2-a ediție, 2008; *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, București, Humanitas, [1999] a 2-a ediție, 2009.

Corina Turșie – Doctorandă SNSPA în Științe Politice, asistent universitar la Universitatea de Vest din Timișoara.

SUMMARY

Editorial

- The PR Elections and Multipartyism in Romania. A Confirmation of M. Duverger's Theory 3
Alexandru Radu

Parties

- The cartelization of the Romanian party system and its impact on democratic consolidation 12
Silviu-Dan Mateescu
Romanian Political Parties, Between Petty Politics And Politics..... 23
Bogdan Ficeac
Tribulations of cadre party. The Conservative Party (1880)..... 30
Silvia Bocancea

Media And Elections

- Populist Political Candidates And New Technologies (Blogs, Facebook, YouTube)
In The Case Of The 2009 Presidential Elections..... 39
Antonio Momoc
The new media in the 2009 national elections 47
Ionela Carmen Boşoteanu

Elections

- Democracy Beyond Elections..... 57
Vasile Pleşca
About affective substantiation of preferences used in voting decisions..... 63
Alexandru Iulian Bodnariu
Party Equilibrium and Electoral Representation in Eastern Democracies.....73
Silviu-Petru Grecu
Reforming the European Elections for 2014. The Challenge of Transnational Party Lists..... 82
Corina Turşie
The referendum in Romania - between utility and use..... 94
Antonio Glodeanu

Essay

- Descartes And Politics 102
Alexandru Ştefănescu

Interview

- Stéphane Courtois: The Politicians Should Not Mistaken Histories 109

Archive

- Gheorghiu Dej – We should remember him the way he lived!..... 113
Stelian Tănase

Reviews

- A Confession of Faith 119
Ioana Cristea Drăgulin
Vasile Ionescu, *Istoria care trece, cuvântul rămâne... Mărturiile ultimului director al SOCIETĂȚII ROMÂNE DE RADIODIFUZIUNE DIN PERIOADA PRECOMUNISTĂ*
A Eco-Systemic Theory Of International Organizations..... 121
Daniel Şandru
Anton Carpinschi, Diana Mărgărit, *Organizaţii internaţionale*
An Institutional Reading Of The Parliamentary System 122
Cristian Bocancea
Gabriel Liviu Ispas, *Parlamentarismul în societatea internaţională*
Romanian Partisans In France..... 124
Sabin Drăgulin
Gavin Bowd, *La France et la Roumanie communiste*

Signals

- 126

Index of authors

- 127

Political Parties And Elections

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicaţiilor din România la numărul 4165.
Textele vor fi trimise redacţiei. Deciziile privind publicarea sunt luate de către echipa editorială.
Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacţiei „Sfera Politicii”.
Reproducerea textelor în alte condiţii constituie o infracţiune şi se pedepseşte conform legilor în vigoare.

Articolele trimise către *Sfera politicii* trebuie să respecte următoarele condiții și să fie redactate potrivit modelului de mai jos

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 750 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 18.000-25.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmines, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiune din perioada postcomunistă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originară a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originară, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

